

J. PIIPER

RÄNNAKUID
EESTI RADADEL

prof. Viktor Masling

Kaunale sõbrale

J. Masingile

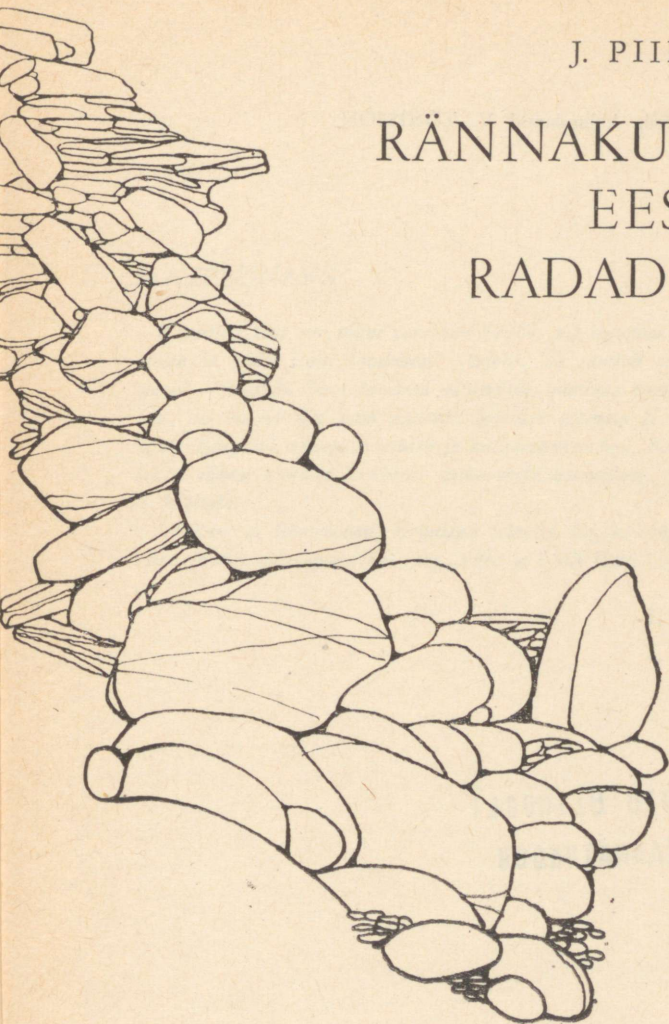
hännga autorilt

1. I. 69

A-29544

J. PIIPER

RÄNNAKUID
EESTI
RADADEL

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“ · TALLINN 1968

5
P47

Kunstiliselt kujundanud V. TÖNISSON

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

SAATESÕNAKS

Käesolev teos on minu varemalt (1960. a.) ilmunud raamatu „Pilte ja hääli Eesti loodusest” järjeks. Ta taotleb sama eesmärki – äratada huvi looduse esteetilise vaatluse vastu. Nagu seal, nii on ka siin kõik andmed looduse esemete ja maastike kohta hangitud vahetu vaatluse ja kaasaelamise teel. Ka siin on erilist rõhku pandud looduses esinevatele vormidele, värvidele ja häälele.

Loodan, et käesolevad kirjutised leiavad lugejaskonna poolt sama labket tähelepanu kui teos „Pilte ja hääli Eesti loodusest”.

J. PIIPER

KURESSAAREST SÕRVE

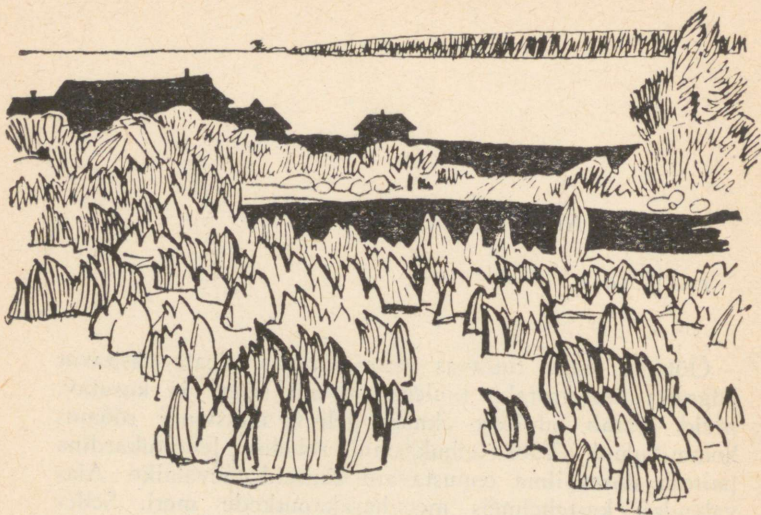
17. V 1931

Ööbime vanas tuttavas võorastemajas. Peale väsitavat jalgrattasõitu vastaku tuulega on uni sügav ja kosutav. Meid äratab lahtisest aknast heljuv metsvindi rõõmus hommikulaul. Läbi hobukastani rohelise lehestukardina paistab ilusat ilma ennustavaid siniseid taevalaike. Aias valendab kastehelmeis mets-harakaputkede meri. Selles ujub külv helekollaseid kibetulika saarekesi, lendleb mesiläsi ja õiekärbseid.

Õiendame ööbimisarve. Seame korda jalgrattad. Algab reis Sõrve suunas. Kui jõuame linnast välja, ümbritsevad meid tulikast kollendavad ja oblikast punetavad niidud. Siin-seal lebab eksinud rändrahne ja roomab madalaid kadakapõõsaid. Läheneme Linnulahele. Liikumatu linikuna ripub järve kohal valkjashall hommikuudu. Pruunkollaseist pilliroopuhmaist piiratud vesi hiilgab päikese heledas paisetes kui muinasjutuline hõbekangas. Paiguti ujuskleb tas ruugepõselisi tuttpütte, paiguti valgelaubalisi vesikanu.

Nagu suuri lumelemmeid heljub jahedas hommikuõhus üksikuid kajakaid ja tiire. On kuulda kiivitajate kähisevat kisa, tiirude kriiskavaid hääli ja naerukajaka varesjat kraaksumist. On vesilindude pesitsemisperiood. Sinkjasvalgete tähniridadena katavad nad mullusest pilliroost ja kõrkjast pruunikaid liivaleeteid.

Kõlab terav püssipauk, millele hetkeks järgneb sügav vaikus. Nagu sügistuulest ülespuhutud lehti kerkib õhku loendamatuid linde – kajakaid ja tiire. Kõikjal levib peletatud lindude sajahäälne kisa, osalt terav ja vihane, osalt mahe ja kaeblev. Kajakate ja tiirude valendava parvega seltsib kusagilt tulev kuldnokkade kooslus. Nagu elav ja

helisev pilv heljub lindude pillandus Linnulahe pruunkollase roostiku ja sinerdava vee kohal. Siis kõlab meriski kui rannavalvuri vile, vali ja julgustav. Linnupilv laguneb ja hõreneb. Erutatud hääled jäävad harvemaks ja soikuvad. Häiritud linnud rahunevad ja laskuvad pesadele.

Kulgevad mööda haljendavad nurmed kõrgel üleval helisevate põldlöökestega, niisked niidud nukralt tiksuvate sookiurudega. Paistavad villpeast valendavad sood ja neid kaunistavad soo-kuuskjalgadest heleroosad tähnid.

Nasva. Roosakas õielooris õunapuud hellitavad silma. Lillades ja valgeis õiekobarais sirelid levitavad meeldivat hõngu. Halli lindina looklev maantee viib meid üsna mercrannani. Silma ulatuseni laiub lõunakaarel avar Riia laht. Ranniku kollakasroheline vesi asendub taamal taevasina peegeldava kaugmerega. Lained lainete järel veerevad ruugele rannaliivale. Nad sünnivad kaugel, Läti rannikul. Nad tantsisklevad ja laulavad vabal merel ja tulevad rannale surema. Hetkeks tõusevad nad päikeses sätendavate vahuhelmestega kroonitud murdlaineiks ja kaovad.

Ahnelt kuulame merelauluga liituvat metsakohinat. Meretuul mässib kõrvad ja hävitab ajatunde. Sügava andumusega naudime ühinenud metsa- ja meremaastiku võlvat omapära. Meist mööduvad Mändjala poole liikuvad kõrged pillirookoormad. Nad kahisevad ja praksuvad. Neid veavad väikesed tumepunased Saaremaa hobused ja juhivad värvikaunites undrukutes Saaremaa piigad. Keskranna. Tehumardi. Villpeast valendav soo. Salme. Tükk sinderdavat merd kahe musthalli kaluripaadiga.

Väike lillakashall rukkipoold loob pead ja levitab mõnusat leivalõhna. Mereadrust pruunid kesakünnid vahelduvad heleroheliste tõuviljaorastega. Pruunil pillirookuhjal näib pesitsevat kähedalt kraaksuv hallvaresepaar. Aeglaselt läheneb Anseküla maaliline männik. Künälsirgete mändide hallruugete tüvede vahele on tunginud salkkond kuuski, noorusvärskeid, teravakroonilisi. Liiguvad mööda rohelised põllulapid, valgetüvelised kasevõsad, nägusate taludega vahelduvad männisalud. Meierei poole tõttav piimaauto peletab põgenema kepsulööva lambakarja. Kaimri. Hindu. Vintri.

Taevas, siiani sügavsinine, hakkab kattuma hallvalge pilvelooriga. Tõuseb tuul ja lennutab üles maanteetolmu. Libiseb üle rohtude ja kõrte neid painutades ja sirutades. Pilved värvuvad tinahalliks ja tihenevad. Juba tibutab peent tuisuvihma. See ei häiri põllul kündvat Sõrve naist. Kirju pearätt tõmmatakse koomale ja triibuline undruk kehitatakse kõrgemale. Kilavalt kilkavad kündja kannul lendlevad kalakajakad. Nad tõusevad ja laskuvad kui sinkjasvalged tähnid vihmast tumedal põllumullal. Hallvalge maantee veerusid piiravad võilillede kuldsed read. Nad pole veel jõudnud sulgeda vihma eest oma õrnu õiekorve. Mässa. Mäebe.

Mõntu. Kõrges kuusesalus peitub kabel, kurb ja maha jäetud. Külastame ta naabruses kasvavaid, kaitset vajavaid jugapuid. Siirdume piki randa Sõrve tuletorni poole. Vihma hall eesriie tõmbub kõrvale. Otse ees tervitab meid truu merevalvur oma punase kuppelkübaraga taeva tuhkhallil taustal.

ÕPPERETK TARTUST VÕRTSJÄRVELE

30. V 1931

On varane kevadhommik. Koguneme Emajõe paadisillale. Asume meid ootavasse mootorpaati. Lõõtsub vilu loodetuul. Puhub viiruliseks väriseva veepinna. Sinises õhumeres loovib halle, valgeis purjedes pilvelaevu. Mööduvad päikesepaistelised ujulahooned, kalmistute puistuga kroonitud roostepunane devonijärsak. Emajõe orulamm, hiljuti veel kollakaspruun, on värvunud roheliseks. Vanad, tumehallides korbakuubedes remmelgad on ehtinud oma tuules lehvivaid oksakiharaid noorusvärskete lehestikuga. Kaldal püsib pikk palgiparv. Parvetajad puhkavad reisiväsimust, sirutades veele pikki õngeritvu. Mootorimürin, terav ja häiriv, summutab maheda veevulina paadi vööris ja ahtris.

Üha avaramaks laiub Emajõe luht. Hõbedase linikuna katab orulammi madalamaid paiku kevadine kõrgvesi. Väriseval veteväljal liiguvad tumehallid pilvevarjud. Nad libisevad üle varsakapjadest kollendavate ja villpeast valendavate saarekeste. Õhus tundub mörkjat kõrbelõhna. Sinkja maona keerleb turbakuhjakesest kerkiv suits. Karjapoiss põletab kütist. Kõrgemal nõlval käib kibe kesakünd. Kusagilt kostab kiivitaja kähisev kiljumine: rünnatakse hallvarest, kiiresti pakku põgenevat. Kaugemalt kõlab koovitaja kaeblev hüüe. On kuulda lambahänilase leebeid kutse silpe ja kõrgel tiirlevate piirpääsukeste viristavaid hääli. Vallatult vilistades tõmbavad räästapääsukesed taeva sinisele taustale tumedaid jooni, kiirelt kustuvaid.

Vees lookleb kaldavõsa varje, rohekaspruune, hõbetäpili. Õdusalt õõtsuvad valged vahuviirud kurdudeks kortsutatud jõeveel. Pole lõppu perve palistaval varsakapjade kuldsel rivil. Kaugemal tantsiskleb ring roosakasvalgeid kaseneide, oksakiharais külv erkroheliisi lehehelmeid.

Mööduvad Kärevere silla nukrad varemed. Kuhi raskeid tsementpanku, tuhkhalle ja morne. Samas virn kuivi kuusepalke, kogumik kõrgeid pukkjalgu, ehitajaid ootavaid.

Lõpevad Kärevere kuusikud ja Laeva laaned. Algab Laugesoo. Vaateväli avardub. Jõeluht laiub järveks, kevadvete tulvaks. Selles kollendab varsakapjade saari. Vesi on kõrge, võimaldab õgvendada sõiduteed. Jõesäangi märgivad vaid perve palistavad pajupõõsad.

Vallatult mängleb vilu tuul pilliroopuhma noorte lehtedega nagu lehvivate lipukestega. Painutab mulluste roogude koltunud varsi. Värsked vesiroosid püüavad sirutada laiali lainest kihardunud lehelabasad. Prääksuvad sinikaelad, hüüdlevad koovitajad. Peletame lendu parve vetel puhkavaid mustviireseid. Väikese tumeda pilvena heljuvad nad hõbedaselt sädeleva vee kohal, et sellele laskuda teisal. Pillirooga läbikasvanud pajupõõsast kerkib õhku paar tumepruuni roo-loorkulli. Tõusevad kõrgele, mänglevad hetkeks ja langevad liikumatuil tiivul põõsasse tagasi.

Möödub Reku. Algab Sangla soo. Seal, kus jõeperv kerkib kõrgeks, mustab ta pruunis seinas kaldapääsukeste pesaauke. Tasase sädinaga väljub sealt ja kaob sinna poegi toitvaid linnukesti.

Päev kaldub õhtusse. Päike, väsinud ja jahe, kumab madalas metsapalistuse kohal. Puude ja põõsaste tumedad varjud venivad pikemaks. Vajuv päike värvib silmapiiri kuldseks ja punaseks. Roheline aas ja jõe hiilgav pind mähkuvad jaheda õhtuvalguse roosakasse loori.

Oleme Palupõhjal. Väljume paadist. Õhku täidab vaigune metsalõhn ja lindude õhtulaul. Metsvint võistleb salulehelinnuga. Kägu kukub. Lambahänilane sirtsib. Hetkeks heliseb puukiuru triller. Kuusevõsas peituv kaelustuvi kudrutab uniselt. See on viimane heli, mida kuuleme. Siis heljub kõikjal liikumatu vaikus.

Päike loojub. Puud ja põõsad peegeldavad ta veinkollast külma valgust ja sukelduvad lillakashallidesse videvikuvarjudesse. Leselehed ja laanelilled, küllastunud kevadisest lillepeost, sulgevad peenetähelised õiesilmad. Videvik tiheneb. Aegamööda kustub ehapuna, saabub jahe kevadöö.

Lähemas talus kostitatakse meid sooja piimaga ja värske võileivaga ning lubatakse ööbida. Ronime laudile, poeme heintesse ja suigume reisimuljeist väsinuina sügavasse unne.

Varahommikul jätkame paadiretke. Päike on kerkinud üle kuusiku. Suitsupääsukesed liuglevad einet otsides jahe-
das hommikuõhus. Puisniidul tervitab algavat kevadpäeva
pruunselg-põõsalind. Kuusiku veerul häälitseb must-kärbse-
näpp. Mõõduva metsa võlvide alt kostab punarina unis-
tav helind ja lauluräästa katkendlikke stroofe. On kuulda
vihitaja kärmet vidinat. Näeme teda laskumas veest välja-
ulatuvale kivile. Mõödub rivi raugastunud remmelgaid,
tüved tühjad, võrad poolkuivanud.

Luht koondub kitsamaks. Kaldad kerkivad, kattuvad
võsaga. Siin-seal kõrgub heinast vabanenud kuhjavaraidid.
Mõõduvad pruunrohelist roostikud, võrguputkad, kaluri-
paadid. Peletame lendu parve kaldapõõsastes peitunud
kuldnokki.

Meelitavad silma sinised varemerohud, tumepunased
karvased pajulilled. Suundume Pede jõkke. Pervel lebavad
põhjast tõstetud pruunid kõduhunnikud. Kaldanurmel
kasvab kuld kollaseid kullerkuppe.

Maandume seal, kus Pede hargneb Pedja ja Põltsamaa
jõeks. Matkame Meleski klaasivabriku kaudu Vaibla poole.
Tee läbib segametsa. Lihavad saared seltsivad lopsakate
leppadega, lõhnavad kased vaiku hõngavate kuuskedega.
Mets lõpeb. Algavad haljendavad kased, kibetulika kullaga
külitid niidud, nurmenukkudest virvendavad nurmed.

Vaibla. Puistusagarate taga sinerdab Võrtsjärv. Puh-
kame, einetame, naudime käosulase klarinetikõlalist ette-
kannet ja jätkame rändu. Leie. Oiu sadam. Oleme haara-
tud Võrtsjärve tuules lainetavast sinivalgest vesimaastikust.
Rahutult veerevad vahust helendavad laineread. Paadimees
on nõus meid üle viima Tammele.

„Ega te, kurat, täna kuivalt üle ei pääse,“ hõikab meie
paadimehele sillal seisev kalamees.

Vabalt ja pidevalt puhub üle voogava vetevälja jahe
edelatuul. Ta undab kõrvades ja seguneb pikkade lainete
rütmilise kohinaga. Ähvardavalt ründavad meid valgete
vahukroonidega vood. Viskuvad viivuti üle paadi kõikuva
parda. Ühtesid meist kaitsevad veetihedad vihmakuued.
Teised saavad läbimärjaks. Kuid vesi on leige ja purje-
tajad heatujulised. Läbi tuule vihina, lainete kohina ja
mootorimürina kõlab hoogne ühislaul, ülev hümn kodumaa
kaunile loodusele.

SUVEÕHTU PÄRJATSI-MUMMUSAARE RANNAL

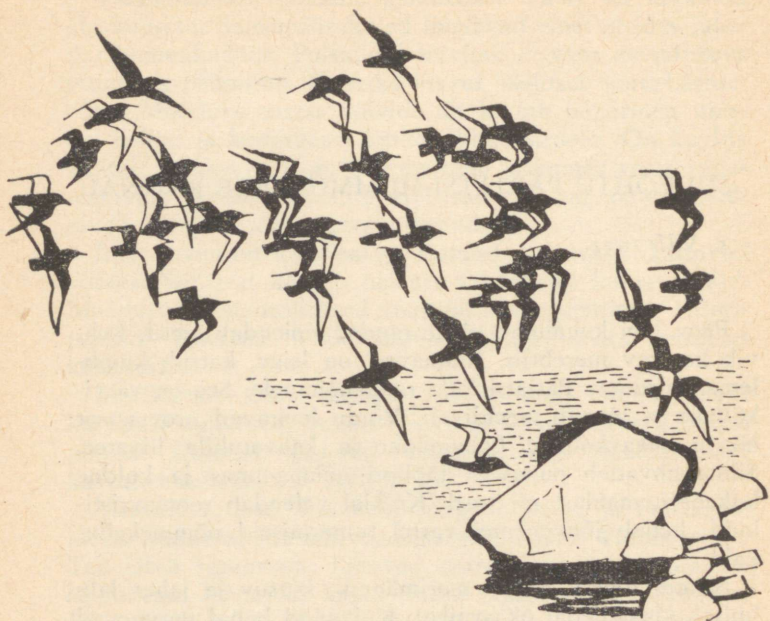
5. VII 1931

Päev läbi kuumutab päike randa, soojendab merd. Lehvib kosutav merebriis. Rannavesi on leige, kutsub kümb-
lema. Siirdume Pärjatsi küla rannanõmmele. See on värvi-
küllane ja lõhnab meeldivalt. Võidu levitavad aromaatsed
hõngu sügavkollane hobumadar ja kahvatulilla liivatee.
Silma ahvatleb punasega täpitud nõiahammas ja kuldne
kukehari, mahlast nii turd. Kõikjal valendab roomavristi-
kuid, heljub jõhvpeentel vartel tumesiniseid nõmmekellu-
kaid.

Nõmm lõpeb. Algab merimännik, kutsuv ja jahe. Jalg
libiseb klaassiledal okasvaibal. Kuivanud käbid purunevad
terava praksumisega. Istume sammaldunud kännule, kuu-
lame metsa õhtulaulu. Lauljaid pole palju – metsvint,
talitsiitsitaja, mustpea-põõsalind. Kuid ühislaul on liigu-
tavalt ilus. Ta kantakse ette nii suure andumusega, et
lahkuda siit on raske.

Oleme jälle rannal. Sammume niiskel mereliival, kuhu
viimane vihm on tekitanud loendamatuid täpikesi. Paiguti
mustab ruugel liival vees jahutust otsinud veise ja lamba
jälgi. Vaatleme, kuidas randuva laine klaasselge veejuga
valab üle punaka liivajoomi. Kuulame ta jutlevaid hääli,
tasaseid, unistavaid. Jälgime veealuse liivaleete peent viiru-
tust. Suured piksest tabatud rändrahnupangad õhkuvad
päeval hangitud soojust. Hetketi lehvib mere poolt tasane
tuuleil, karge, joodilõhnane.

Kaugmere sinkjasrohelistes avaruses õõtsub mustade palli-
kestena salgake õhtueinet otsivaid tuttvarte. Rohekas
rannavees punetaval rändkivil puhkab kaks kalakajakat,
noort, kirjukuuelist, toiduotsingust väsinut. Valvakais ja
pruunides värvides värisev parv alpirislasid liugleb hetkeks

tasa lainetaval rannaveel, leidmata sobivat söödamaad. Kellade tilisedes läheneb rannale koju liikuv kari. Pistvatest parmudest ja kõdistavatest kärbestest vaevatud loomad sammuvad, sabad seljas, vette, et pääseda piinajaist. Vesi loksab ja vuliseb. Iga jalaliigutus joonistab talle rea tumedaid ja hõbedavärvilisi rõngaid, mis õõtsudes laiali levivad.

Lahkume rannalt Mummusaare metsa. Tasa kohiseb kuusik, põline, vaigulõhnaline. Pole kuulda ühtegi linnuhäält. Vaikselt seisavad metsavalendikul sinised kurekatlad, purpursed põdrakanepid. Jalga takistavad punakad lillakavarred. Nagu püünispaelad peituvad nad kastevarte kõrgeis puhmades. Nõmmemailase tumesinisele õiekuhikule laskub paar aas-verikirelast, rubiinidena punetavad laigud tumedavärvilistel tiibadel. Küpsenud maasikas nagu väike punane sõrmkübar meelitab end noppima.

Hetkeks häälitseb kõrges kuusekroonis peituv laulurästas. Vilistab ja hüüab, häälitseb veel kord ja vaikib. Vaibub ka vaevukuuldav sosin kingule roninud kuuse-noorte kroonides.

Päev kaldub õhtusse. Tuleb asuda koduteele. Jätame hüvasti tumerohelised kuused ja sinkjalt helkivad männid. Laskume alla vanast rannaluitest. Sumame läbi lopsakate rohtude ja kõrgete kõrreliste tiheda puhmiku. See punetab põdrakanepist, vahutab meeldivalt lõhnavast angervaksast. Loodetaevas loidab veripunastes leekides. Merimändide kalduvajunud tüved helgivad merevaiguvärvis. Õhturahu laskub vaikselt maale ja merele. Kõrgel üleval, taeva tumedal taustal hakkavad vilkuma esimesed tähed.

SUVEÕHTU KANNUKAL

7. VII 1931

Vaikne varasuvine õhtu. Päike, väsinud pikast rändest, on laskunud läänest loodesse. Ta jahedad kiired kuldavad õuel õitsevaid köömnepuhmi ja roomavristiku madalat muru. Sügavast taevasinast levib alla põldlõokese lõõritus, sama lõbus ja lõputu kui varem.

Siirdume Kannuka küla taga kõrguvale paekaldale. Siin ilutseb roosakasvalge palderjan, levitab magusat lõhna õilmeid poetama hakkav teravaokkeline kibuvits. Põldsinepisse ja harakalatva uppuv kehv kaerapõld kollendab nagu väävlitolmuga ülepuistatu. Lopsakad sealõuarohud ja lihavad tõlkjad helendavad mesikollases merivaiguvärvis. Teeveeru palistavad pehmemadara paksud puhmad, ehivad keraheinte kõrged rivid, mets-harakaladva poolõitsevad salgad. Timutipõllu rohelistesse rõivasse on kootud kollase karikakra kulda ning longus põisrohu ja valge käokannuse hõbedat. Astangu alt levib üles must-kärbsenäpi laulustroofe, veidi viivitlevaid ja nukraid.

Meri särab ebatavalises värvikülluses, paiguti õrnillias ja õunrohelistes, paiguti heleruuges ja terashallis. Rannalt merre ulatuva rändrahnude reastik on roosaka jumega. Merimändide sihvakad siluetid taeva sinerdaval tagapõhjal muutuvad üha tumedamaks. Laulurästas paekaldaaluses puistus vilistab veel kord ja vaikib. Laskume alla mere-rannale, laiale liivasele lausrannikule. Liiv on sõre, kuiv ja valkjas nagu jahu. Taamal mustab viimase maruga rannale uhutud mereheidise kaar. Kõrgemal valendab kruusaklibu abitult allarippuvate mätastega, millest välja sirutub merimändide kõverdunud juuri. Nukralt lebab pehmel liival ülalt alla langenud mättaid, veel haljaid, kuid närtsimisele

määratuid. Julgelt hargnevad õhus liivast väljunud männi-juured. Nad ei hooli tugevaimastki marutuulest.

Tuul on raugenud ja läbi vaikse õhu kandub siia kauge karimurdlane ühtlast kohinat, rannale veereva laine loksust, liivatülli leebet häälightsust ja laste rõõmsaid hüüdeid madalal leetel, mille ümber vesi piklikke ringe viirutab.

On hilja. Päike puudutab merd. Tõttame koju, kõigil käed täis aardeid: kel pleekinud kalaskelett, huvitav teokarp, kel kaunilt lihvitud kruusakivi.

KANNUKA KÜLAST SÖTKE JOALE

12. VII 1931

Oli üks neid varasuve päikeseküllaseid pealelõunaid, mille kutsle vastu panna on raske. Pea olin mererannal, kus laine pildus üle veest läikivate kivide hõbedasi piisku rohtudele ja kõrtele, jättes neid helendama päikese kirkas paistuses. Pikkade ribadena tõttasid väsimata lained lainete järele, tõmmates pudelrohelisi kaari ruugele põhjaliivale. Lõputu ja vaikne avameri lebas terashallina ja sinisena. Kaugel valendas üksik puri, kitsas ja terav nagu püsti tõstetud tiiru tiib. Pilved kui hõbedased sillad võlvusid väriseva vee kohal, kus pärlmutrivärvides kajastus nende valendav helk.

Viivitelles sammusin läbi pehme sooja rannaliiva, näol värskete meretuul, kõrvus laine uinutav laul. Ületasin liivavöödet palistava kreemvalge kruusavalli. Uurisin pigimusti kristalle lainest loputatud sinihallis rändrahnus. Kuulasin alpirislade vilgast vidinat, liivatüllil unistavat häälightsust.

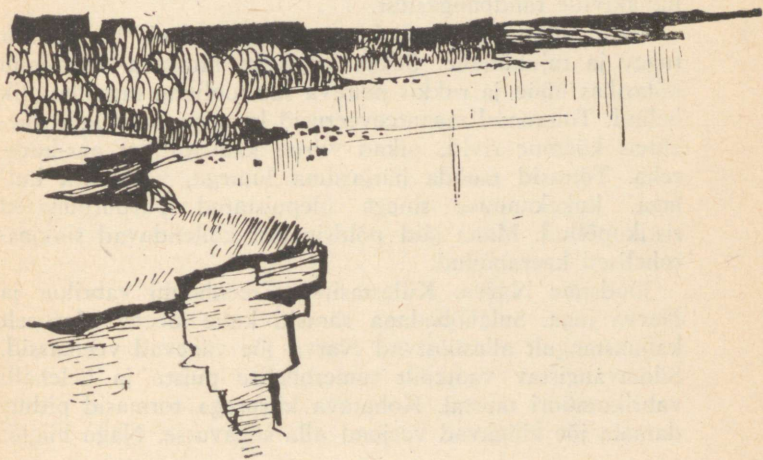
Siirdusin rannalt kuivale nõmmele, kus valitses varasuvine õiepidu. Kuldkollane hobumadar ja lillaõilmeline liivatee meelitasid mesinestet ja õietolmu otsivaid mesilasi. Hingasin nende magusat aroomi, mörkja merelõhnaga värskendatut. Siin-seal seisid nõmmekellukate tumesinised seltsingud. Nad olid lasknud longu õrnad õiekellad, nagu tahtes sisse helistada äsja saabunud suvepidu. Varasemad köömned hakkasid juba viljadeks küpsetama oma närtsinud sarikõisikuid. Mahlast turrad kukeharjad ja lopsakad koldrohud ehtisid väävelkollaste, punasega täpitud pitsidena kruusaaugu varisevat veeru.

Jõudsin Sillamäe kõrgele kaljuastangule. Nautisin sealt avanevat vaadet rannikule ja kaugel sinavale merele. Siin vohas lihav maarjasõnajalg, valendas õitsev pihlenelas,

kandis rohelisi kaunu sulglehine läätspuu. Siin laulis tali-
tsiitsitaja, siristas mets-lehelind, kädistas harakas, leelutasid
sootihane ja must-kärbsenäpp. Kaljupalamil kõrguvas kuu-
sikus vilistas ja hüüdis kirjukuuene laulurästa. Kõrgel
õhus viristasid ja joonistasid nähtamatuid kaari saaki rün-
davad piirpääsukesed.

Puistu tihenes. Kuused, männid segunesid. Niiske metsa-
rada oli kaetud pehme okasvaibaga. Kusagil erutus mu
sammudest häiritud siil. Tasakesi turtsudes kadus ta tee-
rada palistavaisse mustikapõõsaisse. Metsa vaikust elustas
metsvindi nukker kilgihääl. Kaugelt kostis peoleo hüüd,
kõlarikas ja leebe. Haistsin õitsevate angervaksade imar-
magusat lõhna. Tundsin heameelt kraaviveerul punetavast
mets-kurerehast, kuldse südamega valgest härjasilmast,
puisniidul laulvast pruunselg-põõsalinnust.

Jaanikakrast, õitsenud mets-harakaladvast ja naadist
palistatud rada, kitsas ja siuglev, viis mind Sõtkejõe sügava
oru poole. Jaga polnud enam kaugel. Asjata püüdsin tajuda
ta kauget, tuttavat ja kutsuvat kohinat. Kui jõudsin pärale,
olin sügavasti pettunud. Jaga oli kahanenud üsna napivee-
liseks. Õhukeste hõbelintidena rippus ta kollakashallide
kaljukihtide kohal. Ta võimas hääl oli muutunud tasaseks
sosinaks. Nukralt tiksus kusagil kivitäks, kaebles suur-
koovitaja, kõlas laulurästa kurb vile.

KANNUKALT NARVA JOALE

13. VII 1931

Hommikuse udu kärisenud eesriide takka hakkas paistma kauge rand. Merepinnal mängles vee virvendav peegeldus. Tuulest puhtaks pühitud taevast polnud enam ühtegi pilve. Ääretult kaugele levis merel ja maal ta piimjas sina. Öösel raevutsenud tuul oli raugenud ja läbi vaikse õhu tajusin kauge avamere monotoonset laulu. Ainult hetketi hoovas lahel soolase vee ja kõduneva adru mörkjat lõhna. Pikad viivitlevad päikesekiired levitasid kollakat valgust nurmele ja põllule. Kõik töötas ilusat ilma.

Seadsime korda jalgrattad ja siirdusime Narva poole. Peatusime hetkeks Vaivara Sinimägede vahel, imetlesime nende omapära. Nad on laaged, lopsaka segapuistuga ja lokkavate viljapõldudega kaetud seljakud. On moodustunud suurtest kambriumi liivakivide, savide ja ordoviitsiumi lubjakivide rändpangastest.

Meid üllatas puistust kostev käbliku laul, haruldaset tugev ja tujuküllane. Sekka kõlas ka mustpea-põõsalinnu kõlarikas hüüe ja rukkis peitua soo-roolinnu tagasihoidlik helind. Tolmunud maanteeveerusid kaunistasid valgeis õie-ehteis köömne rivid, pikad viirud kahvatulillat aas-kure-reha. Tõttasid mööda härjasilma lumega, karikakra kul-laga, kukekannuse sinega ülepuistatud purpurpunased ristikupõllud. Maha jäid põldsinepist kollendavad sinkjas-rohelised kaerapõllud.

Jõudsime Narva. Külastasime Kreenholmi vabrikut ja Narva juga. Sulahõbedana särasid kuue meetri kõrguselt kaljuastangult allasööstvad Narva jõe vägevad veemassid. Silmavängistav vaatepilt tumerohelise puistu ja helehalli vabrikumüüri taustal. Kohutava kiirusega tormasid pidurdamata jõe hiilgavad veejoad alla sügavusse. Nagu hiigla-

suures keeva vee katlas keeriesid ja pulbitsesid vahuks virvendatud veehulgad. Otsekui hallvalgeid aurupilvi paiskus tolmuks pihustatud vett kõrge vabrikuhoone neljanda korruseni. Joa vägevad hääled täitsid õhku nagu raske ja pidev kõuekõmin, kui tormise mere murdlaine mürin, tuules õõtsuva metsa mühin. Kõik sätendas ja helmendas, tõttas metsikult käratseva, uhuliselt kihiseva, kollakasrohelise madu meenutava kärestikuna mere poole.

Oli palkide parvetamise aeg. Nagu hiiglavibust lastud nooli sööstis sihvakaid tüvesid üle järsu kaljuastangu. Nende helepruunid otsad sirutusid otsekui abipaluvad käed ühel hetkel õhku, teisel kadusid vette. Nende pinnal lipendas kärisenud nahana lahtikistud koor. Kõikjal sukeldus ja hüples palkidest lahtitulnud korba kilde.

Kaua, kaua vaatlesime Narva joa ja kärestiku väsimatult tõttavate veemasside võluvaid vorme ja värve, kaaskiskuvat liikumist ja kuulasime nende ebatavalist laulu. Kõik see haaras meeli, äratas peitunud kujutelmi, mõtteid ja tundeid ning tegi lahkumise sealt raskeks. Kuid sügav andumine loodusjõudude võimsa mängu vaatlemisele väsitas. Mõnus oli puhata Kreenholmi vabriku põlises pargis, nautida sooja päikesepaistet ja kuulata joa summutatud kohinale seltsivat tuule sosinat pargipuude lehestikulöövides.

NARVAST KANNUKALE

13. VII 1931

Õhtupoolikul lahkusime Narvast. Taevas oli pilvitu ja läände rännanud päike rippus hõbedase sõlana ta helesinisel rinnal. Sügavast õhumerest levis laine laine järel põldlõokese muretu lõõritus. Kuskilt kõlas kanepilinnu mahe kutse. Möödusid haljendavad ja kollendavad põllud ja kivised kaljunurmed, kus hooti heljus liivatee ja kadaka meeldivat hõngu. Õrnalt sahisedes tõttasid soojad tuulelained teraküpsel rukkipõllul, painutasid kaljuprakku juurdunud lamba-aruheina kuivanud kõrsi, puhusid eemale õiekärbse, keda rünnata püüdis nobejalgne linavästri.

Jõudsime Auvere ja Peetri valla piirile. Läänud aastal avastasime siin maanteekraavis kaunis haruldase taime – roomava metsvitsa. Täna ei õnnestunud meil teda leida ega nautida ta suurte sidrunkollaste õite ilu. Meie pettumuse peletasid puistus häälitsevad metsvint ja salulehelind, puukiuru hoogne hõise, pruunselg-põõsalinnu põgus laul ja talitsiitsitaja heldiv hüüd.

Läänetaevas rippus rida rännust väsinud kobarpilvi, õrnu ja kergeid nagu villakerakesi. Nad ootasid loodesse laskunud päikest, et alata oma toredat värvidemängu. Nägime neid muutumas väävelkollaseks, siis veripunaseks ja lõpuks tuhkhalliks. Kui jõudsime Kannukale, haaras meid vabalt puhuv meretuul, pikkade lainete rütmiline kohin ja õdus kojujõudmise tunne.

LÄBI SAARE- JA MUHUMAA

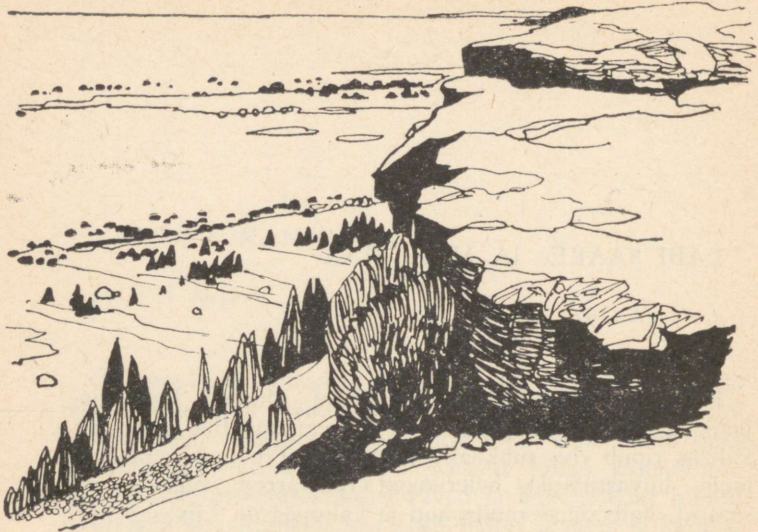
4.-6. IX 1933

Hommikupoolikul lahkume Tartu ülikooli bioloogia-jaamast Kuusnõmmel Saaremaa läänerannal. Ilm on udune. Edelas ripub rivi tuhkhalle kõuepilvi. Teeveerul viipavad meile hüvastijätuks heleruuged reinvarred, sügavsinised sigurid, hallvalged raudrohud ja kaljunäärid. Liivased nõlvad punetavad lõhnast liivateest.

Mööduvad meeldivad maastikupildid Kuusnõmme ja Kihelkonna vahel. Tükk hõbedast merd. Kollased kõrre- põllud. Tumerohelised kuuse- ja hallrohelised männisalud. Kingul kõrgub väävelkollane vägihein. Niiskes kraavis ilutseb purpurne kukesaba.

Kõu läheneb. Püüame jõuda enne ta vallapääsu Oda- lätsi. Maha jäävad liiva uppunud maalinna metsastunud vallid, paigad lillapunase kanarbiku ja vürtsilõhnase porsapuhmikuga.

Rasked vihmapiisad rabisevad põõsastel ja kobrulehtedel. Vihm leotab maad ja tungib läbi rõivaist. Läbimärgadena jõuame Odalätsi. Tõttame ulualla lähemasse tallu. Pererahvas on lahke. Meid kutsutakse tuppa. Siin on värske õhk, valitseb meeldiv kord ja puhtus. Seintel nägusad pildid. Akendel õitsevad lilled. Õues akende taga vihmast longus helekollased päevakübarad. Samas kõrguvad rohekaskollased „pliistokid – et madu ei tuleks maja lähedale“. Kõike piitsutab raevutsev vihmavaling. Tugev tuul paiskab jämedaid piisku aknaruutudele. Toas valitsevat videvikku läbib sinkjasvalge välgusähvatus. Kõlab kõrvulukustav kõuekärgatus. Kiirelt ja ähvardavalt liiguvad rasked kõuepilved, tuhkhallid, vihmatiined. Ootame kannatamatult saju möödumist. See lakkab sama äkki kui algas.

Reis jätkub. Juba paistavad Pidula kõrged ruugetüvelised männimetsad, seas noored männisalud. Metsas töötab mörkjat lõhna levitav tõrvavabrik. Pigimust kuhi läbipõletatud männipalke, kollaseid kände. Sõitu pidurdab uus vihmahoog. Otsime varju põlise tamme all. Ta võras sädistab sootihase elurõõmus pere. Sadu lakkab, sõit jätkub. Maha jäävad Selgase ja Silla külad. Siin-seal õitsevad georgiinid, punetavad õunapuuaiad.

Metsa rohelised kardinad tõmbuvad kõrvale. Hakkab paistma Mustjala kirikutorn, punane nagu verine nooleots. Pihelgad täis raskeid marjatarju. Nagu briljante hiilgab marjadel rippuvaid vihmatilku. Märge teed täpistavad kahe tiivaga koltunud vahtraviljad. Meid ründab uus vihmavaling. Kõrvaldame okastraadi, pääseme põlise männi alla. Vihm lakkab ja läbi kahvatu pilveloori püüab naerata päike. Teda tervitavad kuusekroonis helisevad siiskeste hääled, ülipeened ja õrnad. Metsa läbib sügav ohe ja puielt langevate piiskade nukker rabin. Sogane sajuvesi tõttab valgete paepankade vahelt mere poole.

Läbi männitüvede hallruuge sõrestiku helgib hõbedane Kudemaa laht. Ta tasane kohin on kuidagi kurb ja igatsev. Metsa rohelisse raami paigutatud peeglina kajastab ta kagusse tõttavaid pilvevoore. Vasakul kumab rohekashalli

kõrgmetsast krooniga Ninase pank. Paremalt valitseb virvendavat vetevälja suursugune Panga pank.

Uus sadu sunnib leidma uut ulualust. Kutsuvalt viipab meile lahesoppi peitunud kalamehemajake. Oleme jälle õdusas peretoas. Seintel valendavad pungis purjedega uhked laevad, aknaid ehivad roosad palsamlilled, purpurpunased fuksiad. Aias karminpunased georgiinid, rebukollased saialilled ja nagu verega piserdatud mungalilled; roosaõieline tubakas, lihavad kapsapead.

Sõit jätkub. Jõuame Võhma. Möödub koolimaja, suur ja valguserikas, aknad vihmapisarais säravad. Õunterohkeisse viljapuuaedaadesse uppuvad talud. Põldudelt koristatud raudkivide virnad. Kuusikud ja männikud, kadastikud roosakate ja hallide rändkivide külviga. Hilisest vihmast pärlendavad põldsõnajalad. Palul pillandus palukaid nagu helde käega puistatud rubiine.

Halli lindina siugleb maantee läbi vihmase maastiku. Mööduvad Pahapilli, Liiküla. Läheneme mererannale. Meie ees laiub meri, terashall ja morn. Tal valendab üksainus puri nagu poolde vardasse langetatud lipp. Vaikselte veerevad rannale pikad looklevad vood. Püüavad haarata veeveerule nihkunud kartulipõldu, millel pinnaseks kreemkollane kivipuru ja kohvipruunid adrukahlud. Kidurad kartulipealsed on lõõnud juba kollaseks. Nukralt loksus kristallselge vesi rändrahnude vahel. Pruunid, opaalse läi-

kega adrukahlud tõusevad ja vajuvad. Valime sobiva paiga supluseks. Vesi on karge ja karastav.

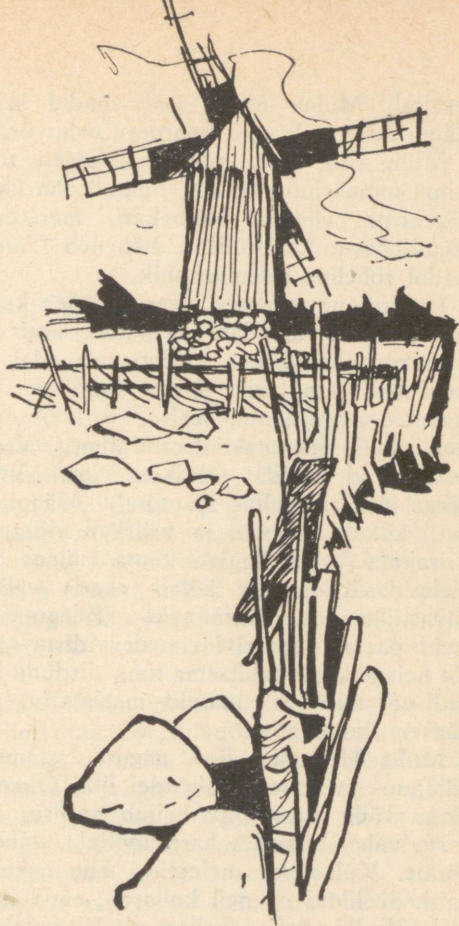
Mööduvad suured põletispuu süllad, kõrged propsivirnad. Paiguti paistab Soela väin ja valendab hooneid uttu looritatud Hiiumaa rannal. Nihkub mööda kalmistu tuules lehvivate leinakaskedega, väävelkollaste päevakübaratega, tumepunaste georgiinidega, roosatavate seebililledega. Nagu kuldseid litreid pillavad kased koltunud lehti kurva kalmistu paemürakaist tarale, sammeldunud ristidele, rohtunud hauakääpaile.

Maha jäävad Auka, Metsküla, Meluste. Langul külastame meile tuntud paadimeistrit. Tellime talt Kuusnõmme bioloogiajaamale uue purjepaadi, kuusepuust, tammest sari-katega, sest üleni tammest on kallis. Kaugel mustab elava pilvena kuldnokkade rändeparv, kord kõrgele tõusev ja tihenev, kord madalale laskuv ja laienev. Mööduvad Triigi, Kuhja ja Võlupe külad. Mugaste suunas kulgeb maantee piki madalat mereranda. Siin-seal lebavad voorid pae-panku, halle, kivisamblikuga kaetuid. Mööduvad kehvad põllulapid kreemkollaste kivivaredega, avarad legendikud, kus roomab kährikaid kadakaid. Ületame Järveküla järvest mere poole suunduva jõe. Läbime põlise kuusiku ja Hindu küla. Tõttame, sest õhtu jõuab, päike vajub. Ta loojub punasena ja haiglasena. Oleme puruväsinud, kui jõuame Jaani-Jaagu tallu, kus ööbime.

Asume teele varahommikul. Idataevas lõkendab nisulillelillas koiduvärvis. Meri läigib hõbedasena. Läbime avara kastepärleis särava legendiku. Jaani kohal kõrguvad vihma-tiined pilvemäed. Idas uneleb hall udumantlisse mähitud Muhu rand. Maha jäävad Taaliku tuletorn ja sadamasild. Lagitaevas värvub helesiniseks. Lõunakaarel kulgeb killa-voor kärisenud vesihalle pilvekahle. Ähvardavalt urisevad madalad telegraafitulbad. Liigulaskme külast kõlab kriiskav kukelaul. Tilisevad erksad karjakellad. Kerkib esile ja kaob muistne Maasilinn.

Päike, suur ja veripunane, vabaneb idataeva lillakashallist embusest. Peened pilveribad ta kohal lõkendavad muinasjutulises värviilus. Õrn ja roosakas külm valgus levib üle vihmavee helmeist hiilgavate puisniitude, jumes-tab kõrgeid teravkuhikjaid nõmmekadakaid.

Orissaare. Rannikut piiravad lillakaspruunid pilliroo-puhmad, kaunistavad kahvatulillad, ruuge südamega rand-

astrid. Vaevu õõtsuvad pilliroo paindunud vartel viljadeks valminud pörisõisikud. Roostikust kostab roolinnu laulusilpe, kord teravaid ja karme, kord mahedaid, meloodilisi. Hetkeks ilmub silmapiirile ja kaob kiirelt meil mitte pesitsev, ainult kevadisel ja sügisel läbirändel Eestit külastav lind – tume tilder. Nagu suuri sõrmkübaraid kõrgub siin-seal päikeses punetavaid heinakuhje. Pilliroo varte tumedad varjud värisevad vaevu virvendavas vees.

Oleme Saaremaad Muhuga siduval raudkivist tammsillal. Vallatult vilgub päikesehelk kiirelt mööduvail tsementtulpadel ja silla raudlasinguil. Teravalt joonestub merel üksiku kaluripaadi ja kaluri tume siluett. Sild lõpeb. Meid

tervitat Muhu. Maha jääb madal ja murune Väikese Väina rand ja kergelt kobrutav vahuviir.

Muhu sild, pikk, tume, lubivalgete tulbaridadega nagu mingi muinasjutuline kee, nihkub üha kaugemale. Möödub põgenema peletatud lambakari, meretuultest ja päikesest pruunipõskne karjatüdruk. Läheneb Linnuse maalinn nagu madal roheline tulemäekuhik.

Laudtasane maantee, veerul eksleb kahvatulillasid keskmisi teelehti, valendab rivi kastepisarais raudrohtu. Helgib purpurpunane ohakas, varretu ja madal. Hoolikalt hoiatab meid Kuivastu poole tõttav omnibuss. Nöörsirgena läbib maantee avara nõmmepealse, kus levib madalaid kadakaid, lamab halle ja punakaid rändrahne, valendab paepanku.

Liiguvad mööda Öörikse, Piiri, Liiva, Vanamõisa ja kõrge sinkjasroheline männisalgu. Männikus häälitseb salulind, kilkab metsvint ja kriiskab vihma ennustav peole. Viiraküla kohal liugleb lõuna suunas salgake mustsaba-viglesid. Kaeblevalt kõlab nende vali kviiiet-kviiiet – hüvastijätt enne ärarännakut. Telegraafitraadil nagu helmeid paelas pikk rivi elavalt vidistavaid suitsupääsukesti. Ka neis hakkab pakitsema tung siirduda lõuna poole. Pihelgad on täis veripunaseid marjatarju, aedades õhetavad küpsete õunte põsed.

Muhu. Hellamaa. Rida nägusaid elamuid kesk väikeseid viljapuu- ja iluaedu, akendel lilli. Öitsevad kartulipõllud. Nagu väike must pilv heljub tuulises õhus kuldnokkade parv, vahel laskudes kartulipõllule, vahel tõustes pihelgavõrale. Külastame meiereid. Siin askeldab virku muhu naisi. Seelikud on neil kollased, näod ja käed punased ja pruunid. Piimanõud helisevad. Koorelahutajad sumisevad. Naudime maitsvat muhu piima.

Kuivastu. Suur väin särab ja sinerdab. Kutsuvalt võtab meid vastu sadamas seisev reisijatelaev.

Taevas on safiirsinine ja Suur väin tast tumedam. Keskhommikune päike särab soojalt. Vesi, kristallselge ja õrnroheline, loksus lõbusalt kirjul rannakruusal. Suur valge kapsaliblikas lailab soojas tuules ja laskub purpurpunasele karuohakale. Väina sädeleval veel ulbib parv naerukajakaid, noori, kirjukuuelisi. Helekollases ündrukus muhu naine müütab reisijatele mesikollaseid, magusalt lõhnavaid õunu. Läbi õrna udumine sinerdab Virtsu rand, Meie retk on lõppenud, Tuleb tõtata laevale.

TARTUST VILJANDI

9. VI 1934

Kõrge õhurõhk ja pilvitu taevast ennustasid ilusat ilma. Päike sätestas silmipimestava teemantsõlana taeva sügavsinisel rinnal. Seadsime korda jalgrattad ja lahkusime Tartust Viljandi suunas. Puhas maaõhk, kerge ja värske, tundus väga kosutavana. Vormiküllaste ja värvikirjute ridadena liikusid mööda õitseva rukki kahvatulillad väljad, erkrohelised tõuviljapõllud, kesad kohvipruunide põllurammu kuhjakestega ja soojas päikesepaistes unelevad taluhooned.

Läbisime kevadiselt haljendavad Haage, Pihva ja Rohu asula. Jõudsime õierikkalt kõrgmikult alla Laugesoo piirkonda, kus päikeses ja tuules kuivasid tumepruunid turbarivid. Ületasime taevast peegeldavas sinas sädeleva Elva jõe. Libisesid mööda lubivalged tulbaread – kohusetruud maanteevalvurid, harakalatvadest kullendavad põllupeenrad, parv kõrgel kulgevaid künnivareseid.

Möödusid värskesse rohelusse sukeldunud Ösivere ja Kaimi küla. Vabal kiirsõidul laskusime alla Kavilda jõe orgu. Punakashall maantee lumivalgete tulbaridade vahel viis meid avara oru kõrgele vastasnõlvale. Siin köitsid vaa-det devoni ladestu järsud kaljuseinad, ürgvanad, roostepunased. Nagu kogumik salatsemaid silmi mustas kihistunud järsakuseinas kaldapääsukeste ümaraid pesaauke.

Üle haljendavate põldude ja punakaspruunide kündide kerkis silmapiirile Puhja kiriku terav torn. Maantee, siiani tuhkhall ja puhas, kattus kõrtega ja värvus pruunikirjuks. Möödusid vankrid teravalõhnalise laudasõnnikuga ja kesaväli ta kuhjakestereaga nagu suur tumedatähniline vaip. Meeldivat pilti pakkusid Puhja asunduse hubased hoone-read, õitsevad viljapuuaiad, pikad peenrad kapsa- ja kaa-

likataimedega. Ilmekate maastikumaalidena nihkusid mööda tulikakullaga tikitud niidud, villpea lumivalgete laikudega lükitud Sangla soo. Olime jõudnud jääajajärgse balti paisjärve maksimaalse leviku piirkonda.

Võhumöögad vesises maanteekraavis polnud veel pannud lehvima oma erkkollaseid õielippe. Äsja kaevatud maanteekraav, sügav, nõorsirge, veerud palistatud süsimustade mättaridadega. Kõik tõttas mööda kiiremalt kui kauged puistusagarad, mille taga peitusid Aruselja ja Rakke.

Lähenesime Vörtsjärvele. Nagu suuri sinisilmi vilkus kasesalu kreemvalgete tüvede vahelt läheneva vetevälja laiike. Aegamööda avanes vaatele laus järvekallas, madal, valkjasruuge, ja rida vees paljastunud liivaleeteid. Paremalt rullusid lahti niiskete niitude helerohelised kangad. Maanteeveeru ehtisid kirevad lindid punasest tõrvalildest ja paelad helesinisest pääsusilmast. Kaugel edelas Mustla ja Tarvastu suunas viivitles edelataeva valvakal veerul killavoor kobarpilvi, väikesi, pärlmutrivärvilisi.

Jõudsime Jõesuhu, kus Vörtsjärvest algas Emajõgi. Tõusime kõrgele jõge ületavale sillale. Siit küündis pilk kaugemale. Tartu suunas levis Emajõest ja Sangla soost haaratud kollakasroheline ja avar Köövi luht. Vasemal läikis Vörtsjärv, suur ja sinine. Üksik kaluripaad päikeses siraval veel paistis tumehallina. Madalas kaldavees, mida äärestas tulikaõitest kollendav niit, sulistas salgake rõõmsalt kilkavaid lapsi, nautides vett, päikest ja vabadust. Nagu suuri pungis purjesid lehvis liivasel kaldanõlval tuulest paisunud kalavõrke.

Jätkasime sõitu. Päike kuumutas armutult. Viivlesime viludes varjudes, mida heitsid põlised männid palavusest õhkuvale maanteele. Kinolindina liikusid mööda laudtasasid põllud, liivased, viljakehavad, oblikast roostepunaseks värvitud niidud, värsked kesakünnid lendlevate kuld-nokkadega.

Vaiblast Leie suunas eemaldus järv maanteest. Ta sinerdavad veteavarus peitus vaigulõhnase metsa tumerohelise eesriide taha. Kuid Oiu voorestiku looduskaunis piirkonnas kõrvaldus eesriie. Vörtsjärv ilmus veel kord nagu sinine juveel rohelises raamis ja kadus siis hoopis. Oiu ületasime selgeveelise Tănassilma jõe.

Liikusime Tănassilma poole. Huviga jälgisime luhal lend-

levat lambahänilast. Ta oli reibas oma kanaarikollases sulerüü ja saatis sirtsudes oma pesakaaslast. Viilkusid mööda ehitamisel oleva elamu kreemkollased sarikaread. Viivuks lookles maantee läbi tihedavõsase puistu, siugles nagu suur hall lint kord paremale, kord vasakule. Ükskõikselt silmitses meid sügavas maanteekraavis linalakka varssa imetav hobune. Möödus maanteed ristav, elektrit Ulilast Viljandisse juhtivate tulpade kõrge rida. Hetkeks värises soojas õhus üksiku sookiuru kurblik liirutus. Veneküla. Surva.

Kui olime läbinud Tánassilma maalilise oru ja tõusime ta lõunanõlvale, omandas maastik mägismaa ilme.

All sügavas oru põhjas läikis hõbepaelana Tánassilma jõgi, naeratasid erkrohelised niidud. Oru nõlvadel helen-dasid punakaspruunid põllulapid, suikusid hallid taluhoo-
ned, mäletsesid punast tõugu veised. Taamal kõrgusid saaghambulised, mustjasrohelist kuusemetsad. Veel kau-
gemal, uttu looritatud silmapiiril lainetas Viljandimaa vilja-
rikas vooremaastik.

Uusna. Möödusid pealelõunase päikese palavas paistuses puhkavad talud, õitsevad viljapuuaiad, hästi haritud põl-
lud, lopsakad niidud, nurmed mäletsevate kariloomadega.

Võidu. Üle puistu hambulise harja kerkisid Viljandi tor-
nid, hakkas paistma Viljandi orulamm kui suur roheline
kollase- ja punasetähniline vann, selles sinerdav järv, linna
clamute ja katuste ning parkide värvikirju mosaiik. Lasku-
sime orgu. Tõusime linna. Siin valitses nõrgestav kuumus
ja tüütav tolm. Kui teretulnud oli varjurikas lossipark täis
kosutatavat jahedust! Tutvusime linnaga ja leidsime ööbi-
miseks vaikse võõrastemaja.

VILJANDIST PÄRNU

10. VI 1934

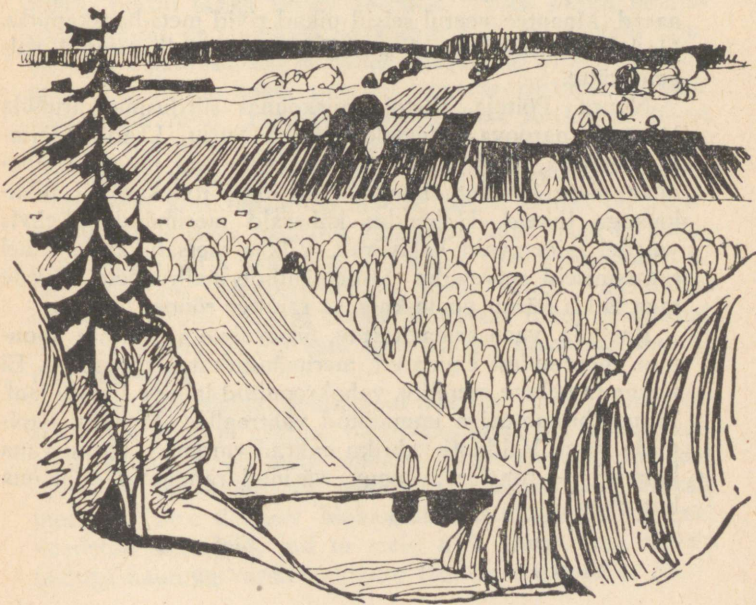
Enne koitu asusime teele. Kagus värises külma uduloori esimene virvendus, õrn ja kõhklev. Siis ilmus purpurne kuma ja sellele järgnev rohekas sina. Kõikjal väreles varase hommiku värskel valgus. Tõusis päike, särades hõbetaldrikuna taeva türkiissinisel linal. Ületasime rohetavate kallaste vahel vuliseva Valuoja. Hingasime kalmistult hoovavat sirelilõhna. Olime võlutud kütkestavast vaatest Viljandi avarale ürgorule, Heimtali kaugele luhale.

Maantee, ehkki laitmatu, ei võimaldanud kiiremat sõitu. Ta sooritas üllatavaid paineid paremale, vasakule, vallatuid hüppeid üles ja alla. Meeleolukalt siugles ta avamaistute ja puistute vahelduses. Liikusime ju Viljandimaa läänepoolse voorestiku piirkonnas. Läbisime Puiatu ja Väike-Kõpu. Suur-Kõpu pargi põlised kased ja kõrged kuused hõlmasid meid oma jahedate varjudega. Metsvint, salulehelind ja käosulane polnud kitsid rõõmustamast meid kauni kooslauluga.

Maantee lookles endiselt, kuid kaotas kindla aluse ja muutus liivaseks. Olime jõudnud vooremaastiku läänveerule. Siin algas jääajajärgse antsülusjärve maksimaalse leviku piir. Vasakul laius vaatepiirini soo, kus eksles nährikaid mände. Paremal rahustasid silma helerohelised orased ja rohekaslillad rukkipoollud. Maha jäid Napsi ja Kõrboja külad. Ümberringi loksasid põlised kuuse- ja männimetsad täis mõrkjat vaigulõhna ning vainurästa hüüdeid ja laulurästa vile. Kui aastaid tagasi siit läbi rändasime, õnnestas meid unustamatu elamus. Sügavas öövaikusel helises nõmmelookese veetlev laul. See oli ainulaadne ja liigutavalt kaunis. Olime kui võlutud ega tahtnud lahkuda.

Nagu fantastilisi muinasolendeid roomaskles paiguti palava päikese paistel helendavaid liivaluiteid, mälestusi siin lainetanud muistsest järvest. Tumma imelusega vaatesime vanadele luidetele roninud mände, elujõulisi ja tugevaid, vabade tuulte ja päikese käes suureks sirgunuid. Põliste kuuskede tasa õõtsuvad oksad nagu pruunist lõimest ja rohelisest koest kootud narmasrätikud pikkadel kaarjatel kätel viipasid meile tervitusi. Puistu alla laotatud kanarbikuvaip, mustjasroheline ja tihe, kutsus meid, väsinud rändureid, puhkama oma pehmesse rüppe.

Kanaküla lähistel ületasime veerohke Halliste jõe. Kaldapuistu lühikesed varjud värvisid vee oliivroheliseks. Soometsa tumerohelises kanarbikukangas helendas valgete kirjadena õitseva sookailu mürgiseid puhmi. Suur varjurohke okaslaas ei tahtnudki lõppeda. Rahulikult ja vaikselt seisid seal kuused, lastes väsinuina rippuda raskeil oksakahludel. Liivastel kinkudel ronisid päikese ja tuule poole kähavaravõraste mändide hõredad read. Siin-seal kõrgus

hallitüveseid haabu, lubades nõrgemalgi tuuleiilil vabalt mängida õrnalt väreleva lehestikuga.

Viimaks ometi lõppesid metsad ja algasid raiesmikud täis palavat päikest ja teravat vaigulõhna. Pikad puusüllad, valge- ja pruunilaigulised, ootasid peatset äravedu. Nihkusid esile lagedad viljapõllud, osalt erkrohelist, osalt punaseks piserdatud õitseva tuliheinaga nagu verega. Leebelt lainetava lillakashalli rukkipõllu kohal lendles üksik lapsuliblikas.

Puistute ja avamaistute vaheldudes möödusid Juttuse, Kärsi, Väljaküla ja Voltveti. Kilingi-Nõmmel külastasime ajaloolist mäнди. Tal oli kaks tüve ja auväärt iga. Ta all pidi puhkama Põhjasõja ajal langenud Rootsi kindral.

Reiu jõgi. Kord lähenes ta usaldavalt maanteele, kord põgenes kaugete tulikast kollendavale niidule. Vahel siugles paremale, vahel vasemale nagu pagev madu. Kord peitis end säbara lepavõsa taha. Paiguti ahenes sügavaks, paiguti laius madalaks, vulises ja väreles päikeses läikivate rändkivide vahel. Nagu sorgus juuksesälke rippus kaldapervel kevadisest suurveest paljastunud hallpruune juuksekiharaid. Ümberringi särasid tuhandeid tulikaist kollaseks täpitud aasad. Maantee veerul seisid pikad rivid mets-harakaputki. Nad lehvitasid sirujaid sarikõisi nagu laialisirutatud valgeid rätte.

Napsu. Põitoja. Ristoja piirkonnas siirdusime aruküla lademelt naroovalademele, läbides Surju, Laadi, Mõisa- ja Meriküla, jõudsime pärnu lademele. Siin tajusime läheneva mere jahedat hõngu. Helendas rohekashalli liivakaeraga luiteid. Haljendas käharaid merimände. Lehvitas vaiadel lainetavaid kalavõrke. Vilkus metsatukkade vahel tumesiniseid merelaike. Luitemändide hallruugete tüvede taga läikis Pärnu poole kulgeva raudtee rööpapaar.

Raeküla, vana armas tuttav, õitsevaise aedadesse uppunud, meretuulest emmatud, merimändidest ümbritsetud. Ei unune ta pehme mereliiv, vahukroonitud lainete lõputu laul. Pruuni bituumeniga immutatud vahtraallee. Meeldiv Papi-niidu jaam, Valdhofi vabriku nukrad varemed. Pärnu vana kalmistu – roheline uppunud rändajaid puhkama kutsuv.

PÄRNUST VIRTSU

10. VI 1934

Õhtul varakult väljusime Pärnust. Sõita oli kergem, sest päike laskus läände ja pealelõunane palavus oli haihtumas. Pärnu jõe suurel sillal nautisime vaadet merele, sadamale ja linnale. Meri läikis peeglina, sadamas laaditi laevu, linnahooned uppusid rohelusse.

Ületasime sangleppade vahel helkiva Sauga jõe. Viipasime hüvastijätuks merele. Suundusime Audru poole. Ilmusid ja kadusid uued lopsakad lillekirjud nurmed ja niidud. Põlise puistu takka kerkis kõrgusse Audru kiriku nooljas torn. Näitas end hetkeks ja kadus. Liikused mööda taluhooned, õlgkatuselised ja hallid. Maha jäid Pihara ja Ella-maa. Ees-Soeva kohal vasakul punetas silmapiirini suur lage Võlla raba. Taga-Soeva piirkonnas siirdus ta Nätsi rabaks. Mõlemad rabad, koos ligi 18 kilomeetrit pikad ja ligi 8 kilomeetrit laiad, on ühed Eesti suurimaid.

Maantee asus Jaagarahu lademe paesel põhjal, oli haruldaselt sile ja sõita nauding. Karjamaa küla kohal kirendas karikakraist kirju kesapõld, kus künti sisse kibedalõhnalist laudasõnnikut. Hetkeks vilkus Kalli kabel, valendades värskes lubirüüs. Paiguti levisid Saaremaa tüüpi puisniidud lihavate saarte ja tugevate tammedega, sagesid soostunud maa-alad.

Lõppeküla lähedal ootas meid meeldiv elamus. Siin peatudes kuulsime ja nägime vööt-pöösalindu. See tore lauluga pöösalind on meie mandri lääneosas ja Saaremaal tavalisem kui mujal. Ta veetlev laul tuletas meile elavalt meelde Tartu ülikooli bioloogiajaama Kuusnõmmel, seal veedetud kevadeid, mil ta meid üles äratas oma toreda lauluga nautima varahommikuse looduse värskust ja ilu.

Pisike pukkeski nagises nukralt. Vehkis ägedasti tiibadega, embas tujukaid tuuleile. Siin-seal valendas üksikuid liivaluiteid, muistseid mälestusmärke, tunnistajaid jääajajärgsest Litoriinamerest. Põldusid piirasid raudmunakaist tarad, madalad ning vanad, hallid ja punakad, kivisamblikust kirjud. Abitult ja kurvalt viipasid meile ktaavipervele kummardunud remmelgad, vanad ja poolkuivanud nagu surma ootavad raugad. Seda nooruslikumalt löid kepsu maanteeveerul lambauted, keda meie tulek üles peletas. Ikka uusi ja uusi liivaluiteid liikus esile roheliste puistusagarate tagant.

Maantee kulges paiguti nõörsirgena ja oli nagu Saaremaal tolmuta ja sile. Silm ei väsinud nautimast toredaid tammi ja sihvakaid saari puisniitudel. Puistu pilude vahelt piilus meid Hanila vene kiriku sibultorn. Mõned maastikud meenutasid elavalt Saaremaa nukraid loopealseid. Seal levis külv halle ja punakaid rändmunakaid ja roomaskles punakasrohelisi kadakapõõsaid.

Tõttas mööda eakas Hanila kirik, üks vanemaid Eestis. Teda ümbritsevad põlispuud heitsid hallile maanteele tumedaid varje. Punakaspruunide põllurammukuhjakestega tähitud kesapõllult tõi tuul teravat ammoniaagilõhna. Sõbralikult embas maanteed tuules sahisev sarapuuvõsa.

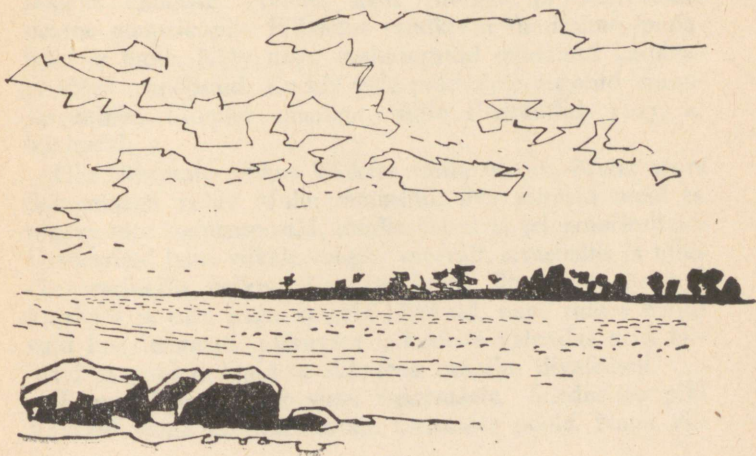
Kingul kõrgus jahedaid tuulehooge haarav tuuleveski. Puistu lainetavate latvade vahel vilkus meri hõbedaselt ja siniselt. See virgutab kiiremale sõidule. Kihutasime muistse Litoriinamere vanalt rannavallilt alla kauaoodatud mere poole. Silmapiiri sulgev sarapik lõppes. Nüüd vaatasid meid kummaltki küljelt Läänemere silmad, suured ja sinised, ja maantee siirdus juba üle Läänemere ajaloos hili-sema kivistunud mere – Limneamere. Silma vangistav merepilt, hetketi vähenev, hetketi suurenev, ei kadunud enam avaralt vaateväljalt. Mälestusena muistsest mere-rannast levis kõikjal jääst ja lainest lihvitud rändrahne. Nagu vanu tuttavaid kohtasime lopsakatest aedadest ümbritsetud elamuid. Hobukastanid valendasid nagu muinasjutulised lillekimbud. Nukrad mõisavaremed meenutasid kunagist sõda. Puistu rohelisel taustal punetas reisijaterongi ootav raudteejaam. Siirdusime sadama poole, et mitte hiline-da Muhusse minevale laevale.

VIRTSUST KUIVASTUSSE

10. VI 1934

Virtsus ootas meid värskelt värvitud aurik, alt veripunane, ülalt lumivalge, mast kollane musta tipuga. Summutatud sulinaga loksus õunroheline ja klaasselge vesi laeva punaselt helkivail külgedel, pärlendas hüplevate vahupritsmetena sadama raudkivistel seintel. Ennustades auriku peatset lahkumist, liugles tuulises õhus surutult häälitsevaid naerukajakaid ja teravalt kriiskavaid jõetiire.

Läbi sinkjashalli udu kumas läänes Muhu saar. Uinutavat merelaulu lauldes liikusid sealt meie poole pikad rohekad vood valgeis vahuharjades. Vallatus ringtantsus mängles neid aeglaselt üles ja alla õõtsuvate ookerpunaste

toodrite ümber. Ühel neist lasi end kiigutada valge tähnina mere rohekal taustal helendav kalakajakas.

Maa pool kerkis hall tolmutpilv. Hiigel-lepatriinuna vabanes sellest karminpunane omnibuss. Väljus hulk reisi-
jaid, pakid käes, kotid seljas. Rutati laeva poole.

Auriku raudne süda hakkas tugevamini tuksuma. Sülem sülemi järel kerkis tahmasest korstnast niiskesse mereõhku kiiresti keerlevaid suitsupilvi. Aeglaselt, nagu vastu tahtmist lahkus laev sadamasillalt ja võttis suuna Muhumaa poole. Sadamale truuks jäänud tiirude ja naerukajakate hääled soikusid ja kustusid. Ainult üksik tõmmukajakas ei tahtnud meist lahkuda. Vaikselt ja viivitades liugles ta kord üle laeva, kord üle rahutult õõtsuvate laineridade. Kuid lõpuks loobus meid saatmast ka tema.

Pika madala vallina hakkas üle Väinamere lähenema Muhumaa. Vähehaaval eristusid kollase palistusega rohekas rannaviir, tume puudesagar ja päikeses helkivad hooned. Üha teravamaks muutusid jooned ja vormid, selgemaks värvid.

Hakkasime randuma. Ägedalt paiskusid rohekate lainete vahupritsmed vastu sadamasilla veest läikivaid tugiposte. Osavalt heideti laevalt sillale tugev kinnitusköis. Laevakruvi ei tahtnud veel rahuneda ning peksis rohekast sügavusest üles pruuni põhjamuda. Siis rahunes ka tema ja algas reisijate maalepääs.

KUIVASTUST KURESSAARDE

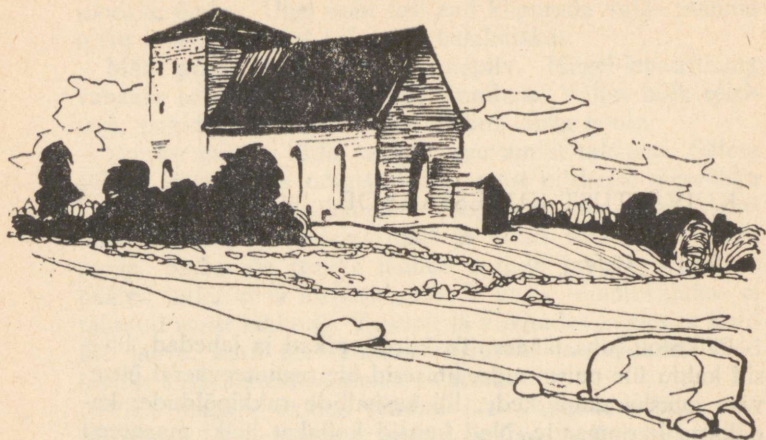
10. VI 1934

Päike oli juba läänes. Ta kiired, pikad ja jahedad, levisid kaldu üle puisniitude, libisesid üle maanteeveerul õitsevate metsharakaputkede, lillakashallide rukkipõldude, kadakaste karjamaade. Nad heitsid kollakat helki maanteed piiravaile värskelt lubjatud tsementtulpadele. Õitsev pihelgas lennutas puhangu imarmagusat lõhna. Nagu puhkavaid kariloomi lebas kibedaks söödud karjamaal päikeses helendavaid rändrahne. Suurim neist meenutas mantlisse mähitud karjalast.

Hellamaa. Meierei ja kaupluste ees askeldas kollakasruugeis undrukuis neide ja naisi. Liikusid mööda valges kuues ja mustas kübaras luteri kirik, Viira küla, valge mantli ja roheline mütsiga õigeusu kabel, Liiva, Vanamõisa ja Piiri küla, männisalu ja Öörikse, kus maantee siirdus läänest lõunasse. Avanes avar Muhule ja Saaremaale omane maastikupilt. Pillandus raudkivist rändrahne, punakaid ja halle. Külv nagu mahasurutud madalaid kadaka- ja kibuvitsapõõsaid. Kerkis esile põldudest piiratud munajas mõhn, Linnuse maalinn, mille ristirüütliid 1227. a. hävitasid.

Üha lähemale nihkus Väikest väina ületav, Muhu saart Saaremaaga siduv Muhu tammsild. Pea piirasid meid ta tugeva tara tsementpostid, raudlasingud ja telegraafitulbad. Ümberringi laius vilkalt voogav veteväli, terashallis ja lillas värvivarjundis helkiv. Siin-seal lailas õhtueinet otsivaid kajakaid ja tiire nagu valgeid liblikaid, nagu tuules heljuvaid lumelemmeid. Liikuvate laikudena valendas neid lainetel ja puhkas lünklike ridadena ranniku liivaleetel.

Tamm lõppes. Saabusime Saaremaale. Siirdusime piki Väikese väina maalilist randa Orissaare poole. Nagu vii-

rastusi ujuskles roosakalt helkivas rannavees noore pilliroo ja kõrkja tumedavärvilisi saarekesi. Ühed liikusid lähemale, teised eemaldusid.

Orissaare õhtuvalguses helendavate ja õitsevate aedadega meelitas meid peatuma, kuid ainult viivuks. Tuli tõtata, et videviku saabudes jõuda Kuressaarde.

Sile tee hõlbustas sõitu. Möödusid Tumalaasi, Ariste, Kanutsi. Puisniitudel kõrgusid toredad tammed, lopsakad saared, käharad sarapikud. Vaikselt kahiseva rukkipollu tagant väljus Põide kirik valges lubikuues, süsimustas tornkübaras, põhjaküljel hallid ordulinnuse varemed. Levala kohal paistis hetkeks saarlaste poolt 1343. a. hävitatud teine ordulinnus. Kapra, Audla, Ridala ja Pahavalla piirkonnas kulgesime üle tõhusalt lainetava pinnakatte, ühelt vallilt üles, teiselt alla. Maha jäävad Paju-Kurdla, Laimjala, Asva. Kahtla ja Kõigusti kohal rõomustas silma sügavsinine meri. Möödusid Ranna, Sakla ja Vitra.

Tuul oli vaikinud. Õitsev rukis Kangruselja kõrgmikul levitas värske leiva meeldivat hõngu. Loojuv päike puistas põldudele, maanteele ja selle veerul lebavaile tammepalkidele sülemeid verevat valgusetolmu ja vajus aeglaselt loodes kumava kasesalu taha. Hakkas hämarduma. Pilvitus lagitaevas heljus külm ja hele ehavalgus.

Kangruselja, Masa, Reo. Ötuhääled küladest kuulutasid saarlaste päevatöö lõppu. Kuressaare poolt tuleva sõiduki tolm laskus hallide kihtidena madalasse nagu külm sooaur. Rukkipõllu kohal heljus roosakas õietolm. Tahula ja Upa. Edelataeva rohekashallil tagapõhjal hakkasid paistma Kuressaare tornid. Möödus madalate mändidega loopealne, kus külm udu rippus halli ämblikuvõrguna. Aeglaselt lähenes lossipargi tumehall puistumüür. Loodetaevas rippusid peened purpursed pilveribad. Need kustusid vähehaaval, jättes sinna helendama õrna roheka värvi-varjundi. Peene tolmuna levis hall suveöö üle linna ja kusagil mõõtmatus kõrgusis süttisid esimesed tähed.

PETSERI KLOOSTRIS

16. VI 1935

Sõitsime rongis Tartust Petseri poole. Tõttasid mööda värvikirjud elamute rivid, õisi poetavad viljapuuaiad, haljendavad põllud, lilledised niidud. Rukis oli õitsenud, tõu-
viljapõldudel sirgunud oras. Kartulipõllud meenutasid laiu pruuni- ja rohelsevöödilisi vaipu. Soos läikis terashall vesi, valendas villpea ja niit punetas pääsusilmade purpurist. Võililled olid juba õitsenud. Ühtedel püsisid veel vilikerad, üliõrnad nagu täitumatu unistus. Teistel oli tuul lennus-
viljad laiali puhunud kui purustatud illusioonid.

Jõudsime Petseri. Tutvusime raudteejaama ümbrusega. Külastasime kloostri aeda. Puhkasime vanal saarekännul. Lugesime ta kasvulõimi, püüdsime taastada ta eluiga. Meie ümber vahutas mets-harakalatvade õiemeri, millesse oli uppunud kibetulikate õiekulda. Aed-hiireherned otsisid tuge lihavate naatide ja sihvakate keraheinte rohelistes embuses. Siin surusid terved parved härjasilmi lumivalgeis mantleis ja rebukollaseis kübarais. Kogunesid kaunid koos-
lused tumesiniseid külmalilli. Kõik õied sirutusid päikese poole, nautisid ta heldeid soojusande.

Õunapuud olid poetanud õied. Nagu rohelisti helmeid rippus sõstrapõõsail rohkeid marjatarju. Hästihooldatud viljapuude ja lopsakate marjapõõsaste vahel helendas rida hoolsalt peetud mesipuid. Kõikjal surus virku mesilasi, kirjuid liblikaid, läikivaid õiekärbseid. Nende sajahäälne sumin heljus õhus vaevutajutava, summutatud helilindina. Kõlas rasvatihase vali leelutus ja salu-lehelinnu leebe vile, pikk ja peen. Kiiresti kuletas värsket loodetuul sinises õhumeres lailavaid pilvelaevu, tantsiskles vallatult põliste paemüüride ääres kahisevate jalakate võimsates võrades.

Otsisime tuulevarju kloostri koobastesse viivate võlvide all. Need olid eespool punasest tellisest, tagapool liivakivist, valvakad, roosakate viirude ja tumedate tahmaplekkidega. Lunastasime mungalt koobaskäikude külastamisloa ja pika peene meelõhnase vahaküünla. Sammud kustusid käikude pehmel põrandaliival. Seintel läikisid metallist plaadid kirikuslaavikeelsete kirjadega koobastesse maetute mälestuseks. Käigud lõppesid altaritega või jõukate eraisikute matusepaikadega, kes olid kinkinud oma vara kloostrile. Nagu sootulukesi kõikus kottpimedais koobastes külastajate küünalde kollaseid leeke. Koobastest väljudes tulime kitsasse kambrisse, kuhu ulatus vaid vähe päevavalgust. Siin rippus seinal raudahel raske raudristiga. Risti oli munk Lasari alati kandnud kaelas. Rist leiti peale ta surma ta laibalt.

Koopaist väljudes tundusid vabadus, valgus ja värske õhk hindamatute aaretena. Taevas paistis sinisemana, pilved valgematena ja vanad jalakad noorusvärskeina. Rõõmsamalt lehvitas kõrge leinakask tuules oksakahle. Suure huviga vaatlesime kloostri hoonete omapärast laadi, ta sibuljate tornide kirjut värvideküllust.

Kui palju võiks jutustada kaugest minevikust kloostriaia tugev, põline ja elujõuline tamm, mida peetakse 800-aastaseks. Ta sirutas õhku madujalt looklevaid oksi.

Lasi tuulest heidutada vaid kargelt kahisevat lehestut. Haruldast puud kaitses kõrge tara, mis oli kirju kloostrit külasthanute nimetähedest. Kaitse oli hädavajalik. Seda tõestasid sügavad täkked põlise puu sammeldunud kooses.

Kloostrit piiravad paksud müürid ja tugevad tornid valendasid värsket lubivärvist. See moodustas meeldiva kooskõla ümbritseva looduse roheliste värvitoonidega. Tornide ümber undavas tuules lendles teravalt kilavaid hakke. Ehkki tuhkallid, paistsid nad tahmtumedatena taeva helendaval taustal. Helises rasvatihase muretu leelutus ja salulehelinnu löebe vile. Tõusime kõrgele tornirõdule, kust pilk küündis kloostrikirikutele ja hoovi.

Ümberringi kahisesid põlised pärnad, vestlesid vahtrad, jutlesid jalakad, lõhnasid õieküllased sirelid neil suruvate mesilastega. Kõik see värsked ja tuules sahisev haljus koos valendavate ja roosatavate kirikumüüridega, punaste, siniste, roheliste tornidega, mida kroonisid kullatud ja kollaseks värvitud ristid, moodustas ebatavalise ja kauni panoraami.

Laskusime alla kloostri hoovi. Siin valitses tuulevaikus ja soojus. Et kustutada janu, käisime joomas kloostri kae-vul. Vesi oli jääkülm ja maitsev.

Siirdusime tagasi kloostriaeda, ronisime selle müürile. Siin painutas tuul paekivi pragudes juurdunud verehurmarohtu, hobumadaraid ja mulluste põldpujude kuivanud kahle. Verehurmarohud olid juba avanud rebukollased õied, kuna hobumadarad õieaega veel ootasid.

All sügavas tuuseldas tuul tihedat lepavõsa. Pööras kõik lehed hetketi pahupidi, jumestas põõsad viivuks heledamaks. Eemal vaheldusid tumerohelised ristikupõllud hele-roheliste orastega, rohekashallid rukkikupõllud pruunikate kesaväljadega. Kaugemal levisid kollased liivakingud, sinerdavad männisalud, päikesepaistelised taluhooned.

TEEL VAPRAMÄELE

I. VI 1936

Eile oli taevas madal ja tinane. Piisutas peent pidevat vihma. Täna on tuul vaikinud ja sadu lakanud. Taevas on avanenud nagu suur sinine silm, mil päike sätendab teemant-terana. Ainult kirdes heljub koguke kõrgeid kiudpilvi, peeneid ja kergeid nagu udusule ebemeid. Vihmast kosutatud puud, põõsad ja rohud toretsevad kirkaimas haljuses. Võililled on avanud oma suletud õiekorvid.

Tõttame Tartu raudteejaama. Kavatseme veeta vaba päeva Vapramäel. On kevadine pühapäevahommik ja rohelusse sõitjaid rohkesti. Kõikjal heliseb rõõmus meeleolu.

Jõuame Peedule. Palav päike paitab põski. Kosutav õhk tungib kopsudesse, elustab meeli, teritab tundeid. Õhus heljub nähtamatu puhang sirelite hõngu. Nõlvad on haljad, tulvil päikesepaistet ja kevadeindu. Nagu loendamatud lipukesti lehvib kingul tuules õõtsuvaid kõrrelisi. Nende nõtkeil vartel liigub hõbedasi joonekesi.

Kevade on laotanud laiali erkroheline vaiba ja puistanud sellele palju lilli, noorusvärskeid, värvikauneid. Siin valendab kinguke sametjaist kassikäppadest, seal värvub ta keskmisest teehest kahvatulillaks. Nõlvade niiskeid jalgmikke piirab võilillede ja kibetulikate külv. Sügavkollaste paeltena palistavad nad valvakaspruuni teerada. Igas uues paigas avastab silm uusi õisi, tunneb rõõmu uutest lilleliikidest.

Laine laine järel levib sinisest õhumerest põldlõokeste lõõritus, sujuv ja lõputu. Ehkki tuttav ja tavaline varasest lapsepõlvest, tundub ta ikka jälle teisena ja uena. Kusagilt kaugelt kajab pruunselg-põõsalinnu laul, kuigi lühike ja kare, siiski nii omane kodumaa puisniidul ja karjamaal. Vaevukuuldavalt tiksus taamal talitsiitsitaja – veidi nukralt, midagi igatsevalt.

Teerada, osalt liivane ja vihmast täpitud, osalt tihke ja tumehall, viib meid ühest kingukesest üles, teisest alla. Tõuseme kõrgeimale kingule, kus silmaring avardub. Ilmuvad kreemvalges tüvetohus arukased. Neil on vaevu värisev lehestu täis päikest peegeldavaid helke. Lühenevad noored männid, kel võrad veel kuhikjad nagu taamal kõrguvail kuuskedel. Kõigil on juba seljas värskeist okasvirveist kootud kuued. Veel kaugemal kumab hambulise metsapalistusega munajas moreenkink, meie huviretke eesmärk – Vapramägi. Veidi paremal levib lainjas maastik kahkjasroheline rukkipoolluga, kreemvalge kruusaklibuga külitud punakaspruuni kesakünniga.

Üha lähemale nihkub Vapramäe veeru ümbritsev Elva jõgi. Erkroheline kangana laiub ta ees avar orulamm, madal ja vesine. Selle on jõgi välja voolinud teda tõkestavast mõhnastikust pikkade pärastjääaegsete aegade kestel. Aeglaselt ja rahulikult kuletab ta pruunikat vett Emajõe poole. Mõlemal küljel levivad tulikakullast täpitud rohelised niidud nagu kirkavärvilised vaibad. Vetel helgivad väikeste laineviirude hõbedased harjakesed. Vaikselt ja viivitelles veerevad nad mööda rebukollastest varsakapjadest ja helesinistest lõosilmadest äärestatud jõepervest. Paiguti riietab päike jõe nii sätendava rõivaga, et veekeeriste tumedad lehtrid, mis neelasid alla möödaujuvad lehed ja kõrred, pole enam nähtavad. Siin peitub vesi kallast varjava põõsastiku taha, seal näitab vabalt oma omapära ja ilu. Kohati sügav ja salatsev, paiguti laiuv ja avameelne, liigub ta tõttamata ja väsimata, et jõuda Emajõe rüppe.

Paiguti embab Elva jõgi nõnda kiivalt Vapramäge, et on sööbinud sügavalt selle nõlva, paljastanud sinna asunud määndide juured. Nagu abi otsivaid käsi, nagu tuge püüdvaid sõrmi ripub sorgus juuri järsu jõeperve kohal. Pervest kõrgemale on roninud hallruugetüvelised männiread ja nende taga põliste kuuskede hele- ja tumerohelised rivid. Nad püüavad tõusta üha kõrgemale, Vapramäe võimsaile õlgadele, nagu tahaksid puudutada nende kohal sinerdavat taevast.

Orulammi veerul haljendavas puistus uneleb üksik metsatalu. Ta valgeks lubjatud korsten tuhkhallil katusel helendab nagu luigesulg madalaks muljutud kübaral. Ta läheduses lainetab leebeist tuuleilidest haaratud rukkipoold.

Kõikuval lennul liugleb üle liusa põllunõlva valge kapsa-

liblikas. Näeme teda väsinuna askuvat lähedal rippuvale oksale, tiivad lahtise lehvikuna suunatud allapoole. Elavalt liigutab ta pikki ja peeneid valgetipulisi tundlaid. Aistib õhus heljuvat õiearoomi. Kaldaluha ja jõe kohal joonestab pikki kaari kõlatult sirtsuv kaldapääsuke. Hetkeks heliseb mustpea-pöösalinu laulukatkend, ülimaloodiline, tundeküllane, vaevu kuuldav.

Möödume tulioblikasse kasvanud, otsekui verelaigulisest kesapõllust. Vihmast tahenenud teerada, kord künkale kerkiv, kord lohku laskuv, suleb vaate ühele maastikupildile ja avab teise. Kingud on kirjud kassikäpaõisikuist, punaseist ja valgeist. Lohkudes levivad kõrreliste läikivad lained. Rohhtaimed ootavad igatsusega päevi, mil võiksid avada õiepungi.

Meie rada laskub alla nõkku. Vihmaveed on uhtunud siia sõredat liiva, puhast ja pehmet nagu ranniku luiteil. Oleme üsna Elva jõe kaldal.

Nõlvalt alla tõttav tuul õõtsutab oksti, sasib rohtu, katab veepinna kõverdunud pruunroheliste vöötidega. Kõigutab kaldal kasvavat kaske. Silitab õrnalt ta juuri, mida uuristav veevool on paljastanud. Ka jõe kohale kummardunud sangleppadest, hallides õiepungades vaarikatest ja kolletanud kõrkjavartest ei tihanud ta mööduda ükskõikselt. Ühtesid süleleb ta soojalt, kaisutab kiivalt, teisi puudutab ettevaatlikult ja õrnalt.

Et pääseda Elva jõe vasakule kaldale, astume teda ületavale hallidest plankudest purdele. Leebelt loksus kiirelt voolav vesi vastu purde kollakaid tugesid. Siin-seal lipendab nagu linte, lookleb kui madusid kollakas-rohelisi penikeeli, ladvad kõigil suunatud päri voolu. Nagu lahtisi juukseid kammib väsimatult tõttav vesi ühele poole niivetikate kahle, mis kinnitatud purde vaiadele.

Hetkeks trillerdab tihedasse kaldavõssa peitunud väikepöösälind. Vapramäe kõrgeilt kuuskedelt heljub alla väikelehelinnu helind, lihtne ja unistav, meenutades vette langevaid veetilku.

Jõuame Vapramäe vahetusse naabrusse. Suundume sinna piki mudast mustavat teerada. Ümberringi röömustavad meid mõru-vahulilled, mis tumesiniste tähnidena on tikitud helekollasest kibetulikast ja punakaspruunist maa-mõõlast kootud vaipa.

VAPRAMÄEL

I. VI 1936

Olemegi Vapramäel, ta nõlva jalamil, kust tasa kohisev tihe kuusemets ronib kõrgele ja kus varjulised metsarajad viivad astmetena üles. Võimsana ja üllana ümbritseb meid pruun-hallide soomuskoorsete tüvede keerustik. Üks põliseist kuuskedest paelub meie erilist tähelepanu. Ta on suur ja tugev. Ta ülijämedat tüve on põletatud ja sesse raiutud sügavaid haavu. Rida rohekaskollaseid vaigutilku nagu tardunud valupisaraid valgub alla koreda koore nõkku.

Seal, kus põlismetsa hämarasse sammaskäiku on jõudnud tungida päikesevalgus ja -soojus, haljendab avar kooslus sulglehisest pihelgast, lõhnavast toomingast, karevarrelisest vaarikast, punasest leedripuust ja harilikust kuslapuust. Siin vohavad klaashabras maarjasõnajalg ja kuuskjas aas-konnaosi.

Meid üllatab väike puistulaulik, kõvernokne porr. Ta laul on küll lühike, kuid meeldiv, osalt rohe-lehelindu, osalt metsvinti meenutav. Mets-lehelinnul on aga meeolelu muutlik. Kord siristab tujuküllaselt, kord kaebleb, nagu vaevaks teda valu. Hetketi heliseb okasmetsale truu tuttuhase „tsitsi-ürr“.

Mõnus on sammuda sametpehmel okasvaibal, mis katab metsarada punakaspruuni, vaigulõhnase kihina. Huviga vaatleme noorte kuuskede erkrohelist rivi. Paistab, nagu püüaksid nad kõik korraga tõusta kingu kõrgemale nõlvale. Innukamail neist ongi see õnnestunud. Uljalt haljendab neid seal üleval, taeva helesinisel tagapõhjal.

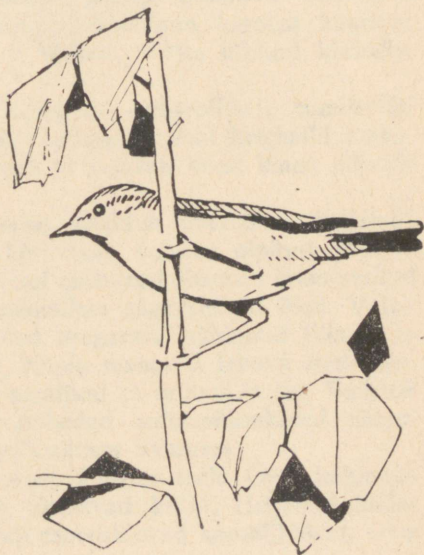
Hetkeks katkeb metsapuudest eesriie. Ta ei varja enam vaadet kibetulikaist kirjule orulammile, lepavõsaga vahelduvatele Elva jõe hõbedastele loogetele. Ilmuvad esile

vanad kased tuules lehivate oksakahludega, elamute hallid katused, suitsupilvi mahajättev raudteerong.

Vaba vaade orulammile sulgub. Üha sügavamasse metsa viib meid siuglev rada. Kohtame esimesi kuldnõgeseid. Sinililled on ammu õilmed poetanud. Seda suuremaks on sirgunud nende lehed, tumerohelised, kolmelapilised. Leselehed pole veel suutnud avada õiepungi. Kus särab rohkem päikest, seal kohtame kollase ja valge kirjaga rohelist vaipa võilillest, maasikast ja piimanõgesest. Hais-tame raudnõgeste mõrkjat hõngu. Nad on sõlminud sõprussidemed vaarikatega. On punutud nendega läbi-pääsmatuiks puhmadeks. Huviga vaatleme kaunis haruldast taime – lehmakapsast. Ülemised lehed on tal õrn-lillad, alumised tume-sinkjasrohelised.

Kitsas rada ronib ühest nõlvast üles, teiselt alla. Prak-sudes purunevad jala all kuivanud männikäbid. On vaja ettevaatust, et mitte komistada põlispuude paljastunud juurtele. Nagu kummalisi madusid lookleb neid risti-rästi hallpruunil teerajal.

Kaugelt metsavalendikult levib meieni salu-lehelinnu

vile, õrn ja muretu. Kõigest paar lühikest silpi hõbedast heli reedab tihnikus peituvat punakurgukese. Üha sügavamale alla viib meid varjurikas metsarada, läbib laia lõhangu. Selle roostepunased kiviseinad kontrasteerivad metsa roheliste värvitoonidega. Kivim kuulub aruküla lademesse ja on tekkinud devoni mere liivsaviseist setetest. Ligi 300 miljoni aasta eest kattis see madal meri Lõuna-Eestit. Kevadveed ja paduvihmad on kaljuseinast välja uhtunud kihi sõredat liiva. Pehme kollakasruuge vaibana katab ta lõhangu põhja.

Kusagilt tuleb põski paitav pehme tuulevirvendus. Kii- gutab heinkasvude nõtkeid kõrsi. Tõttab kuusiku kõrgesse sammaskäiku, kuhu ka meie jõuame. Siin mängleb ta kord kuuskede kuhikjais kroonides, kord sasib metsa all haljendavaid pihlaka-, vaarika- ja leedripuupuhmi. Siis vaibub ta jõud. Ta ei suuda liigutada enam jänesekapsa õrnu kolmiklehtigi, mis peentel roosakail vartel ehivad metsa- aluse punakaspruuni okaspinda.

RIIA MAANTEEL JA KONGUTA TEEL

1. VI 1936

Mets hõreneb. Põliste kuuskede punakashallide tüvede vahelt hakkab paistma päikeses helkiv Elva jõe terashall looge ja seda lõikav Tõravere sild. Väljume metsast ja laskume alla Riia maanteele. Helehalli lindina lookleb ta punakaspruunide ja õunroheliste kinkude vahel. Pais-tavad hõbehallide pilbaskatustega talud; lillas õiekülluses toretsevad sirelid, lõhnavas õiekülluses kobrutavad pihelgad. Õhus hõljub nähtamatuid pilvi imarmagusat hõngu. Kingult kingule levib kandilisi põllulappe. Kähavaravõralised männisalud vahelduvad värskes lehestus lepatukka-dega. Õhus heljub rõõmus helind, põimitud metsvindi tugevast hõiskest, pruunselg-põõsalinnu karmist hüüdest, talvikese tagasihoidlikust laulust, sekka lükitud kivitäksi krigisevaid silpe.

Viivitades liiguvad käharate kobarpilvede tumehallid varjud lubivalgete tulbaridadega piiratud helehallil maanteel. See tõuseb tõttamata ja sujuvalt orust kingu nõlvale ja kaob Tartu suunas.

Siirdume Tõravere poole. Möödub kibetulikast kollaseks värvitud ja harilikust kivirikust valgeks täpitud jõeluht. Valgete paeltena palistavad maanteed õitsevad köömnerivid ja neisse pistetud külmamailase sügavsiniised õied. Väike kelpkatusega talu on end mugavalt mähkinud lillasse ja valgesse sirelimantlisse. Nopin maanteel lebava sirelioksa. Ainult hetkeks oli vist nauditud ta aroomi ja ilu. Vaikselt vidistades joonistavad nobedad suitsupääsukesed nähtamatuid kaari taeva türkiissinises avaruses.

Suundume Riia maanteelt Konguta teele. Õrna kahinaga sillerdavad õhus saaki ründavad kiilid. Heljuvad häda-ohu märkamata muretult tantsisklevad kapsaliblikad. Otse

lõunas ripub vabalt ja puhtalt päikese kiirgav ketas. Ta soe paiste silitab teeveerul kõrguvaid kuuski. Otsekui sõrmi, püstiseid ja allapoole konksus, helendab vanade okste tippudel uusi helerohelisi ja noorusvärskaid võrseid. Kogu kuusik on end kevadpeoks nendega ehtinud. Nagu klaasanumasse langevaid hõbekuulikesi heliseb kõrgest kuusekroonist väike-lehelinnu laulusilpe, lihtsaid ja südamlikke. Kusagil peituv laulurastas vilistab, hüüab ja kutsub. Kuldpea-pöialpoiss häälitseb nagu peenel pingulikruvitud viiulikeelel. Siis algab nõmmelöökeste lullutus, ebatavaliselt kaunis ja kaasakiskuv. Vaevu hingab ja kohab otsekui lauljale kiitust sosistades vaigulõhnane okasmets.

Säravasse õhumerre kerkinud pilverünk puudutab päikest. See peitub hetkeks ta lillakasse palistusse ja kaob siis hoopis. Lõundude lõbus laul soikub. Tekib nukker mõtlikkusele häälestav vaikus.

VAPRAMÄE PÄRN

1. VI 1936

Siirdume tagasi Tõravere silla juurde. Ronime uuesti Vapramäele, et külastada ta kuulsat pärna. Läbime ta nõlva katva männiku ja sarapiku, kus häälitsevad punarind ja metsvint. Siit kõrgelt naudime kauge ümbruskonna ilu. Silmapiiril kumavad udusse mähitud puistuisse sukeldunud moreenkingud. Lähemal lainetavad rohelised ja pruunid põllulapid, mida eespool piiravad metsasagarate tumerohelised saared. Neile järgneb lainjat maastikku kattev põldude värviline mosaiik. Lähemal kõrgub tornjate kuusevõrade ja sagnarjate männikroonide tume- ja sinkjasroheline rivi. Üsna meie ees sahiseb tuules sarapuuvõra.

Mõnda aega on veel suurem osa taevast sinine. Siis kattub ta kerge, läbipaistva uduvinega ja edelas liigub pikk voor kobarjaid rünpilvi, veerud voolitud sagnarjaks ja värvitud kriitvalgeks.

Rändame Vapramäe põlismetsa, kus teerada varjavad võlvideks kaardunud oksad, kus varjurikkad metsarajad suunduvad astmetena üles ja valitseb rohekas hämarik. Tajume mõnuga metsa jahedat rõskust ja kääriva kõdumulla omapärast hõngu. Vaatleme huviga kuslapuu kollakasvalkjaid õisi. Tunneme heameelt mets-tähtheina lumivalgeist õissilmist. Kuulame metsalaulikute kütkestavat ettekannet, millest täheldame kuldpea-pöialpoisi ülipeeni hääli, väike-lehelinnu helisevaid silpe, mets-lehelinnu lõbusat liirutust ja kaeblevaid oigeid, mustpea-pöösalinnu kõlavaid noote, peoleo meloodilist hüüet. Veetleva metsalaulu helid kaikuvad põlispuude sammastikus, helmendavad metsa unistlevas kohinas.

Nüüd oleme oma rännaku eesmärgil – Vapramäe pärna juures. Sajanditevanune, aukartustäratav on Vapramäe pärn. Isegi kaks meest ei ulata hästi embama ta tüve. Ligi nelja meetri kõrgusel maapinnast mustab ta korbaliises tüves sügav auk. Ses haljendab lopsakas punane leedripuu. Ilmselt on ta võrsunud mõne linna poolt siia pillatud seemnest.

Siit on tüvest lahti murdunud võimas oks, kolmas haru vana pärna tugeval tiival.

Kui õhku tõstetud käsivarsi, kui midagi haarata tahtvaid käsi, kui laiali sirutatud sõrmi mustab kuivanud ja katkenud raage mõlema veel säilinud võraharu elujõuliselt haljendavate okste, oksakeste ja virvete keskel.

Vana metsahiiglase tüse tüvi on seest tühi. Ta õõs on nõnda avar, et poisike mahub sesse pugema ja seal ülemise auguni ronima. Kuid suurem osa tüve hallist, lõhkenud, korbastunud koorest on elus ja end ehtinud halja sambлага. Virgalt ja väsimatult liiguvad mustad läikivad mullamurelased piki koore konarikke ja pragusid üles ja alla.

Vapramäe pärnast kui keskusest suundub nelja ilmakaarde avar metsavalendik nagu hiigelrist. Üks risti harudest viitab kaugel valendavale Riia maanteele, teine põldsinepist kollendavale põllule, kolmas eemal haljendavale alametsale, neljas sinkjasse udulinikusse mähitud kaugusse.

Liikumatult ja pidulikult nagu kohusetruud valvurid seisavad valendike veerul põlised metsamännid ja kuused. Nad on sirutanud meie kohale oma kaarjad oksad nagu meid kaitsta tahtvad rohelised käed. See on liigutav hüvastijätt Vapramäe külastama tulnud loodusesõpradele.

TARTUST VORBUSE METSA

14. IV 1941

Kevad oli hiline. Tähtvere pargis polnud veel ühtki lumevaba laiku. Siin paksu lumeliniku all puhkas veel kõik sügavas talveunes. Pargipuude raagus tipud püüdsid puudutada pilvekobaraid taeva heledas sinas. Selgelt ja meeldivalt helises karges kevadõhus talitsiitsitaja lihtne laul. Kõrge Põltsamaa maantee keskosa oli juba jääta ja tahe. Lumisel põllul haljendas mõni orasesaareke, mustas üksikuid kesakünni künkaid. Laine laine järel saatis põldlooke õhumerest alla helisevaid stroofe.

Nagu ahelmäestiku sakilised harjad piirasid maanteeveeru päikesest puretud lumevallid. Neid raamis päikesest puretud ja pruunist kõntsast kirjuks piserdatud rohekas-sinkjas jääraam ja hõbedaselt läikiv sulavesi. Avara rohelise koridorina siirdus Põltsamaa maantee vaigulõhnasesse okasmetsa. Leebelt läikis pruunikas lumevesi päikesepaistelises maanteekraavis.

Valgusest ja soojusest emmatud metsa serval hiilgas nagu tillukesi kumerpeegleid tumerohelisi palukalehti. Siin tervitasid kevadet terved kimbud mustjasrohelist kanarbikku. Ainult vähe olid nad kaotanud oma mullusest kahkjaslillast õieilust. Kõikjal kollendas kuivanud, püstiseks rigunud, talvisest lumekoormusest vabanenud kõrrelisi. Oli kuulda peletatud orava naksutamist ja leevikese mahedaid hüüdeid.

Suundusin maanteelt kitsale metsarajale. Ümberringi laius paks lumevaip, külm ja troostitu. Raagus puud, pruunid ja hallid, uppusid lõunapäikese heledasse valgusesse. Keerukate kirjadena levis kollase helgiga lumel puude ja põõsaste sinkjaid varje, ristles jänese ja rebase jälgi.

Lumi oli kevadine, kaotanud talvise puhtuse, tikitud helepruunide okastega ja tahmmusta koorepuruga. Kuid ta oli väga paigatruu. Teda polnud veel jõudnud sulatada kevadpäikese soojus. Puutüvede ümber puudusid veel metsapinnase tumedad rõngad. Kuid lepapõõsad hakkasid ärkama sügavast talveunest. Kui lillakaspruune ussikesi rippus nende mahlast turdunud oksil värsked, tolmukotte kujundavaid urbi. Nagu hellade sõrmedega liigutas neid õrn tuulepuhang. Lõbusat kevadejuttu sosistades lendas ta läbi lepavõsa ja kadus haavasalu rohekashallide tüvede vahele. Hetkeks valitses sügav vaikus. Ei mingit häält lähedal ega kaugel. Siis äkki nagu nähtamatu taktilööja käsul hakkas helisema sootihase õdus leelutus, sekka metsvindi nukraid kilgihääli, rida puukoristaja kõlavaid hüüdeid ja rohevindi mahe triller. Kuid see kaunis kooslaul oli üürike, kustudes üksikuteks helideks ja jälle vaikuks.

Siis naeratas mulle ootamatu õnn, sest esines kevadlaulik, kelle laul oma ilmekusega ületas teised. See oli nõmmelõoke. Kuulaja kõrva voolas rida veetlevaid helisid nagu hõbekellukeste tilinat, kord madalamat, kord kõrgemat, kord aeglasemat, kord kiiremat. See laul, kaasa-kiskuv ja ebatavaline, äratas hinges ellu seal peituvat head, ilusat ja üllast. Kaua, kaua oleks tahtnud kuulata seda kütkestavat häält. Kuid laulja vaikis ja luule haihtus.

Haraka terav kädin kainestas meeli ja hävitas illusiooni. Kõrges kuusekroonis, kuhu kadusid haraka karedad hääliitsused, algas laulu metsvint. Kuid see oli nõrk ja tundus võõrana. Vist oli lind veel noor ja laulikuna alles algaja.

Metsa kohal laius taevas kui suur sinine meri, milles ujus lumiseid pilvesaari. Metsasiht oli täis sooja päikese-paistet ja tasast kuuskede kohinat. Tundsin sügavat röömu päikese teemantsärast. Olin tänulik, et ta oli joonistanud metsasihi lumest lõuendile rohekaspruune kevadpilte, hallide vahusaarekestega veloike. Röömu tundis päikesest ja kevadest ka käbidest punetavas kuusekroonis naksutav orav ja nõmmelõoke, kes tõusis üle tuules õõtsuvate kuuselatvade taeva poole.

Jõudsin metsasihilt välja maanteele. Jätsin hüvasti kuused, viipasini jällenägemiseks hallile haavatihnikule, valendavaile kaseneidudele. Seal, kus lõppes mets ja algasid põllud, nautisin haruldast helindit: nõmmelõokese ja põld-

lõokese kooslaulu. See laul oli liigutavalt kaunis. Lauldi nagu mulle lahkumislaulu.

Meeldivat elamust hinged säilitades sammusin tagasi Tartu poole. Hele päikesepaiste soojendas õhku ja sulatas lund. Hävinevad lumekristallid, enne kui liitusid läikivaks veetilgaks, helkisid hetkeks purpurseis ja rohelistis värvivarjundeis. Seal, kus jäätunud maantee laskus madalaks, sätendasid vilkad sulavee nired. Siin ristas maanteed jäässe ihutud leluorg, põhjal ojake – kiiresti voolav, kellukesena helisev, maanteekraavi lumisesse rüppe kaduv. Miski ei pidurdanud enam kevade säravat ja helisevat võidukäiku.

TALLINN-NÖMMEL

13. VI 1944

Oli üks neid hiliskevade hommikuid, mil kõik on täis sooja päikesepaistet. Ei suutnud enam viibida toas. Kõik kutsus välja vabasse loodusesse. Taeva sügav sina, väikesed valged kobarpilved, värske aromaadne õhk. Otsustasin külastada Tallinn-Nõmme Mustamäed. Läbisin rea vaikesid tänavaid. Möödusid nägusate, rohelusse uppuvate elamute rivid. Aiad olid täis lõhnavaid sireleid, õitsevaid piibelehti, helesiniseid lõosilmi. Lilledel, rohtudel, kõrtel särasid kastetilgad. Kõikjal kõrgusid põlised männid, tüved allpool korbased ja hallid, ülal merevaigukarva ja siledad.

Jõudsin Mustamäe liivaseljakut katva männiku hõredat varju heitvate lõõvide alla. Pehme, helepruun, vaigulõhnane okasvaip summutas sammude kaja. Ainult paiguti tuli vältida looklevate köitena üle teeraja kulgevaid konarikke männijuuri. Siin-seal läikis nagu roheline lakiga kaetud palukalehti, kiikus nende roosakasvalgeid õiekellukesi. Lillakaspruunid kanarbikutukad hakkasid saama rohekat kirmet. Männid seisid vaikselt ja liikumatult nagu mõtteisse süvenenud. Ainult hooti libises jahe tuulehoog läbi käharate võrade, kõigutas oksid ja poetas alla koltunud okkaid, kuivanud käbi, pani värisema metsa pinnale kootud valguse ja varjude võrgu.

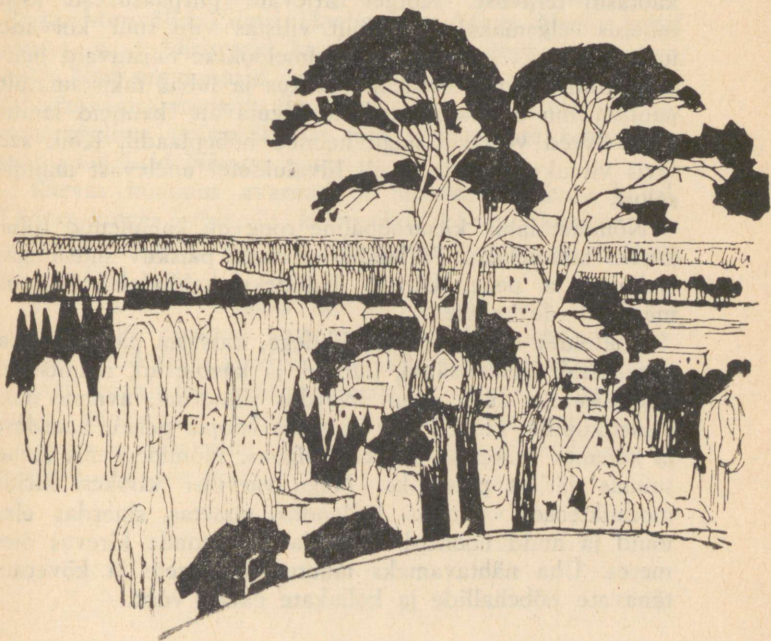
Männikus puudus nagu tavaliselt laululindude heliderohke koorilaul. Oli kuulda vaid tuuleilide tasast sosinat ja metsvintide tuttavat laulu. Hõise hõiske järel kostis alla sagarjaist männivõradest. Oli kuulda ka emalinnu küsitlevaid kilgihääli.

Kuid Mustamäe nõlva alt sügavalt levis läbi lehtpuuvõrade üles mets-lehelinnu ettekanne – hooti kui tujuküllane ja hele sirin, hooti kui summutatud ja nukker oie.

Rõõmsalt liirutades tõusis seal puukiur üle sanglepa kõrge ladva. Kusagilt kaugemalt kostis mustpea-põõsalinnu kõlarikas laul. Kõik see köitis kuulajat, puudutas südant, ei lubanud jääda ükskõikseks ja külmaks.

Mustamäe järsud ja võsased nõlvad toretsesid kirkaimas roheluses. Täis elurõõmu ja uljust püüdsid tõusta siia ülesse alt sügavast sangleppade läikivalehised kroonid. Kõikjal kõrgusid kaardus lehelöövide võimsad oksavõlvid. Valgus ja varjud virvendasid tiheda lehestiku tasa kahisevas udus. Tuule tugevamail tõugetel värises ja virgus elavalt iga võrse ja leht.

Taamal lainetas paiguti sinkjalt, paiguti ruugelt jumes tatud männivõrade meri. Kaugemal laiusid haljendavad nurmed, kollakasvalged liivaluited, tumerohelised puistusagarad, täpitud soojas päikesepaistes helendavate üksikclamute ja asulatega. Veel kaugemal kumasid halli uduvinesse sukeldunud Veskimäe ja Stroomi tumedad metsa-

massiivid ja nende taga helendas Kopli laht. Loodes läikis Harku järv nagu rohelistest puudevõrust ümbritsetud sinihall vääriskivi.

Rändasin läbi sügavaist jalajälgedest täpitud pehme ränniliiva. Ronisin mäe kõrgeimale kingule. Siin kõrgus tugevatest palkidest püstitatud suusatrampliin. Talvel proovivad julged suusatajad siin oma sportlikke võimeid. Praegu aga kostis alt sarapikust mets-lehelinnu hüüe, kurblik, hoiatav, otsekui ettevaatusele manitsev. Ronisin päikesest, vihmast ja tuulest luitunud astrikule. Toetusin tugevaile käsipuule. Ületasin mändide sagarjad ladvad. Hakkasid paistma Nõmme hoonete aedade haljusesse sukel-dunud katused. Kerkisid esile kaugemad puistud, sinkjas-rohelised ja rohekashallid.

Tõusin veel kõrgemale. Proovisin ettevaatlikult astmete tugevust. Nad tundusid küllalt kindlatena, usaldusväärsetena. Nautisin silmapiiri avarust, varjudeta valgust. Tuul paisus tugevamaks, vingus nukralt ja undas ähvardavalt torni sõrestikus.

Metsvindi hõise, salu-lehelinnu vile, mets-lehelinnu sirin kaotasid teravuse. Kõrgel tiirlevate piirpääsukeste kisa muutus selgemaks. Kiuslikult vilistas vilu tuul kõrvade ümber. Püüdis summutada nõmmelõokese unistavaid helisid. Kuid siis tuli hetkeline vaikus ja lubas takistamatult nautida mu eelistatud lauliku liigutavalt kauneid laulusilpe. Need veeresid nagu helmed hõbeplaadil. Kõik see levis viivuks siia ülesse all liivaluidetel unelevast männisalust.

Nõmmet läbiv kitsarööpeline rong oli kahanenud tillukeseks lapseleluks. Ta kääbuskorstnast paiskuv suitsujuga, sijnimust ja peen, kärises hallideks kahludeks, haihtus männivõrade vahele.

Võideldes raevunud tuuleiilidega, katsusin pääseda üha kõrgemale. Tuulehääled, kurvad ja kaeblevad, manitsesid ettevaatusele. Ikka enam avardus silmaring, avanes uusi maastikupilte. Harku järv vabanes hoopis puistu haardest ja kahanes väikeseks siniseks loiguks. Nõmme venis lääne suunas järjest pikemaks. Nagu värvilisi kivikesi kirjus mosaiikteoses valendas, kollendas, punetas, sinerdas elamuid ja muid hooneid haljendavate aedade kirevas õiemeres. Üha nähtavamaks muutus ta sirgete ja kõverate tänavate hõbehallide ja kollakate paelte võrk,

Viimane pingutus, viimane tõus. Olin ehitise tipul, teda kroonival kõrgeimal korrusel.

Siit avanev maastikupilt oli avar ja köitev. Läänes veesid männivõrade hetkeks tardunud vood. Nendes kõrgus kindla kaljuna Glehni kuhikjas kivitorn. Kaugel, halli uttu mähitud metsade piiril helkisid piimjas sinas Kopli ja Kakumäe laht. Pankrannik, lai ja rohekas Suurupi ja Mäeranna piirkonnas, ahenes rohekashalliks vööndiks Rannamõisa ja Tiskre kohal. Veel kaugemal kumas tuhjas mereudus Naissaar, metsavöönd sinkjashall, rannaviir valvakaskollane. Kopli poolsaar ja Paljassaar olid täpitud hoonete kollaka, roheka ja tumeda värviga, uute katuste tellispunasega Kopli poolsaare tipus.

Ida suunas nautis silm Tallinna lahe tinahallil taustal värvilindi varjundites helkivat ehitiste ja puistute kirevat vaatepilti. Seda täiendasid Toompea ja teiste tornide nägusad siluetid. Võis täheldada Toompea luteri ja õigeusu kirikute omapära, Oleviste nõeljat, Niguliste tõmpi ja Kaarli kiriku kaksiktorni ning punases telliskübaras toretsevat Kiek in de Kök'i.

Tallinnast ida pool hajusid uttu meremaastikud – Pirita, Merivälja, Viimsi, Haabneeme, Aegna. Nende kohal rippus nagu kärisenud kardinaid rida vesihalle vihmapiilvi. Nad summutasid maastiku heledamaid jooni, andsid talle kahvatu, troostitu ilme. Sealt eksles silm üle hele- ja tumeroheliste puistuviirude, mis ühiskeskeste hiiglakaartena suundusid Nõmme poole.

Taevas kummus avarana ja heledana Nõmme kohal. Läänes kulges kuhikjaid kobarpilvi. Lõunas kuhjus kõrgeid pilvemägesid. Päike peitus neisse viivuks, kuid väljus pea endises ilus.

Tuul valjenes, huugas kõrvus, vingus torni sõrestikus ja pani selle värisema nagu palavikus. Mets-lehelind siristas kord rõõmsalt, kord kurvalt. Põldvarblane sirtsus nagu kedagi küsitledes. Piirpääsukesed joonistasid männiku kohal laiu kaari. Nende lõbus vidin täitis tuulist õhku. Laskusin tornist alla, võlgnedes talle tänu huvitava ja haarava elamuse eest.

MUSTAMÄELT GLEHNI PARKI

13. VI 1944

Jõudsin Mustamäe külge lõhestava sälkoru nõlvale. Siin oli palju päikest, palavat liiva, punakaid ja halle rändmunakaid, pinnasest paljastunud männijuuri. Tuge ja toitu vajades sirutus neid nagu abiotsivaid käsi tuulisesse kevadõhku. Soe tuulepuhang paitas pehmelt õietolmukaist kollendavaid mändide oksavõrseid. Tundus, nagu püüaks ta leevendada paljastatud juurtega põlispuude häda. Salulehelinnu helindis, aeglates ja mahedas, kõlas kaastunne mändide murele. Vaatamata napile lauluannile püüdis sirtsuda osavõtlikumalt ka hall-kärbsenäpp.

Mööduisin mäest allaviivast pikast paetrepist, kus tasakesi liikusid mändide tumedad varjud. Tujukalt tutistas tuul paeastmeid palistavaid kastevarsi, raputas kõrtelt hilenud kastetilku. Mäe järsul nõlval ronisid tihedad kooslused helerohelisi mustikapuhmi. Samas kurtsid sinkjasrohelistes piibelehed taga oma närtsinud õite ilu ja lõhna. Suur kapsaliblikas nagu tuulest kantud valge udusulg heljus kõikuval lennul mäe küljel kahiseva sarapiku kohal.

Peatusin Mustamäe veeru kõrgeimal nukil. Uurisin huviga hilisjääaja moreeni avamust. Tuhandeid aastaid tagasi oli kodumaad katnud liustik siia jätnud iidse mälestusmärgi, kogumiku võimsaid rändrahne. Siinsamas all olid kohisenud Põhja-Eestit katnud Balti paisjärve ja Antsülusjärve lained ja vahutanud Litoriinamere vood.

Raevukalt painutas äkiline tuulehoog suurte kivimürakate vahele peitunud kõrrelisi. Õõtsutas kuldseid õiekorve vöilillede roosakail vartel. Puhus õhku peent õietolmu Mustamäe astangule tõusnud mändidelt.

Väike-lehelinnu laul kõlas kui rida tillukese vasara lööke väikesel hõbealasil, Mets-lehelind siristas nagu mingi

suur heinaritsikas. Tuule tugev undamine ja monotoonne metsakohin ei suutnud summutada lindude muretut laulu.

Vaade kõrgelt mäekingult oli avar. Astangu all lainetas männikroonide roheline meri. Kaugemal helendasid valkjaruuged liivaväljakud, rohekashallid puisturivid, sinerdavad merelaigud, Tallinna värvikirju mosaiik. Kõik vormid, jooned ja värvid olid mähitud õrnimasse uduvinesse.

Rändasin edasi. Möödusid heledad elamud, valges ja roosas õiekülluses säravad õunapuud, imarmagusalt lõhnavad pihlakad, õievahus kobrutavad kirsipuud, õiekullas ilutsevad läätsepuud. Õhku täitis kirjute õiekärbeste ja mesilaste mahe sumin, sekka käosulase teravaid klarneti-hääli. Kõik pühitses vormi-, värvi-, lõhna- ja helirikast kevadepidu.

Jõudsin endise Kõrgepea karjamõisa kohale. Paistsid kunagised mõisateenijate elamud, tuttavad, nägusad. Mee-nutasin kadunud Nikolai v. Glehni ja tema poega Manfredi, mõisaomanikke, kes etendasid väljapaistvat osa Nõmme alevi tekkimisel. Omapärane mõisa peahoone, Glehni loss, oli aga varemeis.

Meenus ammumöödunud aegu. Kord külastasin mõisa. Olin veel üliõpilane. Ei varem ega hiljem pole ma näinud selliseid seinu. Kõrge valguserikka esiku kriitvalgeid seinu katsid kunst, teadus, filosoofia. Siia oli erinevais vormides, suurustes, värvides ja keeltes kirjutatud, trükitud, joonistatud, maalitud vanasõnu, mõttesalme, luulet, mõtte-teadust. Seinad kõnelesid ja õpetasid...

Nüüd nad vaikisid. Nende kirjad olid kustunud, krohv pudenenud. Olid püsinud vaid paljad müürid, kurvad ja hallid.

Järsk tuulehoog sasis kiuslikult kaskede kõrgeid kroone. Lehvitas nagu lahtisi juukseid nende ripnevaid oksakahle. Ta nukker sahin läbis tammede kollakasrohelisi kroone, mändide käharaid võrasid, kuuskede kuhikjaid latvu. Viivuks elustas metsa uinutavat kohinat huvitav linnuhää. Tal oli põhimotiiv nagu porril, kuid toonid tugevamad ja kõlarikkamad. Olin õnnelik, sest laulis meil Eestis haruldane laulik – rohe-lehelind.

Haljal kingukesel hallist rändkiviist alusel kõrgus sihvakas punakast graniidist neljatahuline obelisk. Oli säilinud ka omapärane koobas, koostatud tsemendiga liidetud põllukivirahnudest. Kollase- ja valgekirju pärjana palista-

sid koopa tumedat ava verehurmarohti, põltsinep ja piima-nõges.

Palju aastaid tagasi ühel kaunil suvepäeval külastasin Glehni mõisa parki. Nägin seal omapärast pilti. Põltsipuude vahel helendas ligi 8 m kõrgune kreemkollane tellingulaudis. Selles seisis sama pikk kuju. See koosnes tsemendiga ühendatud põllukivikildudest. Kuju toetus mõlema käega samast ainest nuiale. Tellingulaudise kõrgeimal korrusel töötas lossi omanik Nikolai von Glehn. Pikk, kuivetanud, tuules lehviva halli lõuahabemega, valges töökitlis. Vasakus käes anum tsemendiga, paremas kellu. Viskas kuju lõhedesse tementi, täitis ja silus. Kauga vaatlesin huvitavat pilti. Tundsin rõõmu väarika ilmega kunstniku valmivast tööst.

Hiljem, kui kuju oli valmis ja tellingud kõrvaldatud, sai sellest ainupärasest skulptuurist üks pargi vaatamisväärsusi. Rahvas ristis kuju „Glehni kuradiks“, kuigi ta looja nimetas teda „Kalevipojaks“. Kahjuks hävis see ainulaadne teos sõjakeerises. Mahajäetult lebasid nüüd ta kurvad jäänused noortest kuuskedest piiratud kingul. Mitte kaugel purunenud kujust oli tervena säilinud teine Glehni kujuritöö – lohe, rahvasuus „Glehni krokodill“. Ka see oli vormistatud loomutruult, koosnes tsemendiga seotud põllukivikildudest ja asetseis paekivist alusel. Oma võimsa pea oli ta pööranud hävinud hiiglase poole. Ta suu oli ammuli, pikad lõuad varustatud teravate hammastega. Selga kaitseis rida ogajaid liistakuid, silmi ümbritseisid punakaist kivikesist laud. Tundus, nagu oleks ta täis raevu, et pole suutnud kaitsta „Kalevipoega“.

Tahtsin külastada veel nn. „Glehni torni“. See tõmpkuhikjas ehitis kõrgus vaigulõhnasest männikust ümbritsetud vanal liivaluitel. Torni tipp vaatas kaugele üle teda piiravate männilatvade. Ta põllukivised seinad helendasid punakates, rohekates, hallides ja mustjates värvitoonides. Kaks võlvitud ust viisid ta sisemusse. Üks neist oli hiljem kinni müüritud, samuti osa eri kõrgusel olevaid aknaid. Kumbagi ust kaunistasid kaks katusjalt kaldu kokkupandud simssi. Nende vahel ilutses pirnukujuline tsemendist vaas. Ukse oli ka kõrgeimal. Ühest algas käsi-puudega keerdtrepp, mis viis torni tipus olevale platvormile. Ka see oli piiratud raudse võrega. Sealt pidi avanema avar ja haarav vaade maale ja merele.

Kiuslikult tutistas tugev tuuletõuge müüriprakku kinnitunud pihlakavõrset. Sasis torni jalamikul haljendavat pajupõõsast. Puhus lendu seemneid võilillede viljakera-dest, õrnvalgeist, roosakail vartel kõikuvaist. Ehkki vilud tuuleiilid püüdsid pidurdada kevadlindude lauluindu, ei jõudnud nad seda summutada. Metsvint hüüdis, kivitäks kilkas, puukiur tõusis õhku, hõiskas ja trillerdas.

Männiku latvade tagant kerkis hõbehall pilvemägi. Puudutas päikest. Levitas põgusaid varje. Kuid see oli vaid hetkeks. Uuesti säras park täis päikest ja sügavat kevaderõõmu ja poeesiat.

Mind võlusid läikivates okaskuubedes kuused ja männid. Haarasid meeli tuules lipendavate ja värisevate lehtedega haavad, põlised kased, tugevad tammed. Vali tuul vingus nende õõtsuvates latvades ja mängles nende roheliste okstega. Nad olid küllastatud valgusest ja läbistatud tuulest, kord tasa sosistavast, kord karmilt kõnelevast. Nad tundsid rõõmu valgusest ja varjudest, mis vahetpidamata vaheldusid okste ja lehtede elavas liikumises.

TALLINN-NÖMME SUPELBASSEIN

13. VI 1944

Lahkusin Glehni pargist, et külastada astangu all olevat supelasutist. Siirdusin sinna piki astangu külge kulgevate rada. See oli niiske, sametpehme, vöödiline valgusest ja varjudest. Tee kohal võlvusid lopsakate saarte ja läikleviste sangleppade tuules kahisevad kroonid. Alandlikult ja vaikselt unelesid maarjasõnajalgade sulglehised puhmad kõrgete puurivide opaalivärvilistes varjudes. Siin seltsis kuldne koldnõges sinise koerkannikesega, seal orastähthein kellukja kurekatlaga, ja levitas peent hõngu lõhnav varjulill. Sammud kustusid pruuni lehekõduga teerajal.

Jõudsin astangu alla. Vasemal reastusid elatanud sangleppade tüved, sihvakad, tuhkhallid. Nende vahelt vilkus terashall vetepeegel. Vana küürus remmelgas kummardus teeraja kohal. Tundus, nagu tahaks ta peatada seal sammutavat rändajat ja teatada, et oled pea eesmärgil.

Ja olingi. Mu ees läikis pruunikais ja sinkjais värvides supelbassein. Ta keskel oli haljendavast hekist ja kollendavast kibetulikast piiratud saar. Saarele kutsus suvitajaid punakas kreemkollaste tulpadega kahekorruseline nn. supel-salong. Kõikjal säras rohkesti klaasi ja virvendas sooja päikesevalgust.

Vasakul ootas asutise külastajaid nägus valge-punasevöödiline riidehoiuruum. Eespool helendas supelrand. Siin oli külluses sooja päikest ja pehmet liiva. Kõike piiras vöilillede kullaga kaunistatud lopsakatest rohtudest erkroheline pärg.

Paremalt virvendas ja läikis hüppetorniga bassein. Ümberringi pidas rõõmsat õiepidu värvikirju niit. Tumesinised külmamailased tantsisklesid roostepunaste oblika-

tega, helekollased kibetulikad lillakasvalgete jürililledega. Soo-ohakad, sihvakad ja tumedavärvilised, ei paistnud osalevat üldisest pidurõõmust. Üksikute ja nukratena ootasid nad aega, mil võiksid avada päikesele ja mesilastele purpurpunaseid õisi.

Kõrgemal, paisu taga läikis rabapõhjane, pruuniveeline lisabassein. Nagu väikesi parvekesi ujus seal rohekaid vetikasaarekesi ja nende vahel punakasruugeid ilukalu. Põgusalt vilkus neid oliivrohelistes vees, mida tuuleiil kibutas. Nagu klaaskelluke helises basseini nirisev jääkülmal allikavesi, ühinedes noorte kaskede ja sangleppade sujuva sahinaga.

Tuli asuda koduteele. Puisturada. Möödusid laanelilled õietähed, õrnad ja valged, leselehtede õiepungad. Maha jäi haljusesse uppuv majake otse astangu all. Ta aias õilmitses üksik õunapuu. Nagu lumelemmeid puhus tuul talt pudenevaid õilmeid. Täpitas valgekirjuks pigimusta pinnase. Meelde jäi teine aed täis kirsipuid, mis nagu kurtsid taga haihtunud illusiooni – oma äsja möödunud veetlevat õieaega.

KADRIORU RANNAL JA MAARJAMÄEL

13. IX 1944

Sügavsiniste laikudena helgib Tallinna laht puisteed palistavate vahtrate ja hobukastanite hallpruunide tüvede ja tumeroheliste võrade vahelt. Nagu ülestikku kuhjunud mägesid ripub ta kohal suuri hallvalgeid rünkpilvi. Päike särab lõunataevas. Heidab rannale kulgevale kõnniteele seda piirava kõrge viirpuupõõsastu jahedat varju. Hiljutine paduvihm on põõsad puhtaks pesnud ja värvunud erkroheliseks nagu kevadel. Jämedast vihmast krobeliseks tikitud teerada läbib vesist rannamadalikku. Siin on prahikuhje ja jäätmehunnikuid. Nendega täidetakse soostunud rannalõugast, et kujundada ta kuivaks kultuurmaistuks.

Vohab ülilopsakas taimestik. Tugev meretuul tuuseldab painduvaid kõrrelisi, rammusate rohttaimede tihedaid puhmikuid. Koolutab koltunud keraheinu, kõigutab kõrvenõgeste hallpruunides viljasagarais helklevaid kõrgeid kahle. Veripunane mustatäpiline lepatriinu püüab meeletlikult püsida tuules kiikoval nõgeselehel.

Siin punetab hilinevad õiepurpuris püsiv põdrakanep, haraline ja madal. Seal vohavad terved metsad päris põldpujusid, kiigutades oma mustjaslillasid varsi, näidates lõhnavate lehtede hõbedasi alakülgi. Suured puhmad põldohakaid paiskavad jahedasse meretuulde valminud viljapeadest küpset vilja nagu peeneks näpitud puuvillatupse.

Otsekui väikesi päikeseid särab kollaseid õiekroone piimaohakate tuulest längu surutud vartel. Kastevarred, kõrged ja koltunud, väristavad läikivaid pöörisõisikuid. Kusagil särab salgake hilinevad karikakraid nagu kuldseid silmi lumivalgete ripsmete vahel.

Salgad mesikaid, valgeid ja kollaseid, tugevaid, elujõulisi, ääristavad peenkruusast kõnniteed. Nende ladvad

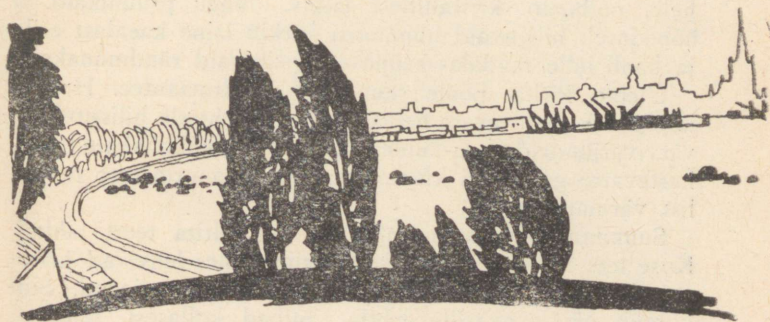
säravad värskes õiehtes, älaosadel mustavad küpsed kaunad.

Tugevamate tuuleilide tõukel värisevad isegi jäiga varrega raudrohtude valgeõiesed read. Ainult lillakashallid takjad seisavad liikumatult ega allu tuule tujudele.

Merelt tulev tuul tungib tugeva sahinaga hõbepapli harulisse krooni. Krabistab ta lehtedega, mis on kaetud nagu tumerohelise lakiga. Pöörab väljapoole nende hõbevalged alaküljed. Mõned neist võibesivad nagu palavikus, teised lipendavad abitult, otsekui tahaks pääseda oksalt valla. Ta vana truu kaaslane, mitmetüveline hõbepaju, laseb tuul lehvitada süstjate lehtedega oksakiharaid kui lahtikammitud juukseid. Ta tiheda lehestu tasast sosinat saadab paplilehtede terav krabin.

Väsimatult veeretab vaba meretuul ranniku poole sinkjasrohelisi laineridu. Ehib neid valgete vahupitsidega. Ajab ruugel rannapervel punetavate rändrahnude vahele kollakasrohekat tõusuvett. Toob kaasa lainete monotoonset kahinat. Paitab põski, huugab kõrvades. Tuletab meelde teistel randadel nauditud elamusi.

Kõrged pilvemäed põhjataevas hakkavad lagunema. Koonduvad käharateks keradeks. Valgeis purjedes hallide laevadena liigub neid sügavas õhumeres. Sinised vöödid ja laigud nende vahel laienevad. Õhk ja vesi täituvad valguse heledama säraga. Meri peegeldab pilvi ja taevast hallvalgete, pudelroheliste ja asuursiniste kurrutatud viirudena. Märja rannariba ründavad rohekate murdlainete read. Saavad hetkeks kollakalt väreleva varjundi. Varisevad tagasi valgudes kihisevaks vahuviiruks.

Russalka samba roosakad kaljurahnud, neisse surutud hukkuva laeva reljeef, kaljut krooniv ingel, leina sümbol, – kõik helgib paiga nukrust leevendavas soojas päikesepaistes.

Kahkjaskollased liivaleeted lahutavad merest seisuvee virvendavaid loike. Pruunide pööristega tumerohelised kõrkjatukad ujuvad kiikudes terashallis vees. Lustakalt õõtsuvad vallatuis tuulehaardeis jäneskastikute helehallid kõrred. Nad on rahul tuulega, et see on välja puhunud seemned pruunkollakaist viljapäist. Nagu väävli värvi lipukest lehvitab üksik käokannus oma õrna õisikut tuulises mereõhus. Punakaspruunid merioblikad ja mustjasilillasid korvõisikuid kandvad takjad seisavad nagu sambaiks tardunud ega hooli tuuletulvast.

Ruugel rannaliival levib pikk riba pruuni pilliroogu, vetikaid ja kõrkjakõdu. Murdlaine on nad pärjaks põiminud ja oma märjast rüppest välja heitnud. Kaugest kodust eksinud rändureina puhkab rahutult voogavas madalmeres seltsing-rändrahne, punakaid ja halle. Leebelt silitavad neid rohekad lained.

Maarjamäe lähedal algab tugev hall randa piirav pae-müür. Siit küünib pilk tuldud teele, kaunile kaarjale mere- ja rannamaastikule.

Rannamüüri jalamil lainetavas vees limast libedate rändkivide vahel õõtsub ja häälitseb suur roostevärvi tooder. Aeglaselt ja rütmiliselt vaarub ta kord sinna, kord tänna. Öunrohelistele loksuvaile lainetele valmistab lõbu teda pöörata ja keerata. Ta väsimatu tantsisklemine on vastuolus naabruses uinuva ükskõikse ja liikumatu rändrahnuga. Varjupoolne külg on tal mustjas, päikesepoolne hele, põllupao kristallidest läikiv. Nagu pruunikaid ja hõbedaselt hiilgavaid lummutisi kerkib laine kaenlast esile ja kaob jälle madalas rannavees peituvaid rändmunakaid.

Ületan Pirita poole suunduva asfaltmaantee. Huviga jälgin teda palistavate heinkasvude ja rohtude hilissuviseid värvivarjundeid, meretuulest sasitud pruunkollakate luha-kastevarte graatsilisi kummardusi ja luhanurmikute tunde- list värinat.

Suundun Maarjamäe nõlvale, kus Pirita teest lahkub Kose tee. Sajahäälselt sahisevad siin tuules lehvivad hõbe-pajud, tumerohelised saared, läiklehised sanglepad. Siin kõrgub nägus avasillus-lehtla, tulbad kollasest tellisest,

katus pleekinud puuvarbadest, kaarja võlviga keskel, põrand paeplaatidest. Siit viivad lehtla külastaja alla mere-
rannale vasakule ja paremale suunduvad paekivist astmed.

Peatun kõrgeimal platvormil. Läbi lihavate saarepuude tumeroheliste võrade sätendab vahuvalgeist pärlinööridest helmendav Tallinna laht. Seda palistab sagnarja puistumüüri-
ga piiratud rannikuvöönd nagu pikk valvakas lint. Kaugemal helgivad Tallinna hoonete ja katuste kirju kogumik ja akende tumedad täpid. Kumavad Telliskopli tehaste kõrged hooned, suitsevad korstnad, värvikirju majade pillandus. Kõik levivad laias kaares Paljassaare poole. Vasakul kõrguvad kirikute teravad tornid ja Toompea üllas profiil. Kõike looritab õrn sinkjashall uduvine, mahendab vormide, joonte ja värvide teravust, suurendab vaatepildi omapära. Kõige kohal kummub hell taevasina, kus ripub kerge ja lehvikjas sulgpilvitus.

KEVAD EMAJÕE ORUS

24. V 1946

Avarana ja haljana laiub Emajõe ürgorg hilislehekuu lõunapäikeses, heledas ning soojas. Paremalt helgib rohelistest puisteedest raamitud linna elamute katuseid, halle, hahkjaid, mustjaid, ja punetab sõjas hävinud hoonete ahervarsi. Siin-seal valendab pruunrohekas puistumühas lubjatud majamüüre, milles nagu avalil silmi mustab aknapaare. Vasemal levib punakasruugest liivavallist läbitud orulamm nagu suur roheline värvilise vöödiga kangas. Sel liivavallil kulgeb puistee, mida varemil aegadel piirasid remmelgad, igivanad ja tüsedad. Tänapäevani on neist säilinud vaid vähesed, peamiselt Emajõe-poolses osas, seal, kus punetab nägusa rannakioski telliskatus.

Nagu suur madu, kohati terashall, paiguti hõbedane, lookleb orulammil Emajõgi. Rahulikult ja viivitelles veeretab ta Peipsi poole oma külma kevadvett. Ainult ühes paigas puudub Emajõe ürgorul tema mahedajoonelisi nõlvu vooderdav, niitudest ja orastest smaragdne vaip või punakas põllumuld. Siin tõusevad oru põhjast järsult üles roosakaspunased devonikaljud, vormiküllased, värvikaunid. Kuid maakoore ülivanu kivimikihte pole siin paljastanud emakese looduse käsi, vaid inimese tahe. Siit raiuti lahti ja veeti ära tuhandeid kuupmeetreid vana punast liivakivi, millega täideti vasem, põhjapoolne Emajõe kallas kuni linnasüdameni ja kus nüüd haljendab noor ilus puistee.

Vasemal suurejoonelisest devoni kaljuseinast levivad haljad künnised ja orasepõllud, paremal päikesepaistelised nõlvad lopsakate viljapuu- ja iluaedadega.

Kaugel aga lainetavad uttu ja suitsuvinesse looritatud kõrgmikud ja metsamüürid, lähemal veel rohelised, kau-

gemal sinkjad. Kõrgel ülal, maalilise maastiku kohal aga kaardub taevas kui ääretu sinine meri, kus ujub lumiseid pilvesaari. Kaugel taevaveerul aga muutub erk taegasina kahkjaks, pilvekobarad kaotavad teravad piirjooned. Siin lahustub ja liitub kõik ühtseks piimvalgeks taevatagalaks.

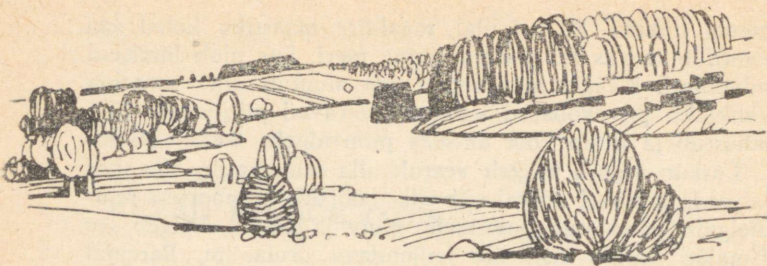
Laskun ürgoru kõrgelt veerult alla orulammile. Punakas jalgrada murusel nõlval viib alla nõörsirgele, noortest remmelgaist äärestatud puisteele. Kuiv ja kindel, kulgeb see Emajõe suunas risti üle haljendava orulammi. Paremalt lokkavad turbamulla pigimustal pinnasel lopsakad viljapuuaiad, uppudes äsjapuhkenud pungade valendavasse merre. Siin mustavad rammusad juurviljaaiad, kus nobedad käed peenraid kuhjavad ja kus küntakse kartulimaad.

Vasemal aga laiub hiljuti veel kulvärves kolletanud, kuid nüüd juba erkhaljas lammiluht. Nagu kuldseid litreid särab siin-seal paiselehe peeneõielisi korvõisikuid, mille südaosa on rebukarva, piirdeosa aga helekollane nagu väävel. Paiguti peitub tuulest silutud kõrretukkade vahel kassiratta varaseid õisi, tagasihoidlikke, lillakassiniseid. Kohati seisavad terved rivid roosakaskollakaid, pruunivöödilisi põldosje, tippudel piklik-munajad pead eospesi peitvate kilbikestega.

On kuulda lammimudalt toitu otsivate kuldnokkade sädinat. Kuskil kutsub kollasekõhuline lambahänilane oma kaotsiläinud kaaslast, häälitseb veel kord ja vaikib. Üle lammi tantsisklevad tuuleiilid haaravad puistee veert palistavate remmelgate võrsid.

Jõuan jõe äärde. Tuul on kõrgekspaisunud jõevee pikkadeks lainekaarteks kurrutanud, mida seovad risti-pidiste kurdude rivid. Muutliku veevõrgu silmad helgivad pruunides, niidid terashallides värvivarjundites. Madalvees aga õõtsuvad õitsevate varsakapjade rebukollased read, tumeroheliste lehtede peegeldades lembet päikesepaistet. Kaugele, silmaulatuseni kulgeb varsakapjade kuldne viir, lahutades pruunhalli vett helerohelisest kaldanõlvast. Nobedajalgseid linavästriku tipivad graatsiliselt saba kiigutades virvendavast veekirmest üleujutatud rannamurul. Kuskil liirutab üksik vihitaja. On kuulda suitsupääsukese vidinat.

Ületan paadil jõe ja siirdun tuldud suunas tagasi, kuid nüüd juba toredal papeleist palistatud puisteele. Need on tugevad, elujõulised, vaevu puudutatud hävitavast sõja-

keerisest. Nagu kiirtekimpe sirutub tugevate tüvede tippudelt tuulisesse õhku oksid, sirgeid, sihvakaid, noorusvärskes leherüüs läikivaid. Paljudel ehib rohekashalli tüve kuldne seinasamblik. Höredad varjud värisevad ja mänglevad kõnnitee päikesest ujutatud pinnal. Ainult hetketi, kui lumivalged pilvelaud katavad päikese silma, katkeb valguse ja varjude mäng.

Päikesepoolne papliallee veeru moodustav jõeperv on nii roheline, nagu oleks siia koondatud kogu maailma rohelisus. Keset seda rohelisust on ääretult palju äsjapuhkenud võililli. Kevadpilti täiendavad veel üsna vee veerel nokitsevad kuldnokad, kelle mustjad-tähniliised sullekuued sillerdavad kord rohekais-sinakais, kord purpurses värvivarjundeis.

Veepiiril lebab mingi hiigleelukana pooleldi kuivale tõmmatud lodi, mahukas, luitunud-tõrvavärviline. Mürsk on purustanud tema ninapoole. Virgad käed on hakanud teda taastama. Nagu hiigelroideid kerkib tuulisesse kevadõhku võimsaid kaarepaare, valkjas-ruugeid ja äsjatahutuid. Ägedalt loksab tugevast tuulest tõugatud laine raske lodja tervel küljel, pildudes õhku sädelevaid vahuhelmeid.

Möödub tules hävinud rannahoone pehmeliivane lauskallas. Lõpevad tuules kohisevad papliread. Jälle laiub kõikjal noorte rohtude ja kõrreliste haljas vaip. Siin-seal mustab sügavaid turbauuke, pruun vesi kaetud limajate saarekestega vetikaist ja vesiläätsest. Kõikjale, kuhu küünib pilk, eksleb soisel lammipinnasel läikelehise sanglepa ja soopajude põõsaid, madalaid ja kiduraid.

Vaikse ilmaga heliseb see melanhoolne paik kadakatakside melodilisist hüüdeist ja meeldivast haprast lau-

lust. Siis võib siin kohata ka sookiure, kes värisevail tiivul nukralt liirutades õhku tõusevad ja teisel hetkel samasse paika tagasi langevad. Täna, tuulise ilmaga, on kuulda vaid üsna üksikuid kadakatäksi häälightsusi ja üheainsa sookiuru liirutust.

Seal, kus must turbamuld siirdub saviliivast pinnaseks, levivad terved voorid veetlevaimas õieilus paiselehti. Mõned nendest on jõudnud välja sirutada pinnasest isegi juurelehti, rohelisi, südajaid, ehkki alles väikesi.

Viibin nüüd Emajõe ürgoru silmapaistvama ehte – vanast punasest liivakivist kaljuseina jalgmikul. Üllana ja võimsana kerkib tore kaljuloss oma karniiside ja simssidega, tulpade ja tornimüüridega sinendavasse kõrgusse. Kivim, millest koosneb see omapärane arend, on kihiline. Kihtide koetis on suurelt osalt põimjas – ilmselt on need kihid tekkinud peamiselt kas liivaluiteina kõrbes või mererannal. Kuid siiski on osa kihtidest tekkinud setteina vee põhjas. Seda tõestavad neis leiduvate kilpkalade ja liigeskaelaliste kalade jäänukid.

Vana punane liivakivi on tohutult vana – ligi 350 miljonit aastat. Ta tekkeaegadel ei elustanud maad ega merd ükski roomaja, lind ega imetaja. Selgroogseist asustasid vett ja maismaad vaid ürgseimad kalad ja ürgkahepaiksed.

Minu rännak on lõppenud, ent siiski ei tihka veel lahkuda siit kaunist paigast. Kaua, kaua vaatlen päikesepaistel virvendavaid punaseid kaljumüüre, kevadrohelisuses haljendavat orulammi tema kidura võsa ja pigimustade turbaaukudega, hõbedaselt sädelevat Emajõge ja kõike seda katvat sinist õhumerd.

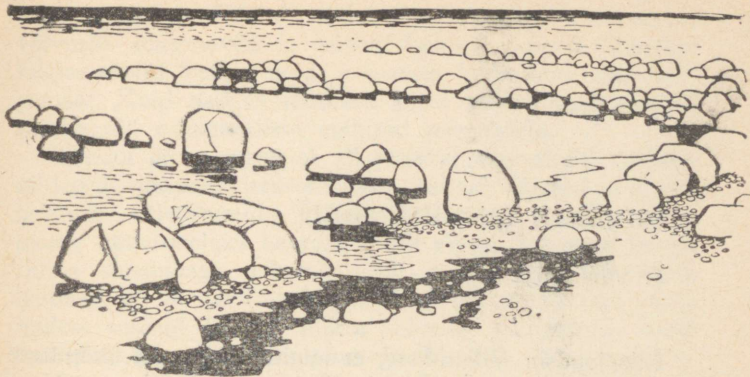
KUUSNÕMME LAHE RANNAL

22. VII 1946

Loodes laiub mere hõbedane avarus, piiratud kollakashallist rannapervest, kivisest ja madalast. Nagu väsinult rannale laskunud kalakajakaid kobrutab rannal lumi-valgeid vahukuhjakesi. Nad jutustavad tugevast tormist, mis hiljuti veel raevutses karirohkel Kuusnõmme lahel. Juba paar päeva puhuv maatuul on madalranna veest paljastanud. Nagu pikad tumehallid sõrmed püüavad veest vabanenud kivised joomed midagi haarata tuules virvendavast merest. Vasakul helgib laiguke Kihelkonnast Karalasse kulgevat maanteed. Pelglikult sukeldub ta madalasse merimännikusse, mida piirab rohekaspruun rannanurm. Kusagil heliseb karjakelli, kord heledahäälseid ja rõõmsaid, kord summutatud ja nukraid.

Mitte kaugel Kuusnõmme rannast on Laurisaar, mere- ja rannalindude kodu, meie kõikide lemmik. Fantastilise olendina – kõrrelistest ja lõikheinalistest rohekaspruunina, mustjast kadakavõsast harjaga kumeral turjal uneleb ta hõbedasel veteväljal. Taamal kumab loodesse suunduv, uttu mähitud Atla poolsaar. Üksikuina ja mahajäetuina seisab seal elamuid, tuulikuid, puudesalku, mis Laurisaare otsa kohal ühinevad sinkjasmustaks metsamüüriks. Kaugel Vilsandi suunas aheneb poolsaar uttu sukeldunud Eeriksaareks. Vilsandi tuletorn, sihvakas ja valge, on kui hoia-tuseks püstitõstetud sõrm. Ta vaatab kaugetele karideohtlikule merele ja juhib laevad õigele teele. Väike-Vilsand püüab end pelglikult peita Võrgu rahu sinerdava merimänniku taha.

Taevas, hiljuti veel madal ja hall nagu pleekimata kangas, kummub nüüd kõrgena ja sinisena. Meri, kus äsja veeresid valgete vahuharjadega kroonitud vood, on vaikne

ja rahulik nagu magava lapse rind. Kiviklibune rannakallak lebab soojas päikesepaistes kuivana ja vaiksena. Paat, mille tormi kartusel tõmbasime rannale, näib maha jäetuna ja nukrameelsena. Aastaid ja aastaid olen külastanud Kuusnõmme lahe rannikut. Olen temaga põhjalikult tuttav. Ometi tundub ta ikka jälle teisena, uuena, poeetsiaküllasena.

VILJANDI LINNUSEMÄEL

8. VIII 1952

Eile jõudsin Viljandisse, et jälgida bioloogia üliõpilaste tööd Viljandi järvel. Öhtul sõitsime autol Öisusse. Nautisime laugelt lainetava vooremaastiku omapära. Tundsimise rõõmu siin-seal kõrguvaist kuuse- ja männimetsadest. Unustamatu mulje jättis rohelisest maastikupärjast piiratud Öisu järv. Öhtupäikese heledas kiirguses säras ta kui sinisest lõimest ja kollasest koest kootud muinasjutuline kangas. Alles hilja öhtul jõudsime retkelt tagasi. Päike oli loojunud. Viljandi oru ja järve kohal rippus helendav udu nagu vesihaldjate loor. Ööhämarik levis üle linna, üle lossimäe ja järve. Taeva tumehallil võlvil hakkas sirama heledaid tähti.

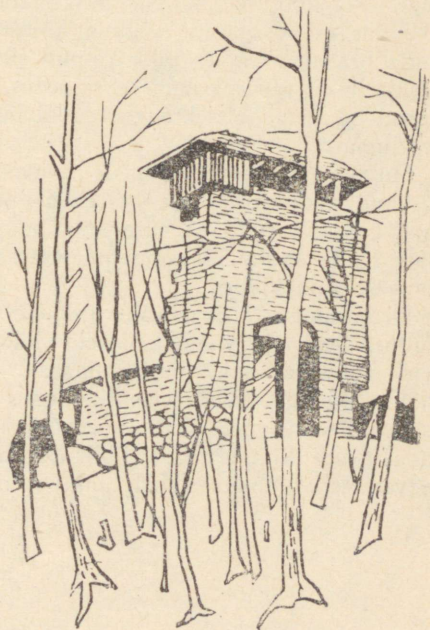
Kui hommikul ärkasin, oli päike juba tõusnud. Levitas kõikjale kirkast valgust ja mõnusat soojust. Siirdusin läbi hommikukastes pärlendava pargialuse Viljandi linnusemäele. Valisin vaatluspaigaks pingi mäe edelapoolsel kungul. Siit avanes vaba vaade järvele, selle taga haljendavale maastikule, kaugel hallis uduvines sinerdavale puistupalistusele. Nagu tumedaid karisid mere sinkjashallist avarusest kerkis udust metsatippe. Lähemal ahenes udu linik õhemaks, esemete piirjooned muutusid teravamaks, värvitoonid selgemaks. Kollakashalli paelana läbis Tartu poole suunduv maantee Viljandi maalilise ürgoru. Rullusid lahti rohetuvad niidud ja ruuged viljapõllud. Lähemal paistis päikesepaistelisi nõlvu, õdusaid hooneid ja kõnniteid varjavaid puuvõrade ridu.

Suured hõbehallid pilved olid end ehtinud lumivalgete veerudega. Nagu fantastilisi laevu tuultest pungi puhutud purjedega triivis neid sügavsinises õhumeres. All vasakul aga voogas terashallidest vagudest ja valgeist vahuharja-

dest vöödiline Viljandi järv. Vastaspoolsel järveveerul võlvusid lehtpuuvõrade sügavrohelistel voorid. Otsekui hiiglaastmeid kerkis neid korratute korrustena üha kõrgemale. Kuid nad ei jõudnud katta nende taga asuvaid sinkjashalli udumantlisse mähitud metsaharju.

Siinpool järve, paremal all sügaval naeratlesid värskelt niidetud nurmed, erkrohelistel, paiguti kaetud kuivava heinaloo helepruunide kaartega. Lähemal punetas lehtpuude tumerohelises haardes üksik elamu korstnast tuleva sinkja suitsujoaga. Ühetooniliselt määgis mäe all üksik lammas. Ei ühtegi linnuhäält, ei mingit muud heli peale tuulest sasisitud lehestu nukra sahina, mis muutus hooti teravaks, hooti kahanes vaevukuuldavaks. Ikka uued ja uued tuuleiilid tõttasid siia, iidsele linnusemäele. Tungisid raevukalt vanade vahtrate ja põliste pärnade otsekui ärevusest värisevaise võradesse.

Puhkasin pingil põõsa varjus, kus tuul oli vaiksem ja viivuti naeratas päike. Mu jalge ees nautis elupidu kirju

õitesumm. Siin oli valgeid kivirik-näärete ja raudrohtude õisi, rohekaskollaseid moorputki, purpurpunaseid põldjumikaid.

Allpool nukrutses muistse linnusemüüri kaheharuline vare. Teda koostavaid punakaid ja halle rändmunakaid hoiab kiivalt koos hallvalge lubjamört. Aastasadu on müür säilinud, et jutustada meie rahva kaugest minevikust, orjapõlve kannatusist. Seda kurba lugu ei väsinud kuulamast ka alt ülesse püüdlevad sihvakaks sirgunud saared, jalakad ja vahtrad.

Jutlesin vene rahvusest vana intelligentse abielupaariga, keda huvitas ordulinnuse minevik. Tuli tuletada meelde, et ordulinnus oli võimsamaid ja omapärasemaid keskaegseid linnuseid Baltimail, et ta ehitati lõplikul kujul oletatavasti XIV sajandil ja hävitati XVII või XVIII sajandil. Linnus asetses kolmel kingul ja oli ehitatud põllukivist ja tellisest. Linnuse lõunapoolsel kingul asus loss ise. See oli nelinurkne hoone õuega keskel, kus asus ka kaev. Loss oli ümbritsetud kõigist neljast küljest esimese eeskindlusega. Põhjapoolsel kingul asus teine eeskindlus. Seda ühendas esimesega üle sügava kaitsekraavi viiv tõstesild, mida praegu asendab pikk rippuv sild. Põhja pool teisest eeskindlusest asus kolmas eeskindlus, mis oli teisest eraldatud omaette kaitsekraaviga. Kolmas eeskindlus oli seoses linnaga.

Huviga vaatlesime linnuse hoovis avara kaevu hästi säilinud rakkeid, linnusest järelejäänud võimsat tellismüüri ja nägusa kaarvõlviga väravat. Kõik see vangistas vaimu, kutsus ellu kustunud kujutelmi, äratas mõtteid meie rahva kaugest minevikust.

Ordulinnuse hoovis ja varemete vahel valitses lilleküllus. Seal oli väävelkollaseid käokannuseid, tumesiniseid kurekellukaid, purpurpunaseid pistirohte (aas-kurekelli), kahvatulillasid teelehti, longus põisrohtu. Mesilased lendasid sumisedes õielt õiele. Õied painduisid alla neid külastavate kimalaste ja liblikate raskuse all. Kõik see leevendas varemete vahel heljuvat nukrust.

TARTU ÜMBRUSE TALIMAASTIK

5. I 1953

Nagu lumiseid mächarju kõrgub talitaeva helesinisel taustal pargikaskede kaharaid härmatishõbedasse looritatud latvu.

Õhk on raudkülm ja selge. Tasakesi kõigutab ta õrne-
maid oksti. Ta ei söanda purustada habrast ilu, millega
nähtamatud metsahaldjad läinud öötundidel puid on
ehtinud.

Silmipimestava teemantsõlana ripub lõunataeva kahkjas-
sinisel rinnal madal talipäike. Tast kiirgab vähe soojust.
Ta on oma andidega kitsi ja tagasihoidlik. Näib, nagu
oleks ta kokku rääkinud jääkülma taliõhuga, et mitte
rikkuda lumekristallidest kudet puude nõtkeil oksil.

Kõik see paistis mulle vaid aknast ja tekitas soovi väl-
juda vabasse loodusesse. Riietusin soojalt ja siirdusin
Põltsamaa maanteed kaudu linnast välja.

Teed kattev jääkooruke on rohekashall ja kardetavalt
libe. Ta sile pindmik peegeldab päikese külmi kiiri klaasja
läikega. Vaevunähtava kirmena katab teda õrn lume-
linik. Kui aga möödub auto, siis näed, kuidas külm tuule-
keeris lennutab üles lumekirme nagu peene tolmu. Nagu
nähtamatud käed keerutavad siis peentest lumeniitidest
koosnevat kedrust, mis kahisedes libedat maanteed mööda
edasi tormab ja järgneval hetkel haihtub.

Paiguti palistavad maanteed üleskuhjatud lumevallid.
Hiljutine sulailm ja pehmed tuuled on neist voolinud
kogumiku kõige imelisemaid kujusid. Siin on kaljurahne ja
koralliriffe, pilvesagaraid ja kõigis asendeis püsivaid pent-
sikuid muinaselukaid.

Seal, kus seisavad kollakashallid tuisuvärvate read,
roomaskleb rida siledapinnalisi lumeluiteid. Nagu kaugest

rännakust väsinud rändureid on neid siia puhkama jäanud. Paiguti palistavad aeglaselt looklevat maanteed tuisulumeaga täitunud sügavad kraavid, pealtnäha süütud, kuid salalikud ja ohtlikud. Kohati on neis näha sügavaid lohke, mida piirab uhu lumme tambitud jalajälgi. Siin on ilmselt mõni auto jäätunud maanteelt kraavi libisenud.

Seal, kus suvel lokkasid tuules lainetavad viljapõllud ja levisid lillekirjud niidud ja nurmed, valendavad nüüd õrnalt sinerdava varjundiga avarad lumeväljad.

Kui tähelepanelikult vaatled nende maanteele lähemaid osi vastu pilvest tumestamata päikest, siis avaneb kaunis pilt, mis meenutab mõnevõrra selgel taliööl kõrguvat tähistaevast. Kõikjal sätendab tuhandeid lumekristalle nagu pillandus miniatuurseid peeglikesi. Enamik neist kajastab värvita päikesevalgust, kuid üks osa sätendab kõige puhkamais vikerkaarevärves, kõige sagedamini punaselt ja roheliselt. Kui liigutad pead või sammud edasi, siis kustuvad neist ühed ja löövad lõkkele teised, pakkudes vaatlejale kõige meelepärasemat esteetilist naudingut.

Ma ei söanda asuda tagasiteele, külastamata Tartu külje all asuvat Tähtvere metsa.

Ka siin kätkeb lumemaastik rohket ilu. Põliste kuuskede ja mändide kuhikjais ja sagarjais võrades võistlevad tumerohelised ja lumivalged värvitoonid ja vabad taeva-laigud nende vahel paistavad ülisiniseina.

Punakashallide kuuse- ja hallruugete männitüvede vahel laiuva paksu, pehme lumevaiba hapral pinnal mustab valge jänese ja rebase jälgi ning ebamääraseid augukesi, mida sinna on surunud puude võradelt allalangenud sulalume tombud.

Siin, kus kevadel helisesid kõige mitmekesisemad hääled, kus hõiskasid metsvint ja puukiur, vilistasid salulind ja laulurästas, leelutasid ööbikukõster ja must kärbsenäpp ja kukkus kägu, valitses nüüd kummaline surmavaikus.

Metsa lumiste võlvide all laiuvat sügavat rahu katkestas hetkeks vaid üksik külmast praguneva puukoore praksumine.

PORKUNIS

9. VI 1953

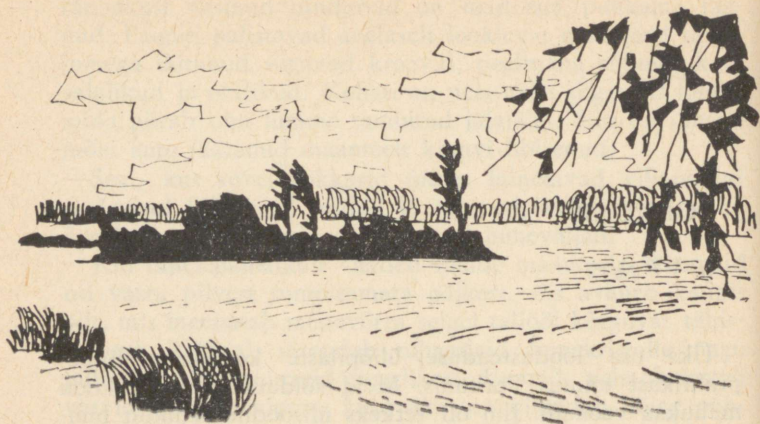
Üks osa loodusteaduse üliõpilaste kevadisest õppepraktikast toimus Porkunis. Meid sõidutas sinna ülikooli mahukas veoauto. Ilm oli retkeks ülisoodne. Tuulest puh-taks pühitud taevas oli helesinine nagu äsja puhkenud meelespeaõis. Maantee oli laudsile ja lookles valkja lin-dina kibetulikast säravate niitude ja põldsinepist kollendavate põldude vahel. Kiiresti möödusid maanteeveeru kaunistavad võilillede read. Oma kiirjad õiekorvid olid nad juba muutnud viljakeradeks, valvakaiks, õrnalt läbi-paistvaiks nagu peenim musliin.

Jõudsime pärale. Meid majutati koolihooneks muudetud endisesse Porkuni mõisa. See oli suur huvitava arhitek-tuuriga lubivalge, lossitaoline hoone. Ta naabruses kõrgus vana hall paekivist torn, alt ruutjas, ülalt kaheksakandi-line. See torn oli peale mõningate müüriosade ainus säili-nud osa omaaegsest Porkuni linnusest, ehitatud ilmselt XV sajandi lõpul.

Tõttasime tutvuma lossi taga laiuva Porkuni järvega ja seda piirava põlise pargiga. Pillirooga palistatud vaikne rohekaspruun veepind lebas klaassiledana. Paiguti oli see läbipaistev ja lubas selgesti näha põhjal lebavaid järvekarpe ja neil heljuvaid rohevetikaid.

Järve keskosast kuuldus veidraid hääli, nagu oleks seal rõhkinud vallatud põrsad. Need olid Porkuni järve põli-semaid elanikke – hallpõsk-pütid. Nägimegi neid ujuvat mulluse pilliroo koltunud puhmikus. Kergelt ja gratsioos-selt libisesid nad päikeses sädeleval veel. Noolkiirelt sukeldus neid vette ja kerkis taas pinnale nagu pallikesi.

Olime meeldivalt üllatunud, kui roo- ja kaislatihnikust väljus ootamatult vabasse vette must-vesikana. Ta tahm-

must sulestik ja lumivalge laubakilp eraldusid teravalt, lihvitud terasena läikivast veest. Elegantsete liigutustega libises ta ühelt rootukalt teisele, sukeldudes kord ühe, kord teise juures, jättes veele hõbedasi ringe ja vagusid. Äkki tõusis ta õhku, pekstes rohekate jalgadega pladisevat vett. Kiireil tiivalöökidel, jalad sirutatud tüürina tahapoole, kadus ta kaugel roopuhma taha.

Oli õhtupoolik. Päike, päevasest ringrändest väsinud, vajus läände, ja varjud venisid pikemaks. Lauged kiired, kollased ja jahedad, libisesid tasa kõikuvail pilliroovartel üles ja alla. Pruunikas järvevesi peegeldas taeva kahkjat sina ja kriitvalgeid pilvi. Jahe tuulevirvendus pani vee peentes kurdudes värisema.

Teisel kaldal, vastu tumedat metsapalistust, mängles ta veeviruga nagu nähtamatud sõrmed sädelevate vääriskividega.

Ujula poolt kostis lõbusaid hüüdeid, heledat kilkamist ja rõõmsat naeru. Need olid väikesed tüdrukud, kellest osa soojas vees suples, osa ujula ääres end kuivatas.

Siirdusime järve ääristavasse pargimetsa, kus kõrged kuused sirutasid teravaid tippe üle lehtpuude käharate kroonide. Nukralt sahisest tuul nende tasa liikuvast oksastus. Seda rõõmsamini kajas parkmetsa rohelistes lõõvides

metsvindi uljas hõise ja seda saatev mustpea-põõsalinnu meloodiline helind. Sellele meeldivale kaksiklaulule seltsis vainurästa kõlav hüüd ja must-kärbsenäpi leebe leelutus. Ei puudunud ka väike-lehelinnu lõbus triller ja karmiinleevikese ettekanne – lihtne ja lühike. Andumusega nau-tisime veetlevat metsalaulu.

Jõudsime järve põhjapoolse sopini. Siin tundsi rõõmu kõrkja-roolinnu vaheldusrikkast ettekandest, karedaist ja õrnadest silpidest põimitust. Nägime teda rookõrtel hüplevat ja vahetevahel suurimas lauluhoos õhku tõusvat. Öösiti pidi siin kuulduma ka täpik-vesivuti monotoonne tiksumine.

Lõbusalt juteldes ja naljatades püüdsid naised järve-sopist kokri, kuldsoomuselisi ja punauimelisi. Nad seletasid, et järves on ka tugevaid ahvenaid ja tusedaid havisid.

Loojuv päike maalis veele roosakad viirud ja rändas aeglaselt tumeneva pargimetsa taha. Rohelistena ja kuldsetena hiilgasid metsatipud lahkuva päikese jahedas valguses. Ta mahe paistus laotas ümbrusele vereva loori. Kahvatu õhtupuna, õrn ja puhas, kaunistas taevast.

Hämarus levis aeglaselt üle pargimetsa ja järve. Vaibuvad linnuhääled kuulutasid nende laulupeo lõppu. Kõlas peoleo viimane hüüd, veidi kurblik, kuid kaasakiskuvalt kaunis. Laulurästas aga ei võinud veel vaikida. Kaua küsitles ta kedagi ja kaebles, nagu kurdaks kevadpäeva kadu.

TARTUST PARIKA JÄRVELE

17. VII 1953

Parika järv on soises ümbruses asetsev madal järv Viljandimaal Võrtsjärvest loodes. Mul oli ülesandeks saata sinna suvisele praktikale üliõpilasi. Meie tee viis üle Puhja, Meleski, Lalsi ja Kolga-Jaani.

Öö jõudis lõpule. Kagus kumas koit. Päike tõusis aeglaselt üle horisoni. Ta toetus oma punakate kiirtega lilla udukanga viimastele kahludele ja kõrvaldas näolt roosa uduloori. Viivitelles kerkis ta kõrgemale ja kullatas öörahu arganud Tartu torne, hooneid, pärke ja aedu.

Pea olime väljas linnast ja hingasime kosutavat maaõhku. Ümberringi laiusid lillakashallid rukkipoollud ja umbrohtudest kirjud süviviljaväljad. Niitudel kollendasid tulikad, punetasid oblikad. Liikusid mööda villpeast valendavad sood, rohekaspruunid turbarabad. Silma röömustasid lõosilmade helesinised saarekesed ja tõrvalillede purpurpunased laigud. Valgete viirudena äärestasid maanteed madalad kõõmnetukad, kõrged mets-harakaputke puhmad, pehmemadar ja roomav ristik.

Puisniidul laulis pruunselg-põõsalind. Metsas hõiskas metsvint. Kadakasel nõmmemaal häälitse talitsiitsitaja.

Peatusime jõukas kolhoositalus. Jõime maitsvat maa-
piima. Mängisime jalgpalli ja olime röömsad. Viivuks eraldusin kaaslasist ja siirdusin naaberpõllule. Siin üllatas mind haruldaselt suur, ligi 12 jalga pikk ja lai raudkivi, võimas mälestusmärk kaugest jääajast. Uurisin teda moodustavaid mineraale ja ta pinda ehtivaid kivisamblikke. Vaatlesin, kuidas tugevam tuulepuhang kiigutas kiuslikult kivi praos peituvat kollakasroheliste õiepungadega hobumadarat. Samas lokkas noor magesõstra (taigmarja) võsu, täis tooreid marju nagu õunrohelisi pärleid. Ta lehed

lipendasid lõbusalt tuuleiilis, tahtes nagu tänada seda tundmatut jõudu, kes oli siia poetanud ta seemne.

Hea oli puhata suure rändrahnu päikesest soojendatud turjal, nautida sügavat taevast, kuulata tas lailava põldlõokese lõõritust, naabruses pesitseva kivitäksi kilkamist, kaugemal lendleva kiivitaja kähisevat kisa.

Jätsin hüvasti sõbraliku rändrahnuga. Siirdusin tagasi üliõpilaste juurde ja jätkasime sõitu Parika poole. Päikese jahedad kiired levisid laugelt üle mööda tõttavate põldude, niitude ja puistute. Puude ja põõsaste varjud venisid pikemaks, värvusid tumedamaks. Läbisime tiheda segametsa, kust kostis laulurästa kõlavat hüüdu ja punarinna hõbevilet, ülihabrast ja õrna.

Jõudsime Parika järvele. Tõttasime ta soisele kaldale, mida elustasid lendu tõusev tikutaja, karedalt kistsev kiivitaja, hetkeks häälitsev sookiur. Siin kõrgusid lihavad sanglepad, sagarvõrased männid, kiharvõrased kased. Nende tasane kahin kuulutas pika suvepäeva lõppu. Kui puude kroonides sosistav tuuleviirg soikus, väike-lehelind ja vainurästas vaikisid, heljus õhus sügav rahu.

Loojuvast päikesest punaseks värvitud silmapiir kumas haiglaselt tumedate puuvõrade vahel, helkis roosakalt virvendaval järveveel. Kustusid päikese viimased kiired. Haihtusid valgus ja varjud. Püüdsime tunnetada taeva tumehallile kangale ilmunud tähti. Algas suveöö täis salapärast vaikust ja puhkust pakkuvat rahu.

ÕPPEREIS EMAJÕELE JA PEIPSILE

18. VII 1954

Kauaoodatud hetk on saabunud. TRÜ matemaatika-loodusteaduskonna bioloogiaosakonna II kursuse üliõpilased on kogunenud ülikooli mootorpaadile „Jüri“, et teha õppereis Emajõele ja selle suudmepiirkonda – Praagale. Kaasa sõidab ka V kursuse zooloog-ornitoloog, kes on pikemat aega uurinud Praaga piirkonna linnustikku ja kohalike olude tundjana tahab abistada ekskursiooni juhatajat.

Ilm on selge, kuid jahe. Rõõmsalt lõikab „Jüri“ kumer nina Emajõe rohekaspruuni vett, mille lainete päikesepoolsed küljed sätendavad hõbedaselt.

Jõume välja linna piiridest. Algab tutvumine noore pilliroo ja läikivalehelise pajuvõsaga palistatud kaldamaastikuga ja seda elustava linnustikuga.

Kaldavõsast ja roostikust kostab kõrkja-roolinnu keerukas laul – kord lõikavalt terav, kord pehme, meloodiline. Kusagil silmame laiatiiivalist kiivitajat, kes kähisevalt kisades ajab taga hirmunud halli varest. Pika kaarja nokaga suur koovitaja lendab kõrges kaares üle meie peade. Teisal lendleb hall kalakurg oma sihvakaid jalgu tüürina tahapoole sirutades. Kus jõe kallas on järsk ja kõrge, seal mustab tumepruunil taustal lugematu hulk augukesi, kust väljub ja kuhu kaob lõbusalt vidistavaid kaldapääsukesi. Siin-seal siristab noori pruunikuuelisi kuldnokki. Nagu valgeid purjesid sinisel merel heljub kõrgel kõlavalt kiljuvaid kalakajakaid. Sinkjashall kõrkjaloorikull kerkib tuules heljuvast roostikust ja kaob õõtsuvail tiivul pajuvõsa varju. Pruunikate põldude ja haljendavate niitude kohal lõõritab väsimatuid põldlõokesi. Koosa jõe suudme piirkonnas üllatab meid väikese põõsalinnu tuttav liirutus ja karmiinleevikese muusikaline hüüd.

Peale lõunat randume Tartu Riikliku Ülikooli hiljuti asutatud, kuid mitte veel lõplikult valmis õppe- ja uurimisbaasis. See väike meeldiva välimusega ja otstarbeka ruumijaotusega hoone on sobivaks peatuskohaks üliõpilastele ja õppejõududele, kes siinseil aladel uurivad vete ümbruskonna loodust. Võretatud platvormiga torn hoone ülakorrusel on suurepäraseks observatooriumiks lindude kevad- ja sügisrännete uurimisel.

Et päike on veel kõrgel ja ilm soodus, otsustatakse sooritada õpperetk lähemasse ümbruskonda.

„Jüri“ viib meid Emajõesst Peipsi kaudu Kalli jõe suudmesse, kus maandume. Rändame läbi vesise tundralaadilise lõikheinase maastiku, kus õitsevad ubaleht, soo-kuuskjalg ja villpea. Siin asub suur, umbes 500 linnupaarist koosnev naerukajakate koloonia. Sinna saabumisel avaneb meile ainulaadne pilt. Suur tume pilv varesjalt kraaksvaid linde tõuseb pesadest õhku. Nagu parv hiigelsääski surub erutatud linde mitmes suunas sinna-tänna, üles ja alla. Hetkeks, otsekui kellegi käsul, vaikib lindude kaeblev kisa, et teisel silmapilgul jätkuda veel tõhusamalt. Üllatunult täheldame kihavasse linnuparve sööstnud kaljukotkast, kes, haaranud saagi, kaob kaugusse, jälitatud salgast ärritatud kajakaist.

Siirdume tagasi „Jürile“ ja suundume Akali jõe kaudu Emajõe poole. Tahame õhtuks baasi tagasi jõuda. Aeglaselt libisevad mööda kaldaid palistavad pilliroovööndid,

helerohelised ja värsked. Siin-seal õõtsub tuules mulluste pilliroovarte salku. Huvitav on vaadelda, kuidas valjemad tuuleiilid kergitavad üles vesikuppude ujulehti, mis meenuvad laineil kiiklevaid madalate purjedega paadikesi.

Roostiku piirkonnas ujub ja lendab räga- ja sinikaelparte, tutt- ja punapeavarte, jõetiire, musti viireseid, kala-, naeru- ja väikseid kajakaid.

Baasi jõudmisel ootavad meid soojaks köetud ja värsket lõhna levitavate noorte kaskedega kaunistatud ruumid. Peale pikemat paigalviibimist rõskes ja vilus tuules on kosutav end mõnusast soojusest hõlmata lasta. Peagi säriseb köögis pann värske kalaga ja katlas keeb lõhnav tee.

Järgmisel hommikul suundume „Jüril“ Praagast põhja pool asuvale Peipsi kaldale – Liivaninale. Siin maandume ja siirdume piki Peipsi kallast Varnja küla poole. Teerada kulgeb rohekashalli vareskaeraga liivaluidete ja tasase tarnasoo vahel, kuhu on eksinud vaid väheseid soopajude puhmaid. Siin tiksus sookiur, sirtsus lambahänilane, leelutab karmiinleevike, hüüdleb talvike, vilistab ja käratseb kõrkja- ja rästasroolind, heliseb väike-tüll ja kadakataks, kriiskab jõetiir, kilkab kalakajakas ja hõiskab pruunselgpõõsalind.

„Jürile“ tagasi jõudnud, külastame Laigna ja Koosa jõge ning Koosa järve. Siin kõitsid meie tähelepanu tahm- ja tuhkhalli sulestikuga must-viiresed. Kõikuval lennul saadavad mõned neist pikemat aega meie paati ja nende valju „kliää“-hüüet ei suuda summutada ka paadimootori mürin.

Praaga baasi jõudnud, alustame tagasiteed Tartusse.

PULLIJÄRVEL

16. VI 1957

Oli juunikuu hilisõhtu. Loodetaevas oli täis viirulisi kirkalt põlevaid kordpilvi. Nad peegeldusid veripunastena ja väävelkollastena vaikselt järvevees. Loojuv päike puudutas metsa tumedaid latvu ja pistis neist läbi oma längus kiiri. Puude pikad varjud ronisid üle vee.

Pullijärve lõunakaldal ootas mind tühi paat. Üliõpilased olid lõpetanud järvel oma tänase uurimistöö. Vabastasin paadi vaiast ja tõukasin kaldast eemale. Aerud olid rasked ja töö nendega harjumatu. Üks kippus sukelduma liiga sügavale, teine peksma vett vaid pinnakihi. Tuli koondata kogu tähelepanu ja pingutada jõudu, et aerusid tõsta ja langetada korrapäraselt. Paadi serva hõõruvate aerude naging, neilt langevate veetiljade nagu tilisevate kellukeste heli ja summutatud veevulin paadi ninas olid ainukesed hääled, mis häirisid õhturahu. Paat liikus peegelsiledas vees ilma tajutava vabinata. Aerude veest väljumisel tekkinud veekeeriste tumedad augud neelasid möödaujuvad lehed ja heinkasvude kõrred.

Üha lähemale nihkus järve piirava okasmetsa tumerohe-line müür ja selle mustjas vari õhtuvalguses helendaval veel. Terava kahinaga tungis paat läbi veel madala hele-rohelise pilliroopuhma. Pani palavikuliselt värisema noored lantsetjad lehed. Nukralt püüdsid mullused rood tõsta kõrgemale oma koltunud, seemnetühje viljapööriseid, sirutada neid üle haljendava pilliroovälja. Neil oli kahju lahkuda noortest võrsetest. Ainult vähesed neist olid suutnud vastu panna sügistormidele ja talve karmusele. Nagu maod looklesid nende tumedad varjud tasa virvendavas vees.

Vaevu tajutava tõukega peatus paat madalas kaldavees. Aerude hääled ja vee helid vaikisid. Aeglaselt vajus päikese hõõguv tulikera metsa kohal punetavate pilveviirude varju. Siis mõranesid need ja metsa ladvad hõõgusid veripunaste tulukestena.

Hetkeks oli vee ja puistu kohal sügav vaikus. Siis kõlasid kaugelt kalakajaka kaeblev kiljumine ja metsvindi elurõõmus hõise kui õhtulaul, kui hümn saabunud kevadõhtule. Hakkasid kostma ebatavalised helid, üliõrnad ja haprad, nagu oleks helmeid veeretatud kristallvaagnale. Laulis punarind-lepalind. Metsvint vaikis, kuid punarina laul jäi helisema hämaras kevadõhus.

Päike oli loojunud. Videviku varjud levisid üle tumedavärvilise puistu ja Pullijärve raudhalli ja oliivrohelise vee. Tuli lahkuda kaasakiskuvast laulikust, et jõuda öö tulekuks tagasi kaldale.

TARTUST OTEPÄÄLE

23. VI 1959

Heledalt sätendas keskhommikune päike. Edelas heljusid hõbedased pilveribad. Tuule kerge kahin õunapuude äraõitsenud võrades oli tasane nagu uinuva lapse hingamine. Aias helises mustpea-põõsalinnu flöödikõlalisi kevade lõppu kuulutavaid häälotsusi.

Ei tihanud enam tuppä jääda. Kõik kutsus välja, meelitas lahkuma linnast. Otsustasime sõita Otepäele. Peagi jäid maha tolmused tänavad, päikeses unelevad hoonete-read, rohetavad viljapuuaiad, varjurikas Ropka-Tamme kalmistu.

Algas tasandik, kus rullusid lahti põllud nagu suured kangad kõigis pruuni ja roheline värvikirjades. Tuules voogas rukkiväli, lillakashall ja rohekas nagu laineis lailav meri. Põldsinepisse sukeldunud tõuviljaorased, kus helekollane värv võitis roheline. Kartulipõllud kui tumeroheliste tähnidega täpitud pruunijutilised vaibad. Siin-seal kerkis esile nägusaid kolhoosihooned, aknarohkeid karjalautu, tuli uusi reipaid elamuid. Liikus mööda soojas päikesepaistuses mõnulevaid vanu taluhooneid. Ühed olid katnud end halli pilbasrüüga, teised sammaldunud õlgmantliga. Kõik väljusid hetkeks ja peitusid jälle tihedate põõsaste ja põliste puude taha. Paiguti palistasid maanteeveeru rändmunakate kirjud rivid. Tugevad masinad olid nad põllult lahti kangutanud ja äraveoks vedanud maanteeveerule.

Hakkasime lähenema kauguses udutseva kõrgmiku vööndile, Elva-Nõo mõhnastiku ja Reola-Kambja tagusele künklikule moreenmaastikule. Kiiresti möödusid Ajakäru, Pühi, Kullaku, Kitseküla ja Pangodi. Jõudsime

devoni ladestu aruküla lademest burtnieki lademele, mis levib Peipsi ja Lämmi järvest lääne suunas Lätimaale.

Silmavangistava pildina ilmus tumerohelise puistukardina taga sinerdav Pangodi ja temale järgnev Kodijärv. Kahju oli looduskaunitest paikadest mööduda nii kiiresti.

Nagu paat mässaval merel laineharjalt laineorgu laskus sõiduk ühest kingust alla, teisest üles. Maantee, kitsas ja sile, siugles nagu rändaja eest pakkupõgenev madu kord vasakule, kord paremale. Elavalt meenus autosõit Kaukaasia ja Krimmi mägedes ja orgudes.

Tõttasid mööda moreenkinkudel punetavad paljad nõlvad, rohetuvad põllud, õitsevad niidud, varjurikkad metsatukad, nägusad talud, mäletsevad kariloomad. Nagu kinolindil järgnes üks maastikupilt teisele, üks omapärasem kui teine, kuid kõik üliilmekad ja kaunid kui kunstiteosed. Kõik meenutas elavalt halli ajarüppe vajunud aegu – ülepleistotseeni ladestikku, neemeni ladejärku moodustanud valdai jäätumisaega. Kerkisid silma ette sinkjasrohelistes jääliustikud, päikeses sätendavad lumeväljad, sügavad hiukirnud, seenjad jäälauad, mustavad liustikuvärvavad, madujad moreenid, ohtlikud liustikupraod, mürisevad laviinid.

Juba olid möödunud Mäkita, Nõmmküla, Kastolatsi, hakkasid paistma Otepää lähised, tuttav kirikutorn ja lossimäe hambulised puistuharjad.

OTEPÄÄ LINNAMÄEL

23. VI 1959

Olemegi Otepääl. Tutvume linnaga. Nägusad elamu- read. Saaki töotavad viljapuuaiad. Valguserohke kooli- maja. Apteek. Palju lilli. Kõikjal eeskujulik kord, puhtus ja hubasus, kodune meeleolu.

Siirdume linnamäele. Kaarjas tee kulgeb piki lauget nõlva. Kartulipõllud nagu pruunrohelistes kangad. Niiske niit kollendab tulikast, punetab tõrvalillest, valendab mets-harakaputkest, sinerdab lõosilmast. Teeveerul lehvi- tab meile oma tuules värelevat, päikest peegeldavat lehes- tikku vana paplipaar. Linnamäelt kostab alla metsvindi tugevat hõiset ja mustpea-põõsalinnu kõlavaid helisid.

Mäenõlvale on roninud tihe salk kõrgeid kuuski, au- väärsid, elujõulisi. Nende ladvad punetavad soomus- rõivas käbidest. Kiivalt varjavad nad mäele tõusvat tee- rada, punakaspruuni, okasvaibalist. Siin-seal punetab pude tellisepuru, mälestus hävinud lossimüürist.

Mäkketõus väsitab. Peatume hetkeks tasandikul, mis laiub linnamäe kõrgeima ala jalgmikul. Siin valendab õitsev köömneväli, õõtsub helelillasid kasukalilli, kõrgub keraheinte nõtkedid kõrsi. Kõikjal surub ja sumiseb metalli- läikelisi õiekärbseid, heljub kirjuid liblikaid. Õite värvi- ilu ja hõng on nad siia meelitanud. Nad on joobunud algava suve toredast peost. Ka mustpea-põõsalind ja mets- vint ei varja oma pidurõõmu ja all aasal häälitsev rukki- rääkki ei vaiki.

Siirdume linnuse kõrgemale nõlvale. Vaateväli avardub. Silma rõõmustab sinerdav järv. Kaugemal laiuvad haljen- davad puisniidud. Veel kaugemal kumavad puistuga kroonitud kuplid, sinkjasrohelistes ja hallid.

Tõuseme linnusemäe kõrgeimale korrusele. Vaatleme tõusuteed äärestavate ussikeelte õisi. Nad on lihavad, helesinised, punatäpilised, nagu piserdatud verega. Hais-tame pehmemadara valvakaskollaseist puhmadest lehvivat imarmagusat lõhna.

Jõuame üles lossivaremete piirkonda. Tutvume piiskopi-lossist säilinud müürijäänustega. Nad on ümaraist põllukividest ja hästipõletatud tellistest. Olnud omal ajal kõrged ja uhked, on nad nüüd madalad ja alandlikud. Nad vaikivad, ehkki tahaksid jutustada meie esivanemate orja-aegsest sunnitööst.

Asjatult otsime madalat plankmajakest. Veel läinud aastal seisis ta siin kõrgel kingul mändide varjus. Ta on lammutatud ja viidud ära tas väljapandud esemed. Need olid leitud lossivaremete all avastatud muistse eesti maalinna jäänukeist. Polnud siin ka lahkete vanakest-valvurit, kes liigutava huviga andis seletusi leiuste kohta.

Istume murule ja vaatleme ümbruskonda. Lähemad maastikud, varemalt varjatud, paistavad nüüd selgesti oma ilmekuses ja ilus. Siin levivad pruunrohelised niidud, seal vöödilised kartulipõllud. Erkrohelised tõuviljad vahelduvad kohvpruunide künnistega. Kõikjal rõõmustab vaatlejat kirev külv värviküllaseid kõlvikuid, õgu- ja tömpnurkseid, väikseid ja suuri.

Jätkame retke. Avastame hõbevalge plaadi hallil tsementalusel. Plaadil näeme Nõukogude Eestit ja selles siiani avastatud muistseid linnu, alevikke ja linnuseid (107 linnust). Kaua uurime metallkaarti ja püüame süve-

neda meie väikese kodumaa ammumöödunud aegadesse. Puukiuru helisev hõise ja siisikeste hüüded, peened ja õrnad, toovad meid tagasi olevikku.

Päike, kuldne tera taeva helesinises silmas, särab juba lõunakaares. Tartu pool lailab lend lumivalgeid viirpilvi. Asjata püüavad neid puudutada põliste kuuskede tornjad tipud. Kiivalt katsuvad pilved katta Otepää hoonete kõrgeid katuseid, varjata nende valendavaid müüre.

Lahkume lossimäelt. Peatume viivuks ta jalamil. Loeme kuusetüvele kinnitatud tahvlilt märkust lossimäe mineviku kohta. „Kasutusel olnud 1-se aastatuhande teisel poolel. Alates VI sajandist kuni 1224 oli linnamäel eestlaste kindlustus. 1224 kuni XV sajandini Tartu piiskopiloss. Väljakaevatud müürid kuuluvad sellele lossile.“

PÄÄSKÜLA RABAS

18. VII 1959

Külastan Tallinn-Nõmme lõunapiiril levivat Pääsküla raba. Teda läbib kaarjalt Tõdva jõkke suubuv Pääsküla jõgi. Raba algab vahetult ta veerul kord liikuvailt, nüüd männikuga kinnistunud liivaluiteilt. Heljub omapäras- t uimastavat hõngu. Seda õhkuvad rabamättaid katvad liha- vad sookailud. Nad on ehtinud end rikkalikult punakate võrsetega. Kuivemaid mättaid katavad palukad ja kanar- bik. Palukalehed läigivad nagu tillukesed peeglid. Kanar- bik toretseb lillakasrohelises suverüüs. Vaevakase peene- hambulised lehed kajastavad sooja päikesepaistet. Hall- roheliste rividena ründavad rabaveeru kõrgemaid osi noo- red männid nagu julged pioneerid.

Ettevaatlikult astun niiskele pruunile rabapinnale, sametpehmele, õrnalt vetruvale. Ületan vesised turbavõtu- kraavid. Nende pervel ripuvad kahlud paljastunud, päi- keses ja tuules kuivanud männijuuri. Imelike elukaina lebab siin-seal väljajuuritud männikände. Hoiatavalt läi- gib kohvpruun vesi sügavais turbaaukudes. Nukralt ja mahajäetult lebab kõikjal käsnaks kuivanud turbatükke. Mättad, mida kiirjate tukkadena katavad õitsenud vill- pea lookas kõrred, meenutavad siledaks kammitud lapse- juukseid. Õrnalt ja emalikult silub pehme tuul lumi- valgeid peentel vartel värisevaid viljapäid. Püüan vältida kollakasrohelise vesisamblaga vooderdatud lompe. Nende tahedamaid veerusid ehivad lehvikjate murakalehtede tumerohelised read.

Pinnas, punakaspruun ja salalik, muutub õõtsuvaks. Ei söanda sammuda kaugemale. Õhus tiirlevad kaldapääsu- kesed sirtsuvad hoiatavalt. Nad kardavad, et tulen häi-

rima nende pesitsemisurje, mille avad mustavad turba-
augu kuivanud helepruunis seinas.

Siirdun tuldud rada mööda tagasi. Ronin rabaäärsele
liivaluitele. Siit ulatub pilk kaugele, sest pruunroheline
rabamaastik on ühetasane ja lage. Sõõrja hiigelraamina
piiravad teda sagarhambuline puistuvöönd ja sinkjas udu-
looris kumav rida kahkjaid liivaluiteid. Ta jätab nukra,
vähe elutatud paiga mulje. Taevas selle melanhoolse maast-
iku kohal on madal ja tinahall. Ainult lääts kumab kollak-
alt, sest päike on jõudnud õhtukaarde.

Rabast lahkumisel äratavad mu huvi ta veerul lokka-
vad põdrakanepid. Nad pole rabataimed. Nad ei talu
raba happelist pinnast. See peab olema leelisene, liivane.
Põdrakanep asubki raba palistava liivaluite veerul. Terav-
kuhikjate õisikute ülaosas säravad veel purpursed õied,
alaosa ehivad aga juba viljakõdrad.

Õppisin tundma ja armastama nende lillede omapärast
ilu juba poisikesepõlves. Et neid imetleda, külastasin kor-
duvalt põlist Nõmme ja Pääsküla vahelist männikut, kus
nüüd asub suurem osa Nõmme aedlinnast. Metsa põle-
mise tagajärjel tekkis männikus raiesmik. Suvel lainetas
seal purpurne õiemeri. Hiljem, kui viljakõdrad olid küp-
sed, võis nautida õhus lendlevate seemnete nagu tuules
heljuvate lumelemmete tantsisklevat mängu. See oli üli-
kaunis ja kaasakiskuv, täis looduse sügavat võlu ja poee-
siat, mida ei saa unustada.

VARASÜGISEL TOOMPEAL PATKULI TREPIL

28. IX 1959

Merepoolselt Toompea trepilt – Patkuli trepilt avaneb haarav vaade. Kõrgel kummub suure sinise õõnsa pärlina tuulest puhtaks puhitud taevast. All sügavas väriseb varasügisene lehestikumeri. Ta rohelistel voogudel helgib kuldseid värvitoone. Vahtrad on nagu üle puistatud helekollase väävliga. Hobukastanite tumerohelisse rüüsse on põimitud õrnruuget lõime, nõõpideks õmmeldud erkrohelisi okaspähkleid. Ka sirelid ei tihka veel loobuda sügavrohelistest suverüüst, kuid oma kaunad on nad värvunud ikkagi pruuniks. Ehkki mõne pärna kroonile algav sügis on juba riputanud kuldseid sõlgi, säilitavad teised kiivalt neile armsaks saanud rohelist.

Kaugemal all paelub silma värvikirju külv katuseid ja korstnaid, müüre ja seinu. Neis mustab loendamatu aknaridu. Balti jaama kivine hoone on end mähkinud kergesse suitsuloori. Taamal pahiseb ja huikab ronge kuletavaid vedureid. Tuul lennutab lääne suunas kärisenud suitsupilvi. Need tõttavad Kopli poole, kus lahustudes katavad kõik hiirhalli linikuga. Ses kumavad tumedate tulpadena vaid üksikud tehasekorstnad. Koplast paremal levib Paljassaar, täpitud nagu tuhkhall kangariba uute hoonete valvakate kirjadega. Taamal helbib terase värvi mereviir. Kaugemal suleb silmapiiri Naissaare sinkjas puistuvöönd. Poolsaarest vasakul rändab pilk üle Kopli lahe, üle Rocca al Mare Kakumäeni, mis kollaka ja sinkjasroheka vöödina sukeldub udusesse mereavarusse.

Paremal vangistab silma Oleviste kiriku võimas torn – keskaja ehituskunsti gooti stiili kaunis mälestis. Üllana ja uhkena ei väsi ta rohekas hiiglanool hallil kivitornil sirutumast otsatusse taevaruumi.

VAKSALI (NUNNE) TÄNAVA PINGIL

16. V 1960

Vaatlen Tallinna Toompea võimsaid hooneid kandvaid vanu kaljukihte. Nad on puretud ajahambast, läbitud lõhedest ja pragudest, hallid ja pruunid, kivisamblikuga kaetud, aukartustäratavad. Sajad aastamiljonid on nad siin säilinud. Nad on tekkinud Eestit kord katnud kambriumi ja ordoviitsiumi merede liivast, mudast ja neid asustanud taimede ja loomade jäänukeist. Kiviks tardunud kalmistuna sisaldavad nad muistsete eostaimede, algloomade, käsnade, ainuõõssete, usside, limuste, lühijalgsete ja okasnahksete jäänukeid ja jäljendeid.

Õrnalt silitab tuul kivipragudes kollendavaid kuivanud rohututte. Hõbedaste kosekestena tõttab päikeses sädelev külm allikavesi alla mustjaspruunidelt kaljuastmetelt, pildudes üles peeni veepritsmeid kui säravaid pärleid. Vee tasane vulin mõjub rahustavalt sõidukite mürast häiritud meeltele.

Mu pea kohal haljendab kirsipuuoks täis rohelisi lehetupse ja valendavaid õiepungi. Kuid enamik Toompea kaljujalamit kaunistavaid puid ja põõsaid on veel raagus. Ainult õisi poetanud jalakad ja mesikollastes õietupsudes vahtrad on päriselt kevadesse jõudnud. Ka piibelehed on ärganud sügavast talveunest ja torganud oma võrsed nagu rohelised nõelad mustast peenramullast läbi.

Tumehallil tsemendist alusel seisab nagu elav pronksist metskits. Päike paitab soojalt ta punakalt helkivat selga, peegeldub kikkis kõrvade vahel läikival otsmikul. Näib, nagu tahaks ta postamendilt alla tulla ja näppida ümbritsevat kevadvärsket muru.

Hallpruunid mullapeenrad, mida hoolsad käed on valmis rehitsenud, ootavad kevadlilli. Ümberringi aga kõrgu-

vad hoonete müürid, hallid, valged, kollased, ja valgelt raamitud roosaka helgiga aknad. Ainult ühel pool tumestab elurõõmsat ümbrust ühetaoline hoonemüür, kõrge ja kalk, mida ei suuda varjata noore vahtra raagus võra.

Erksad koduvarblased on harjunud saama pingil puhkajalt toiduteri. Valjusti sirtsudes hüppavad nad andi oodates üksteise võidu soojast päikesest viiruliseks kurrutatud äsfaldil. Sõidukid aga tulevad ja lähevad ning Balti jaama tõttava ja sealt tuleva rahva read ei näi lõppevat.

STROOMI METSAST ROCCA AL MARESSE

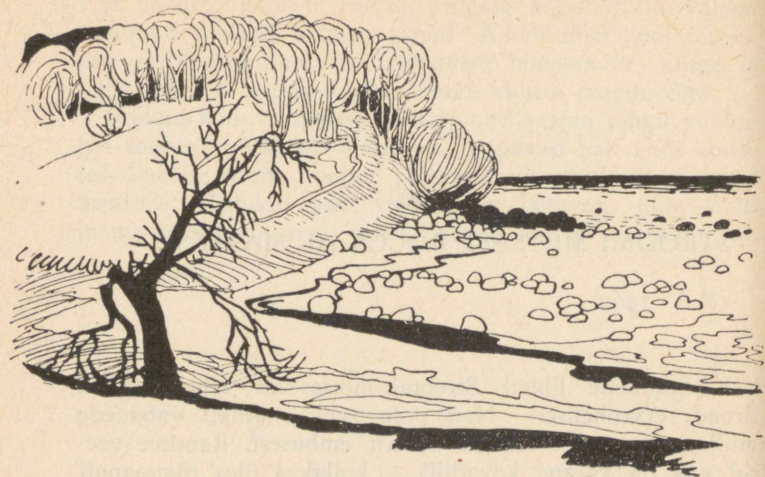
18. V 1960

Kõrstaimele libled Stroomi metsas on alles noored, õrnad, erkrohelised. Nad pole veel suutnud vabaneda mulluste pruunide lehtede kiivast embusest. Raudtee veerul aga on varane kevadlill – kollakas üles tõmmanud rebuvärvi õielipu. Ka paiselehed sirutavad õiekorvide pikki varsi päikese poole. Kased ja pajud on end katnud värske lehelooriga. Isaspaju tunneb rõõmu oma õrnkollasest õisrüüst. Õite ümber sumisevad varased mesilased nestet ja õietolmu otsides.

Metsvint hõiskab. Kägu kukub. Muustrastas kannab ette pidulik-kurblikku kevadhümni. Kadakatäks pillab katkendlikke helisid nagu tillukeste klaaskellukeste tilinat. Kõlab punajalg-tildri meloodiline hüüd, kõrkja-roolinnu mahedaid ja teravaid silpe. Naerukajaka summutatud kraaksumist saadab lambahänilase lõbus sirtsumine.

Ületan Paldiski maantee ja külasthan Rocca al Mare parki. Tammed, põlised ja käharavõrased, viivitavad veel avamast tihedalt suletud lehe- ja õiepungi. Mõtliselt vaatlevad nad sügisel varisenud lehestiku laialipuistatud jäänuseid, kortsunud ja pruune. Nagu suuri raheteri valendab kõdunevate lehtede vahel tuules värisevaid metsülaseid. Ka tihe sarapuuvõsa ootab, kunas võiks end riietada rohelisse leherõivasse. Kuid lihavaid mustikapõõsaid katab juba värske kevadrüü. Äsjapuhkenud pihlakapungadest on pugemas välja hallsametised lehetupsud.

Mere poolt kostab naerukajakate varesjaid häälsusi. Puistus levib laulurästa küsitlevaid flöödihäali ja kusagil kilkab kiirelt väikest rähni järeleaimav väänkael. Siirdun pargist kõrgele rannikujärsakule, kus Kopli lahelt puhub

värsk meretuul. Rannavees punetavate rändrahnude vahel kohisevad vahust pärlendavad murdlained. Ükskõikse rahuga veerevad kaugemal tumesinised vood. Nende tõsine merelaul seltsib ranna- ja merelindude rõõmsatest häälest koosneva helindiga.

TARTUST PUHTULE

31. V 1961

Algame professor Kumariga kauaigatsetud autoretke Tartust Virtsu naabruses asuvale Puhtulaiule. Tahame külastada seal asuvat ornitoloogiajaama. Ilm on haruldaselt ilus. Helesinises taevas lailab vaid üksikuid pilvekobaraid. Keskhommikune päike paitab puid ja põõsaid viljapuuaedades ja Tähtvere pargis. Siin on kõik kootud rohelisega, põimitud valgusest ja varjust. Öunapuud aedades säravad rikkas õierüüs. Ka sirelid, lillad ja valged, on virgad end ehtima kättejõudnud kevadpeoks. Võilillede kulda on päikese helded käed külvanud kõikjale. Kuid paiselehed, meie varaseimad kevadekuulutajad, on helekollased õied juba arendanud õrnadeks viljakeradeks, on tõstnud nad uhkelt pikkadele peentele vartele.

Suundume Riia maanteele. Jõuame linnast välja. Tõttab mööda rida nägusaid kaseneide, kuued kreemvalged, kroonid täis rohelisi helmeid. Mööduvad rohekashallid rukkipoollud, erkrohelised tõuviljapõllud, kahkjaspruunid kesapealsed, kus väetise kuhjakeste sirged rivid on nagu tumedad topsud värviheledal vaibal.

Maha jääb sirelite lillasse õiemerle uppuv Nõo kalmistu. Lähenevad aeglaselt ja kaovad ruttu haljad niidud, värskes lehestus lepavõsa, valges õievahus kobrutav enelahekk, kirju kolhoosikari. Nõo kirik punase tornkübaraga ja valges lubikuues peitub põlispuude võrade taha. Kõikjal on nägusaid elamuid, äsjavalminud kolhoosihooneid, hästi korrastatud karjalautu. Sulglehised läätspuupõõsad toretsevad erkkollases õitekülluses.

Hakkab paistma sinkjas uduvinas heljuv Vapramägi tume- ja helerohelisteks korrusteks korrastatud okaspuistuga. Vilgub viivuks Elva jõgi terashallides ja turvas-

pruunides värvivarjundites. Liiguvad mööda jääaegadest säilinud künkad ja mõhnastikud, käharavõrased männisalud, teravatipulised kuusikud.

Läbime Elva, Kirepi, Rõngu. Maantee lookleb ja lainetab, kaotab piirjooned seal, kus teda õgvendatakse, kus rajatakse uut. Siin palistavad teda kollakasruuged kruusakuhtjad, tõrvalõhnased asfaldihunnikud, uued punaka kaldanõlvad. Töötavad rasked buldooseriid, välguvad karmed labidad. Voorivad mööda pinnasest paljastatud rändrahnude read.

Põline puistu pakub parajat puhkepaika. Võtame aset mõrkjalt lõhnavate rohtude rüpes. Sirutame sõidukis kangestunud liikmeid. Tervitame kui vanu sõpru varaseid maasikaõisi, sametjaid kassikäppi, sinihelmikate ja vahulillede sinerdavaid seltsinguid. Tunneme rõõmu taeva poole tõusva metskiuru meeldivast laulust. Naudime kuusekroonide kohal kõrguva päikese soojust ja sära. Kõik see kosutab meeli, värskendab huvi edasiseks retkeks.

Läbime heledad männikud, varjurikkad kuusikud. Ületame Väike-Emajõe. Pikkamisi ja vaikselt liigub tumelilla vesi helerohelise kaldapuhmastu rüpes. Jõgeveste Parve. Haljendaval nurmel punetab toitu mäletsev kolhoosikari. Hallvalgete lintidena palistavad maanteeveeru võilillede äraõitsenud rivid, õrnad, tuulest puutumata kerakeste read. Järgneb jada hiljuti istutatud, tugevate tugipuudega noori kaski. Tiheda okaspuistu tumedal taustal helgib nägusaid kolhoosihooneid. Roobe. Ake. Väike Riiska järv vilgub tumepruunilt ja hõbedaselt.

Tõrva. Silma meelitavad read värviküllaseid hooneid – elamuid, kauplusi. Siin rikkas õievahus valendavad pihlakad ja õunapuud, seal magusat hõngu levitavad sirelid. On saari ja hõberemmelgaid. Kõik on täis päikeseküllaseid ja varjutumedaaid jooni.

Helme asundus. Maantee tõrvalõhnast asfaldi piiravad tasaseks pügatud vahtrad ja pärnad. Vilguvad mööda puistuvidevikus valendavad varemete viilud, noorte kaskede rivid, maanteed äärestavate kaitsetulpade read. Tee tõuseb ja vajub, ja kus ta lõikab läbi mõne kingu, värvuvad roostepunaseks ta nõlvad. Oleme burtnieki lademe piirkonnas, mis Peipsilt levib Lätimaale.

Ala. Rida äsja valminud kolhoosihooneid. Ohne jõgi, valendav tulbarida, roosakad nõlvad helendavate ränd-

kividega. Tihedad metsad' salapärase võlvialustega, tumedate oksalöövidega.

Taagepera. Ögvendatakse maanteed. Kihab kibe töö. Kõikjal punetavad ülestõstetud pinnasekuhjad, valendavad rändmunakate read. Maastik lainetab nagu rahutu meri. Punakad värvitoonid vahelduvad ruugetüveste männikute õrnhalli rohelusega taeva helesinisel taustal.

Karksi-Nuia. Nägusad elamud, madal kirikutorn, roostepunane ja lubivalge, õitesse uppuvad pihlakad ja hobukastanid. Kõik särab päikesekiirte ja värvihelkide süeluses. Rulluvad lahti põllud nagu rohelised koest ja kollased lõimest kangad. Vilguvad peeglitena helkivad vetelaigud. Sillerdavad ja virvendavad, kui oleksid hõbedast ja kristallist.

Maanteeveerudel venib kilomeetreid pikki kruusakuhje. Lõhnab asfaldiga segatud kivrähk. Poolvedel asfalt kleepub kiusakalt autorattaile. Klirinaga peksavad ülespaisatud kivikesed sõiduki metallpõhja.

Abja. Tõttab vastu valges lubikuuces koolimaja, punasest tellisest linavabrik, õu täis kahkjaspruune linavihke. Uus maantee, tumepunane ja lai, lõikab võidukalt läbi vana, kitsa, hallvalge. Kõikjal ootavad kohendamist kõrged kuhjad halli ja punast moreenmulda ning read raskeid rändrahne.

Kamara. Maastik tasandub. Nihkuvad esile pidevad põllud, lopsakad puisniidud, nende vahel läikivad loigud, sood sügavate kuivenduskraavidega. Liiguvad mööda tihedad segametsad männist, kuusest, kasest. Tulevad ja lähevad peenetüvelised lepikud, pääsusilmade magusalõhnalised saarekesed, oasid kuldsetest kullerkuppudest.

Kusagil tehakse uudispõldu. Mööduvad pikad palgi-virnad, vaigulõhnased küttepuusüllad. Põlises kuusikus heliseb väike-kärbsenäpi veetlev laul. Kõrgub päikese palavas paistuses punetav devoni ajastu aruküla aegmikut põlvnev kaljusein.

Kilingi-Nõmme. Peatume, lõunatame, puhkame ja asume uuesti teele. Läbime avarad segametsad. Nende sakilised piirjooned lainetavad taeva heledal taustal nagu kõrgmägede tumedad harjad. Kreemvalged kruusakuhjad tunnistavad ka siin toimuvast maanteeravist. Ettevaatlikult lookleme värskelt asfalditud teele paigutatud kaitsekaigaste vahel. Ületame Reiu jõe. Jäävad maha puisniidud,

viljapõllud, tuliheinast punetavad kesad. Ristiküla raudteejaam. Siirdume aruküla lademelt naroova lademele, muistse Antsülusjärve setetele.

Maanteeveerul lokkav värske muru kutsub meid puhkama. On nauding lebada lõhnavas rohus, vaadelda, kuidas tuul ja päike paitavad heinkasvude nõtkeid kõrsi rohtude läikivaid lehti, puhkenud õisi. Palju vormiilu ja värvikaunidust on loodus siia külvanud – lumivalgeid laanelilli ja kullakarva kivirikke, tedremaranaid, sügavsiniseid külmamailasi. Kõik nad liigutavad end gratsiooselt ja nagu naerataksid meile, et tänada huvi ja tähelepanu eest.

Liigume. Taevapiiri kahvatus sinas mustavad kaugete metsade sakilised piirjooned. Vilksab mööda lõunasse suunduv Surju tee ja saeveski lõikamist ootavate palgi-virnadega. Paistab rahutult looklev Reiu jõgi, kord lähenev, kord eemalduv. Hetketi värvub ta terashalliks, hetketi lillakaspruuniks. Vasakul teretab meid kehv, kuid lahke talu. Siin anti kord meile, väsinud matkajaile, öömaja. Truult saadab meid Reiu jõgi. Kord peitub ta pelglikult lepavõssa, kord näitab end vaatajale varjamatult. Vahel aheneb ja süveneb, vahel laieneb ja madaldub, voolates hõbedaste viirudena roosakaist rändkivikestest saarekete vahel.

Laadi. Mõisaküla. Asfaltmaantee on peegelsile, meelitaab kiirendama sõitu. Lennates mööduvad pihlakad ja paplid, tammed ja saared. Nende hallid varjud värisevad päikesest helendaval pinnasel. Siin-seal vilgub mere lähedust ennustavaid valvakas-ruugeid liivaluiteid. Nagu helmeid särab kuuskede tuhkhallidel tüvedel veinkollaseid vaigutilku, punetab käbisid taevasina püüdvais latvades.

Raeküla. Mere pool rida õdusaid elamuid, aedadest piiratud vaikseid suvilaid. Hetkeks särab ka mere sinisilmi. Paremalt helgib männikuga kroonitud liivaluiteid, valendab Valdhofi vabriku varemeis müüre, varjuküllane remmelgate puiestee. Ületame suure silla. Naudime kauge mere sina, mida päike katab sätendava rõivaga. Lahkume Pärnust.

Audru. Pidulikult ootavad meid teeveeru palistavad põlised paplid. Vali tuul painutab Audru jõge varjavate leppade latvu, kõigutab arukaskede roheluses helmenda-

vaid kroone, püüab ära puhuda õilmeid imarmagusat hõngu levitavalt vanalt pihlakalt. Maastik laiub laudtasasena. Äsjakraavitatud maanteserval lebab kõssivajunud liivahunnikuid kui väsinud rändureid.

Leiame puhkuseks sammalpehme murunõlva. Tunneme rõõmu õhumeres triivivaist pärlmutrivärvi pilvekesist. Maastikku mähkivast suurest heledast valgusest. Kõrgel lõõritavast põldlõokesest. Lehtede ja lillede värisemisest päikesest küllastatud tuules. Mesinestet otsivate mesilaste suminast.

Nagu värvilisel kinolindil libisevad mööda Põhara ja Ellamaa, Taga- ja Ees-Soeva. Karjamaa, Vasakul laiub ääretu Nätsi raba. Paremalt sinerdab Nedremaa järv. Naine, päikesest pruun ja kirjus kuues, äestab rohekaspruuni kartulipõldu. Lopsaka rohuga karjamaal liigub must-valge veisekari. Puisniidul kõigub kõrgeil vartel kullerkuppe. Nurmelt seirab meid seltsing väävelkollaseid nurmenukke.

Kalli kabeli katuse kohal täheldame hetkeks mustharksabakulli. Ta on kalakajaka kombel kilav lind ja Eestis haudelinnuna haruldane. Vaevu näitab end suur, hall, lõhkine, looduskaitse alla võetud rändrahn. Telefoni- traadile laskub siniraag, eredalt siniroheline ja kaneelpunane. Nagu maalilisel kinolindil liiguvad mööda Lõppe, Rabavere, Paimre ja Oidremaa huvitava looduskaitsealaga. Tulevad lähemale ja tõttavad eemale sinkjas- punakad kadastikud, nurmenukkudega puistatud niidud, kollakatega külitud kesapõllud, pääsusilmade purpuris puisniidud.

Parivere mägi. Hakkavad paistma Lihula tornid, punased katused, valged hooned, õitsevad viljapuuaiad nagu õilmed rohelistest lehtedest pärjas. Pöördume Matsalu lahe poole, endisesse Penijõe mõisa ja külastame sinna asutatud Riikliku Looduskaitseala Keskust.

Valgest silikaatkivist kahekorruseline hoone otstarbekalt korrastatud ruumidega. Avara saali seinu ehivad mere- ja rannalindusid kujutavad fotod, tabelid. Ühed tabelitest märgivad ka Eesti NSV-s rõngastatud lindude leiupaiku. Vitriinides kogu Matsalu lahe linnustikku illustreerivaid oskuslikult topitud kaavikuid. Töö kiidab tegijaid, asutise alles hiljuti siia ametisse astunud noori loodusteadlasi. Õues näidatakse meile suures traatvõrgust

puuris hoitavat tugevat kassikakku. Istub liikumatult õrrel. Vaatleb suurisilmi end imetlema tulnud külalisi.

Siirdume tagasi Lihulasse, sealt Virtsu poole. Mööduvad säravad kollakapuhmad, käharad kadastikud, lopsakad puisniidud saarte ja tammedega, roosakad ja hallid rändrahnud. Maastikupiltide ilmekas vahelduses mööduvad Tuudi, Liiva, Vagivere, Karuse, Ridasi, Uus-Virtsu, Kõmsi, Hanila.

Kurevere kohal sinerdaval Maniste lahel täheldame lumivalget täppi. Peatume, professor Kumari uurib seda binokliga. See osutub luigeks.

Külastame Virtsut ja suundume siis oma retke eesmärgile – Puhtu ornitoloogiajaama. Loojuva päikese külmad kiired kuldavad maastikku. Kuid aegamööda nad haihtuvad ja viimased värvid kustuvad. Vaikselt ja viivitades levib õhtune videvik üle maa ja mere.

RÄNNAK PUHTULAIUS

1. VI 1961

Ärkasin Zooloogia ja Botaanika Instituudi ornitoloogia-jaama õdusas kambris, mille aknast puhus sisse värsket merehõngu. Läbi akent varjavate vahtrate ja saarte erk-rohelise lehestu paistsid pilvitu taevas ja vaikselt lehav meri väga sinised.

Hoogsalt ja tujuküllaselt tervitas mind metsalaulikute väike koor. Mahedalt jutustas midagi väike-põõsalind, leebelt leelutas must-kärbsenäpp, erksalt sirtsus ta hall nimekaim, kõigest jõust hõiskas metsvint.

Väljusin alla pargimetsa. Hommik oli vilu ja vaikne. Päike oli kerkinud kõrgele ja puuvõrade vahelt igrises alla ta kuldset paistet, mis pani hõbedaselt särama kaste-piisad lehtedel ja õitel. Tajusin metsa jahedat rõskust ja ta kääriava mulla ning lehtede ja rohtude omapärast hõngu.

Valisin otsema tee laiu põhjarannale. Põliste puude ja lopsakate põõsaste alt piilusid sinised lõosilmad, lillas ja roosas õierüüs kevadised kureläätsed, kuldseis õilmeis säravad kibetulikad. Võililled aga mind ei märganud, sest viljade valmimiseks olid nad sulgenud oma õiekorvid.

Peatusin hetkeks, et vaadelda Puhtu pargimetsa iseloomustava lille – kuuetöverohu (saalomoni pitsati) omapärist ilu. Ta on siin lopsakas ja jõuküllane. Pikal lookas varrel on kaks rida vaheldumisi asetsevaid lehti. Need on süstjad ja suunatud gratsioosselt pisut külje poole ja ülespoole. Valged õied nagu helita kellukesed ripuvad kõik ühesainsas sirges reas varre alaküljel.

Ei söandanud külmalt mööduda põõsa varjus peituvast piibehtede perest, elurõõmsast, lumivalges õiekülluses

säravast. Laskusin põlvili ja hingasin kaunitest lilledest hoovavat aroomi.

Tundsin rõõmu oja- ja maamõõla tagasihoidlikust õievärvist – punakaspruunist ja õlgkollasest – ja selle rohelisteks tagapõhjaks olevast naadilehtede küllusest. Pideva elava vaiba oli kevad puude ja põõsaste alla kudunud noorusvärskeist naatidest. Nagu vahutavaid laineharju valendas õitsema lõõnud mets-harakaputki erkrohelistes naatidemeres.

Tugevad tammed, põlised pärnad, kõrged kased, kuhikjad kuused ja sagarvõrased männid piirasid metsarada tiheda tulbareana, millele toetusid nende rohelistes okstelöövid ja mille taga haljendas tihe võsa mosaiiklehestuga sarapuust, sulglehisest pihelgast ja harilikust kuslapuust. Tuul poetas äraõitsenud toomingalt alla viimaseid õilmeid ja sosistas salajuttu puude ja põõsastega. Läbi lehtede igitsev hommikuvalgus joonistas kastekirmest märjale rohule ja õitele väriseva võrgu valgusest ja varjudest.

Teerada varjavate lehtpuude oksad hõrenesid. Avanes vaade päikesepaistelisele nurmele ja puude vahelt sinavale merele. Jõudsin puistust piiratud nurmele. See oli vaatlejat paeluv roheline kangas, millesse oli kootud kibetulika,

karvase hunditubaka ja nõiahamba kulda, pillandus lumi-valgeid köömneõisi, külmamailase tumesinist ja tulioblika veripunast lõime. Ei puudunud ka oras-tähtheinte valged õietähed ja keskmise teelehe õisikud, kahvatulillad ja valgetäpilised nagu mannaga ülepuistatud.

Jõudsin rannale. Siin tervitas mind rivi helerohelisse rõivasse rietatud saarepuid. Vallatu meretuul lehvitas nende sulgjaid lehti ja mängles mulluste viljadega nagu süstikjate helepruunide brelokkidega. Siin süleles merelt tulev tuuleil hunditubaka-lehise harakaladva väävelkollast õisikut, seal suudles haisva kurereha purpurseid õissilmi. Lihvitud paeklibust kreemkollasel rannakruusal kõrgus üksik sinirõigas, rohekashall, täis turda elujõudu. Tugev laine oli välja uhtunud terved kimbud kuivanud pilliroogu, kahkjaskollast, rändaja jala all praksudes purunevat. Nukralt lebas tormilainest kaldale veeretatud tõrvaga läbiimbunud pigimust tünn.

Taevasse, siiani sinisesse ja selgesse, ilmus kerge lumi-valge viirpilvitus. Örnade lehvikjalt reastatud udusulebemetena rippus see kättesaamatus kõrguses. Edelast aga oli üles kerkinud käharaid kobarpilvi, neile järgnes raskeid halle pilvi, rünkpilvi, vihmatiineid. Pea mähkis suur halli- ja valgelaignuline pilvemantel endasse taevasina ja päikesekulla.

Taevasina peegeldanud meri värvus tinahalliks. Kustusid avaras vetepeeglis kajastunud pilvevarjud. Lõunas levis meri, morn ja vaikiv, kaugele silmapiirini. Läänes piiras tuhkhalli vetevälja kollaka rannaribaga palistatud rohekashall Ullutilaid ja Viirelaiu ähmane profiil.

Tõusis tuul. Meri kattus peente laineviirudega. Hetkeks sulisesid väikesed lained tasase loksumisega punakate ja hallide rannakivide vahel. Siis vaikisid mere hääled. Õhus heljus ainult pargimetsa tasane kohin ja kaugelt kostis paadimootori summutatud popsumine.

Kriiskavalt kisades kerkisid õhku kaks tiiru. Kord laia-des kaartes, kord järskudes pöörangutes teineteist taga ajades kadusid nad kaugusse. Viivu oli kõik vaikne. Siis ilmusid tiirud uuesti ja üks neist laskus vaikides rannavees punetavale rändrahnule. Kaua püsis ta seal liikumata ja vaikselt nagu elav raidkuju. Paistis, nagu oleks ta võlutud naabruses mustavast, vaevu veest väljaulatuvast rannakivist, mis ühel hetkel veest väljus, teisel kadus ja

mille ümber muidu nii rahulik vesi veel ringjaid kurde tekitas.

Otsustasin läheneda tiirule, et paremini näha ta nokka ja teha kindlaks linnu liik. Paljastasin jalad ja astusin ettevaatlikult vette. Põhja terav ja limast libe paekivirähk oli aga jalale harjumatu. Lind tõusis mind märgates kivilt ja kadus kaugusse. Väljusin veest, kuivatasin ja kängitsetsin jalad ning jätkasin rännakut piki rannariba.

Tuli edasi tõtata, et lõpetada retk, sest taevas kuulutas vihma. Edelast hakkas lähenema madalaid kärisenud pilvekahle ja mornilt, varjuna kõrgusse kuhjuvaid kõuepilvi. Ainult põhjataevas avanes hetkeks hall pilvelaug ja vilkus helesinine taevasilm. Meri värvus tumedamaks ja Ullutilaiu kollakas rannariba muutus vesihalliks. Kõik see häiris mind, kuid mitte väikest põõsalindu. Muretult helises tasa kahisevast rannavõsast ta meloodilistest silpidest põimitud kevadelaul, millele seltsis kusagilt kaugelt must-
rästa hüüe, pidulik ja veidi kurb.

Kingu all rudiseval rannakruusal lebas pikkadeks koonaldeks rullunud kuivanud meriheina, helepruuni ja villkerget. Paiguti kohtasin noori kortslehelisi lillakasrohelisi merikapsaid, mis lihavate ja jõulistena elustasid valvakas-kollast rannaklibu.

Jõudsin Puhtulaiu avamerepoolsele neemele. Siin üllatas mind nägus vaatetorn, kust pilk ulatub kaugele ulgumerele jälgima rändlindude liikumissuunda. Helde käega oli loodus koondanud neemele mitmesuguseid taimeliike. Neist pakkus suurt huvi nooljate lehtede ja valgete õitega hammasjuur – Puhtulaidu iseloomustav ja mujal haruldane taim. Lihav karuputk polnud veel ehtinud end õitega. Ka õieilus purpurne kurekael, helesinine lõosilm, kuldne hundertubakalehine harakalatv ja valge metsharakaputk ülendasid selle paiga poetilist omapära. Lilledega seltsisid tuuleiilides kahiseva lehestuga saar, pihelgas, jalakas, vaher ja magesõstar. Eakamad neist olid tugevatest mere-
tuultest kõveraks koolutatud või moonutatud jässakaiks jändrikeks.

Jätkates rännakut jaama suunas, avastasin rannavallil mulle tundmatu taime lehtede roseti. Küsimuse lahendasid jaama juhataja professor Kumari abikaasa ja tütar, keda rannal kohtasin. Selgus, et see taim on angervarreliste sugukonda kuuluv edelapoolse päritoluga lood-angervaks.

Nagu suuri sinimusti eesriideid kerkis edelas üha raske-
maid pilverünkaid. Mornilt rippusid nad kergelt lainetava
mere kohal. Siirdusin üle kruusase rannavalli, üle mugul-
tulikaist kollendava rannalõuka, üle kõrge kuivanud adru-
lademe, mille pruunid kahlud terava praginaga jala all
purunesid. Tõttasin üle pääsusilmade purpuris punetava,
mustjuure suurte õiekorvidega kuldseks täpitud ranna-
niidu ja poolõitsenud nurmenukkudega nurme. Niidul
märkasin väikest saarekesega sulglohku, milles kollendas
tuules õõtsuvat kuivanud pilliroogu. Saarekesele oli vist
kunagi püstitatud hallist paekivist tulp, mille tükid lebasid
lohu nõlval.

Kohutava kiirusega lendles vesihallis lagitaevas rebene-
nud pilvekahle. Vari levis üle niidu ja nurme ning kus-
tutas õite erksad värvid. Õhk ja vesi muutusid üleni hal-
liks, kõik mähkus tihedasse vihmaloori. Polnud enam
võimalik eraldada merd taevast. Otsisin varju parkmetsas.
Armutult piitsutas vihmavaling siin puid ja põõsaid. Nagu
tihedast sõelast rabises kahisevaist võradest alla vihma-
veeniresid. Tuli siirduda tagasi ornitoloogiajaama.

PUHTULAIU PARKMETSAS

2. VI 1961

Öö läbi raevutses tuul ja sadas tihedat peent vihma. Tuule kohin ja vihma krabin vestsid uinutavat juttu. Ainult hooti paiskas tugevam tuulehoog aknaruutudele katuselt tilkuvaid jämedaid piisku. Hommikust ööd lakkas sadu ja rauges tuul. Avasin akna. Vaevalt kuuldu tasast sosinat puude lehestus. Läbi vaikse õhu kandus tuppa mere monotoonset kohinat. Enne kella nelja polnud kuulda ühtegi linnuhäält. Siis äkki läbis niisket õhku muusträsta hommikulaul, pidulik ja nukker. Pea seltsis sellega vainurästa kõlav, lühike ja rõõmus heliredel ning metsvindi võimas helind.

Aknast nägin ainult tükikest tinahalli taevast ja merd. Vaba väljavaadet varjas saare- ja vahtralehestu roheline mosaiik. Nagu säravaid klaaspärleid rippus väikseid vihmaveetilku lehtede teravikel. Sireli lillad õietarjad, vihmaveest rasked ja longus, ootasid igatsedes päikese soojust ja maatuule kuivatavat hõngu.

Ornitoloogiajaam – endine mõisniku jahiloss – oli mõnda aega Tartu Riikliku Ülikooli bioloogiajaamaks. Nüüd kuulub ta kui lindude rände uurimise asutus Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudile. Ta välimus sobib hästi teda ümbritseva loodusega. Alumine korrus on erk-oranž, ülemine – tumepunase- ja valgevöödiline. Akende lengid tumepunased, raamid valged. Katus hallidest eterniitplaatidest. Hoone meenutab rohelistes viibivat nägusas rahvariides neidu.

Jaam sisaldab hulga otstarbekalt sisustatud ruume oma töötajate majutamiseks ja teadusliku töö tegemiseks. Kevaditi töötab jaamas asjast huvitatuile ornitoloogiline seminar. Vilunud eriteadlaste juhendamisel tutvuvad semi-

narist osavõtjad teoreetiliselt ja praktiliselt Eesti linnustikuga. Osavõtt seminarist on väga elav. Käesoleva aasta seminari töö algas täna. Seminari organiseerija prof. dr. E. Kumari esines sisuka sissejuhatava ettekandega, mis kuulajaid köitis ja tööle õhutas. Teoreetilisele õppeosale järgnes praktiline. Toimus ekskursioon Puhtu parkmetsa, millest mul õnnestus osa võtta.

Sadu, mis kestis kogu hommikupoole, lakkas. Puudelt ja põõsastelt allalangevate vihmatilkade krabin harvenes. Siirdusime parkmetsa pikuti läbivale puiesteele. Imetlesime põliseid pargipuid – igivanu ja võimsaid metsahiiglasti. Ei kusagil mujal, isegi Tallinnas Kadriorus pole ma näinud nõnda vägevaid, nõnda Medusa pead meenutavaid madujalt looklevate okstega tammepuid, mille eluiga pidi ulatuma 700–800 aastani. Väga kõrge vanus pidi olema ka mõnel Puhtulaiu hiigelmännil, küündides 500–600 aastani. Ka kuused ja kased, pärnad ja haavad üllatasid siin meid oma suurte mõõtmete ja kõrge eaga. Mõne igivana puuhiiglase olid tugevad tormid küllakile surunud. Nende elust tüdinud poolkuivanud ladvad toetusid väsinult naaberpuude tugevatele võradele. Puu- ja põõsaliikide arv Puhtulaiu parkmetsas pidi ulatuma ligi kuuekümmeni. Rikas ja mitmekesine on siin ka rohurinne. Meid üllatas valges õieilus pidutseva karulaugu küllus, rikas kuetõve-rohtude kooslus ja meeldivalt lõhnavate angerpistide rohkus.

Puhtulaiu parkmets on suureks kontserdisaaliks liigirohkele laululindude koorile. Kooriliikmeist olid eriti agarad metsvindid ja rästad, eriti musträstas. Mulle teatati, et üht igivana mändi külastab puhkepaigana Mõtsu metsadest Puhtu lahes toitu hankimas käiv merikotkas.

Peale hiirlaste, karihiirlaste, muti, siili, oravate ja mäk-rade elutseb Puhtulaiu parkmetsas ka metskitsi. Kaks aastat tagasi nähti põtra üle lahe Puhtulaiu poole ujumas. Ka metssigu on Puhtu piirkonnas täheldatud.

Puhtulaid pakub kultuuriloolist huvi. Üks ta endine mõisnikust omanik püstitas parki saksa luuletaja Friedrich Schilleri auks paekivist monumendi. Hiljem selgus, et see oli esimene Schillerile pühendatud ausammas maailmas. Viimase maailmasõja ajal ausammas hävis. Tänu Puhtu ornitoloogiajaama juhatuse huvile asja vastu on ta nüüd restaureeritud endise samba jäänuste alusel.

Professor Kumari juhtis meid puisteelt puistus peituva samba juurde. Hallist paekivist sammast varjavad otseku kaitstes igivanade vahtrate kõrged kroonid. Mitu metsvinti, püüdes üksteist ületada, laulsid nagu tänulaulu samba püstitajaile. Ka mustpeapõõsalind näis tundvat rõõmu, et kaunis mälestusmärk kuulsale luuletajale on taastatud. Ta väljendas oma heameelt veetlevatest helihelmestest põimitud ettekandes.

Siin oli palju vilusat varju. Vaevu igitset päikese paistet läbi võimsate puuvõrade. Isukalt püüdsid seda haarata puude ja põõsaste all vohavad naadipuhmad. Päikesevalguse ja soojuse ande igatses ka kevadine kurelääts. Nagu pisaraid läikis vihmapiisku ta lillakaspunaseis õissilmis.

Väljusime parkmetsa roheliste võlvide alt mererannale. Meri, vaikne ja hall nagu taevaski, lebas peegelsiledana. Kruusast randa sülelev vesi oli läbipaistev nagu puhtaim klaas. Võis selgesti näha põhjal lebavaid kivikesi, halle, punakaid ja musti, ning neil hõljuvaid peeni niitvetikaid.

Jätkasime rännakut piki randa. Olime üllatatud vohava taimestiku rikkusest. Siin haljendas pooppuid, tärnpuid ja lodjapuid. Kuskil köitis tähelepanu põõsasjas pärn, lai ja lopsakas, penehambulised lehed imetihedalt üksteise kõrval nagu kivid mosaiigis. Siin kohtasime ka tuulepuud – pärni ja kaski, madalaid, jässakaid. Rändrahnude vahel roomasid karedalehised põldmarjad ja lopsakad kurekellad. Nende õiepungad olid veel suletud. Nad nagu kadestasid metsülaseid, mille suured õied valgete lippudena lehvisid rohetava maa kohal.

Kärisenud pilvekahlud, hallid ja madalad, hakkasid puistama peent vihma. Tuli lõpetada huvitav õpperännak ja suunduda tagasi külalislahkesse ornitoloogiaama.

ULLUTILAIUL

2. VI 1961

Ootame pikisilmi Puhtu ornitoloogiajaama mootorpaati, et külastada Virtsu-Laelatu-Puhtu keeluala koosseisu kuuluvat Ullutilaidu. See paistab Puhtulaiu läänerannalt rohekashalli, kollaselt palistatud pika lindina. Kruusast randa uhtuv rohekas vesi on kristallselge. Ta vilgas virvendus ja lõunapäikese kirkus koovad põhjakivide värvi- kirjule mustriale kaunilt helmendava valgusvõrgu.

Vaatleme rannal olevat mitmeks rahnuks lõhkenud rändkivi. Vahetame mõtteid jõu üle, mis kivi on purustanud. Jälgime binoklitega merel tegutsevaid veelinde. Silm ei suuda hüljata mere rohelist ja sinist avarust ja ääretu kaugele levivat taeva piimjat sina.

Kaugelt hakkab kostma tume mootorimürin. Aegamööda muutub see valjemaks ja selgemaks. Varsti näeme mootorpaati väljuvat laiu edelapoolse nuki tagant ja nobedasti suunduvat meie ranna poole.

Läänes on Puhtulaiu rannavesi sügav. See võimaldab paadil hästi randuda ning õpperetkest osavõtjad, keda on üle 20 inimese, kuiva jalaga laiule viia. Liigume. Lõbusalt vuliseb rohekas merevesi paadi ninas ja piserdub kohisevaks vahuks ahtris. Lõunas levib silmapiirini lihvitud marmorina tumesinine meri, läänes läheneb joonte ja värvide aeglaselt teravnedes Ullutilaid.

Ullutilaid on põhja-lõuna suunas ligi 1,5 km pikkune saar pika põhjapoolse lahesopiga ja sellest eraldunud järvega. Ta läänepoolse kõrgema osa on muistsed marulained siledast kruusast ja teravaist kiviklibudest pikkadeks rannavallideks kokku kuhjanud. Mere poolt tulnud jäämassid on siia kokku kandnud pillanduse rändkive, suuri ja väikseid, punakaid ja halle. Saare idapoolne osa on

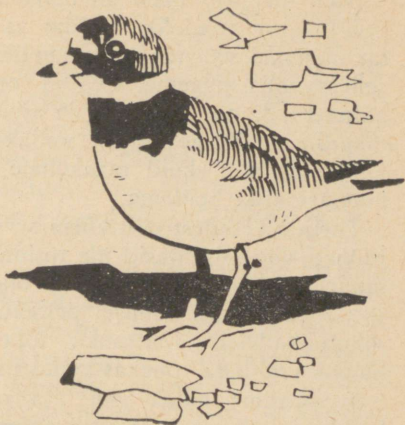
lame ja madal. Siin laiuvad niisked niidud ja lillekirjud nurmed.

Rannavallide kõrgemat osa kroonib tihe, peaaegu läbi-pääsmatu kadastik, tumeroheline, punaka kirmega. On kadaka tolmlamise aeg. Et ses veenduda, poen siin teravalt torkivasse, seal õrnalt kõditavasse, kuid meeldivalt lõhnavasse kadakapuhmisse. Sealt väljudes on käed ja rõivad nagu väävlipulbriga üle puistatud.

Ornitoloogilise seminari juhataja professor Kumari ja ta noored abilised tutvustavad meid laiu linnustikuga. Siin on naeru- ja kalakajakaid, jõgi-, rand- ja väiketiire, punajalg-tildreid, liivatulle, tutkaid, tuttvarte, luitsnokk- ja sooparte, tõmmuvaeraid, rohu- ja jääkosklaid, tutt- ja sarvikpütte.

On pesitsemise hooaeg ja pesi, eriti kajakate ja tiirude omi, on rohkesti. Kuid neid märgata pole kerge. Nad on peidetud rohusse, puhmaisse, põõsaisse või lebavad vabalt kirjul rannakruusal. Peame olema väga ettevaatlikud, et mitte astuda rohuga varjatud pessa. Ka liikumine rannakruusal vajab teravat tähelepanu. Seal pesitsevate tiirude ja kajakate munad on kujult, suuruselt ja värvuselt silmapetvalt kruusakivide laadi. Osa pesi sisaldab vähem või

rohkem hautud mune, osa kooruvaid või koorunud poegi, olgu abituid või suutelisi ka pesast lahkuma.

Kui läheneme kajakate ja tiirude pesitsemisalale, üllatab meid hetkeks omapärane kohin. Seda põhjustavad pesadelt õhkutõusvate lindude tiivalöögid. Nüüd valendab taeva sinisel taustal elav pilv osalt ühes paigas heljuvaid, osalt sinna-tänna lendlevaid ja ärevalt häälitsevaid lindsid. Naerukajakad kraakuvad nagu varesed. Kalakajakad killkavad kõlaval toonil. Tiirud kriiskavad käriseval häälel nagu roostetanud tuulelipp. Sellele kõrvulukustavale hääle ja helide uhule seltsivad meriskite heledad viled ja punajalg-tildri meloodilised hüüded nagu klaaskellukeste tilin, ülimahe ja õrn.

Kuid aegamööda haihtub häiritud rannalindude ärevus ning nende omapärane ja haarav koorilaul soikub.

Suurt huvi pakub ekskursioonist osavõtjaile kala- ja naerukajakate munade ja pesapoegade põhivärvi ja värvikirja võrdlus. Kalakajakate munad on roheka- või pruunikataustalised ja kirjatud tumehallide ja tumepruunide laikudega, naerukajakate omad on tavaliselt pruunitaustalised, hallide ja tumepruunide laikudega. Poegade sulestiku põhivärvus on peale tumedate laikude kalakajakal hall, naerukajakal kollakaspruun.

Meil õnnestus näha kalakajaka poja koorumist munast. Oli liigutav vaadelda, kuidas ta ärevalt piiksudes purustas ülanokal valendava munamõhna varal koore ja hakkas sellest välja pugema. Pea ja eeskeha vabanesid koorest hõlpsasti, kuna tagakeha ja siplevad jalad koore küljes takerdusid. Kõigest jõust naljakalt rabeldes sai ta jalad lõpuks vabaks, kuid tagakehale kleepunud koorega pidi pikemat aega heitlema.

Partide pesadest olid kõige arvukamad tuttvartide omad. Mõned neist sisaldasid üle tosina sooje valkjas-oliivpruune mune. Nagu tuttvartide, nii olid ka luitsnokkpartide ja soopartide pesad hoolega peidetud neid hästi varjavatesse rohutukkadesse. Luitsnoka rohekas-kreemjaid mune on hõlpus eraldada rohekas-kollakaist soopartide omadest.

Avastasime hulga jõgi- ja randtiirude pesi. Igaühes leidsime kolm rohekashalli tumedatähnilist muna. Erilist rõõmu aga valmistas meile väiketiirude pesade leidmine. Nende kollakashallid tumedalaigulised munad olid üllatavalt tillukesed nagu laululindudel. Nagu teistelgi tiirudel, lebasid nad ilma nähtava pesata lihtsalt kirjude kruusakivikeste vahel. Oli vaja kõige pingelisemat tähelepanu, et neid näha ja mitte puruks tallata.

Peale kajakate, tiirude, tuttvartide, soopartide tutvusime tõmmuvaeraga, punajalg-tildriga, kivrullijaga, tutkaga, liivatüll ja meriskiga. Tõmmuvaera suurte kreemjasvalgete munadega pesa peitus magesõstra-põõsas. Punajalg-tildrid ja tutkad lendlesid rannaniidu kohal, kivrullija, liivatüll ja meriski tegutsesid toitu otsides kirjuvärvilisel rannakruusal. Tutkas tuututas mahedalt, meriski vilistas teravalt. Punajalg-tilder ja liivatüll helisesid nagu peenest klaasist kellukesed.

Pärast rännakut mööda kivist ja kruusast lääneranda jõudsimel laiu keskosas sinerdava järve piirkonda. Hiigelvõruna piirasid järve mullused pilliroopuhmad, varred kõrtel valvakaskollased, pöörised tumepruunid. Nende jalgmikku palistas erkroheline ja madal noor pilliroog.

Suunasime binoklid sügavat taevasina peegeldavale järvepinna, kus pulbitses linnuelu. Siin ujus ja sukeldus üksikult ja salguti tuttvarte, luitsnokk- ja sooparte, tutt- ja sarvikpütte, tõmmuvaeraid, jää- ja rohukosklaid ja isegi aule.

Lahe ääres käratsesid naerukajakad. Järvelt levis vaik-

ses õhus partide ja kosklate, vaeraste ja püttide karemaid häälistsusi. Neile lisandus kõrkja-roolinnu helindisilpe, vahel teravaid, vahel meloodilisi. Kõik need hääled paisusid hetketi tugevamaks, hetketi sumbusid vaevukuuldavaiks.

Kuid mitte ainult lindude elu-olu vaatlus polnud meile meeldivaks elamuseks. Ka Ullutilaiu taimed pakkusid rohkesti huvi. Lahtisel rannakruusal vohasid noored lillakas-rohelised merikapsad. Nendega seltsisid sihvakad süstlehised sinirõikad, sinirohelised, õied alles pungas. Ka kirju kivirüha vahel peituvad alandlikud rannikad polnud veel jõudnud avada õiepungi.

Nõiahambad olid end kaunistanud kuldkollaste ja tulipunaste õilmelehtedega. Hunditubaka-lehine harakalatv oli oma väävelkollase õisiku alumised õied juba kasvatanud noorteks kõtradeks. Kruusal roomavad kukeharjad hakkasid alles avama lihavaid õiepungi. Hanimarandi kuldsed õiesilmad naeratasid päikesele otsekui tänuks valguse ja soojuse eest.

Niiske niit virvendas ristirohu ruuges värvikülluses. Nurm säras metsulaste õilmeist kootud lumivalges rüüs. Ülastega seltsisid tagasihoidlikult valvakate õitega longus põisrohud. Virgad mesilased ja kirjud õiekärbsed lendasid sumisedes õielt õiele.

Üle kandus kerge tuulehoog. Tundus, nagu oleksid päikesekiired soojade kätena paitanud heinkasvude elastseid kõrsi ja rohtude õõtsuvaid lehti. Tugevam tuuleil rebis pihlakalt õilmeid ja puistas neid laiali kui õrnu lumelemmeid. Kogu laud oma värvikirjude rannakivide, kruusaste rannavallide, roheliste niitude ja lillekirjude nurmedega oli täis päikeseheledaid ja varjurikkaid jooni.

Päev kaldus õhtusse. Olime küllastatud Ullutilaiu looduses nähtust ja kuuldust. Suundusime rannale, kus meid ootas mootorpaat.

KEVADÕHTU PUHTULAIU RANNAL

2. VI 1961

Vaikne metsarada viib mind Puhtulaiu looderannale. Rohekas rannavees punetavate rändrahnude vahel tere-tavad mind lõbusalt loksuvad lained. Näkku puhub jahe soolalõhnane meretuul. Silma paelub avameri, osalt sinkjas, osalt terashall.

On saabumas pikk hiliskevadine õhtupoolik. Päike, väsinud kaugest rännakust, on jõudmas loodekaarde. Ta teemantne sära omandab kuldse varjundi. Kiired kulgevad kaldu ja valgus muutub jahedaks. Viikalt lookleva tulimaona peegeldub päikese värisev vari rahutul merepinnal. Silmapiiril heljub läbipaistev udu, kerge ja lillakas-hall nagu suits.

Kaugelt kostab karile veereva murdlaine monotoonne koha. Aeglaselt ja pidulikult heljub põlisest pargimetsast muusträsta õhtulaul, kurb ja igatsev. Ei ühtegi muud heli ega häält.

Päike lõõmab nagu palavikus. Üha kiiremini vajub ta vaatepiiril mustava metsakardina varju. Veel viivu vilgub ta ülaserf nagu kustuv süsi ja kaob.

Sügava hardusega vaatlen loodetaevas ja merel haihtuvat õrna õhtupuna. Kui rannalt lahkun, hakkab must-rästas uuesti laulma. Laul, mis oleks nagu pühendatud lahkuvale päevale ja saabuvale ööle, saadab mind viivuks ja vaikib.

Eha kustub ja videvik laotab oma hallid tiivad üle maa ja mere. Hakkavad süttima esimesed tähed. Vaikselt las-kub kõikjale sügav ja segamatu öörahu.

KEVAD TOOMPEA NÕLVAL

5. VI 1961

Toompea nõlv Patkuli trepi all valendas õitsevast, tuules õõtsuvast mets-harakaputkest. Ta lainetas ja voogas nagu meri. Ägedalt raputasid iilid kanakoolmete kilpjaid lehti, kibetulikaid, verehurmarohtu, kortslehti ja võilillede säravkollaseid õisi kõrgeil roosakasrohelistel vartel.

Tujukalt tungis tugev tuul nõlva all kõrguvate saarte, vahrate, pärnade ja hobukastanite hallide ja tumepruunide tüvede vahele. Sasis hoolimatult võrasid, pani oksad rae-vukalt pekslema.

Saared ootasid veel aega, mil võivad ehtida uue leherõivaga rohekashalle võsusid. Vahtrad olid oma mesikollased õietarjad juba varustanud punakaspruunide tupplehtedega. Pärnade kroonid olid veel läbipaistvad, kuid kaunid nagu pruunist ja rohelisest väärisainest filigraan.

Kiuslikult kiigutasid tuuleiilid lillas õietoreduses säravaid sireleid, puhudes laiali nende magusat hõngu. Kuid madalaks pügatud läätspuupõõsaid ei liigutanud tugevamgi pagi. Nukralt ja osavõtmatult seisis nad Patkuli trepilt alla kulgeva jalgteel veerul. Nad kurtsid taga oma äralõigatud latvu ja nende kuldset õieilu.

Ronisin nii kõrgele kui võimalik. Tahtsin näha rohkem taevast, merd ja kaugemat ümbrust. Nagu udusulest lahtinäpitud ebemeid valendas mõõtmatus taevasinas vihk viirulisi kiudpilvi. Liikumatus ja ükskõikselt heljusid nad sügavas õhumeres. Neid ei paistnud häirivat alamal rae-vutsevad tuulehood. Suure kiirusega tõttasid itta tehaste ja rongide kerakesiks ja narmaiks kärisenud suitsupilved, süsimustad ja tuhkhallid. Näis, nagu heidutaks neid hirmnähtamatu ründaja ees. Hoonete, katuste ja puistusagarate kirju rivi kohal sinerdaval merel veeresid vahust kobru-

tavad lumivalged laineviirud. Merd piiravad saared ja poolsaared, mida vaikse ilmaga sageli varjab hall uduvine, paistsid seekord väga teravajoonelistena ja selgetena. Nais-saar ja Aegna, Viimsi ja Merivälja, Paljassaar, Telliskoppel ja Rocca al Mare oleksid nagu tülud palju lähemale.

Vali tuul ei vaikinud. Järelejätmatult huugasid ja kõnlesid kõrvus ta vinguvad ja undavad hääled. Õhk tundus viluna ja karmina. Laskusin alla mööda punakast raudkivist astmeid ja keeritsjalt alla viivat jalgrada.

Šnelli tiik, mille veerule jõudsin, oli lastud poolkuivaks puhastamise otstarbel. Kõrgele küündis paljastunud kaldaperv, rohelsega palistatud, kollakashall. Läbi madala vee paistis liivane põhi nagu läbi pudelrohelise klaasi. Tuules lailavad remmelgad heitsid virvendavale veele värisevaid varje. Nende noorte lehtedega oksakahlud olid kui roheliste pärlitega lükitud.

KADRIORU RANNAL

7. VI 1961

Kadriorus pühitsesid puud ja põõsad hiliskevade õiepidu. Sirelid levitasid magusat hõngu. Läätspuud särasid merevaiguvärvi õietopsudes. Kumbki neist ei tahtnud loobuda veel peost. Hobukastanid aga hakkasid poetama õrnu õielemmeid, lastes neid lennutada nõrgemalgi tuuleiilil.

Päikesepaistelistes paikades olid võililled juba ära õitsetanud. Tuuled polnud veel jõudnud puhuda laiali nende vilja. Nad näisid tundvat rõõmu oma elu küpsest, ehkki üürikesest, kiiresti mööduvast east.

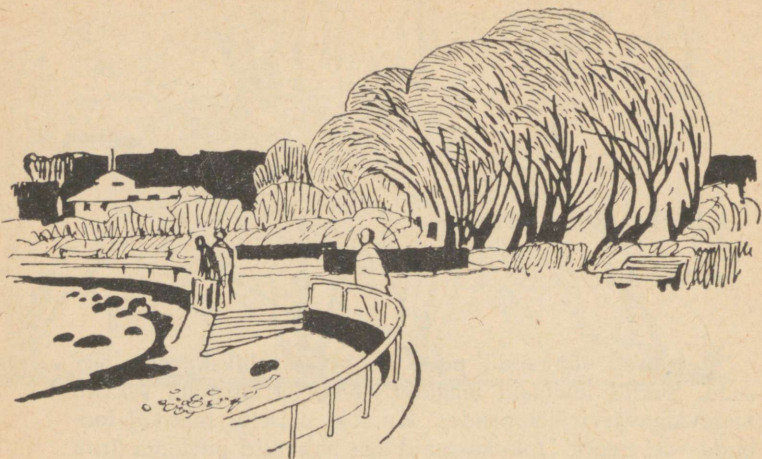
Ei saanud ükskõikselt mööduda põlistest pargitammedest. Kevad oli juba jõudnud mähkida nende võimsad võrad, käharad ja hallpruunid, sügavrohelisse leheloori. Kui truud valvurid on nad siin seisnud aastasadu. On igal kevadel rõõmustanud pargikülastajaid sagarlehise haljusega ja ammendamatu elujõuga.

Mere kohal kulges killavoor hallvalgeid rünkpilvi. Meri lebas peegelsiledana. Ta tinahallil pinnal ei liikunud ühtegi lainekurdu. Polnud kuulda tasasematki merehäält.

Paremal kumas Viimsi poolsaare pikk, sinkjashall lint. Vasakul levisid sadamaehitised, laevade siluetid, mastid, suitsevad korstnad. Kõik oli mähitud udu ja suitsu vaevu läbipaistvasse kangasse.

Meri oli taganenud. Oli paljastanud rannavööndi rändrahnud. Oli joonistanud neile valkjashallid kuivavõrud. Siin-seal rannakividel istus inimesi. Nauditi vaikse mere omapärast ilmet. Madalas vees kilkas ja sulistas salk lapsi.

Huviga vaatlesin rannapuiesteed piiravaid remmelgaid, igivanu, ainulaadseid. Mõned neist on nõnda jämedad, et kaks inimest ei ulatu ümbert kinni võtma. Tüved on

madalad, vanadusest kõssi vajunud. Koor on korbane ja lõhestunud nagu murest muljutud rauganägu. Vanad oksad on kõveraks paindunud. Neil laiuvad kimbud peeni tütaroksi, püstisi ja rõhtsaid, mere poole püüdlevaid. Peenimad oksakahlud ripnevad nagu lahtipääsenud juukse-salgud. Kõik need vanad puud on haruldaselt omapärased, suurendavad rannamaastiku ilmekust, äratavad vaatleja tähelepanu ja rahuldavad ta ilumeelt.

PIRITALT MERIVÄLJALE

10. VII 1961

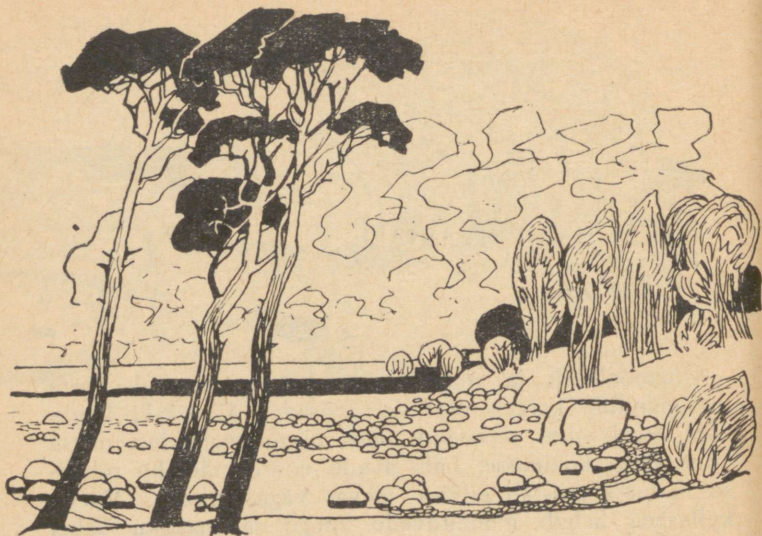
Ühetooniliselt ja nukralt sahiseb soe maatuul Pirita merimändide kergelt õõtsuvais võrades. Ei ükski linnuhääl, isegi mitte metsvindi oma, ei too vaheldust metsa unistavasse kohinasse. Läbi avade noore männiku roheli-ses katuses paistab pilvitu taevast väga sinisena. Värviküllasena helgib männitüvede ruuge sammastiku vahel avar Tallinna laht. Kaugel silmapiiril mustjas ja morn, on ta lähemal sinihall, ranna ligidal kollakasroheline.

Ka rand pakub vaatlejale omalaadset värviilu. Seal, kus varemalt rannale tormas meretuulest tõugatud murdlaine, veereb vaevu liikuv õhuke, klaasjas veekiht. Kannab edasi-tagasi niitjat nõeviiru nagu paela lükitud musti pishelmeid. Niisket rannavööndit piirab laudsile liivariba, tihe ja tahke, mil astuda on nii kerge. Maa suunas siirdub see kuivaks liivaväljaks, päikesest soojendatuks, loendamatult jälgedest tipituks. Siin on palju ruumi päevitajatele ja noortele pallimängijatele.

Avarat liivaväljakut lahutab merimännikust rida paju-põõsastega kroonitud liivaluiteid. Kui puhub vilu mere-tuul, pakuvad luitekingud ja roheliste lippudena lehvivad pajupuhmad soodsat varju päikeses pleekijaile. Ületame liiva uuristunud nobedalt voolava oja. Ta tuleb männikust, lookleb plaazil ja valab merre oma veinkollase vee.

Pikkade rividena veerevad randa peeneviirulised laine-kurrud. Ehkki püsivalt needsamad, tunduvad nad üha uutena ja vanad vormid ei kordu. Silm ei väsi neid vaatle-mast, kõrv kuulatamast nende vaevukuuldavaid hääli.

Lõpeb liivane Pirita ja algab kruusane Merivälja rannik. Kruus, alguses peen ja sõre, muutub järjest jäme-damaks. Ilmnevad üksikud, siis üha arvukamad rändkivid,

rohkest põllupaost roosakad, lainest ja liivast siledaks lihvitud. Täheldame huviga korrapäraste vahemaade takka vahelduvaid kruusa ja liiva kuhikuid kui omapärast murd-laine tööd. Tasakesi loksus sogane vesi ja mängleb heledroheliste juusvetikatega põhjakivide vahel. Õhus levib kõduneva meremuda mörkjast lõhn ja lendleb püsivalt pealetükkivaid kärkseid. Imetleme suurt tumepunast kuldse südamega õit luiteveeru ilustaval sügavrohelisel kibuvitsapöösas.

Istume hetkeks omapärasele nõgusa seljaga rändkivile. Tutvume ta ümber lokkavate aas-kurerehadega ja raudrohtudega. Osa aas-kurerehasid on juba õilmed poetanud, osa aga ehivad veel õied, sinkjaslillad, ülikaunid. Nende ümber surub õiekärkseid ja sumiseb mesilasi. Ehkki raudrohtude õieaeg on veel ees, pole siin mitmed seda läbenud oodata ja on avanud oma valged vürtsilõhnased ebasarikaiks koondunud õied.

Möödume viimaseist liivaluiteist. Mõnele neist on pununud pärg kuld-ristikheinast, mõnele sinilillast hiirehernest. Siin heljub kirju koerliblikas, seal liugleb tumeda täpiga

suur kapsaliblikas. Kusagil valendab laik roomavat ristikut, teisel lokkab seltsing ammu õitsenud paiselehte. Hanijalg on avanud pärani helekollased õiesilmad.

Oleme Merivälja rannikul. Võtame istet kaldaastangu jalamil, kõrgete sangleppade all. Tüved on neil hallpruunid, lehed vaigust läikivad. Võrad heidavad oliivrohelisi varje kollakashallile rannaveele. Põldsinep rannakruusal sirutab kuldse õisiku päikese poole. Ka moorputkede kollakasrohelised sarikõied naudivad elustavat päikesepaistet.

Merevesi on selgem, kuid külmem kui Pirita rannal, ei meelita suplema. Rannal mängivaid lapsi aga mere karmus ei heiduta. Lõbusalt kilgates ja naerdes hüplevad nad külmas vees.

Rannamändide käharate kroonide tagant kerkib kõrgesse taevasinna suur seenjas kõuepilv. Ta on tuhkhall, kreemkollase palistusega. Liigub kiiresti mere poole, katab päikese. Tume ja jahe vari hõlmab maa ja mere. Lapsed riietuvad, tõttavad kodu poole. Viivuks valitseb rannal vaikus. Ainult puude tasane sahin ühtib mere kauge monotoonse kohinaga. Siis läbib õhku hele valgussähvatus. Kajab kõrvulukustav kärgatus. Vali tuulepuhang sasib puid, painutab rohtu. Lehtedele rabiseb harvu vihma-piisku. Tuleb lahkuda mugavast vaatluspaigast ja otsida ulualust läheneva paduvihma eest.

MERIVÄLJA RANNAL

11. VII 1961

Puhub tugev kirdetuul. Toob palavusele jahutust, kainestab meeli. Raevutseb rannapaplite kõrgetes kroonides. Täidab nad vinguva vihinaga. Painutab katkemiseni õõtsuvaid oksti. Sasib kiusakalt nahkseid lehti, nagu tahaks neid ära rebida okstelt. Pöörab nad pahupidi. Püüab näidata nende valvakaid alakülgi. Peksab randa palistavaid pajupõõsaid.

Merel veerevad pikkade ridadena vahuga kroonitud lained. Tõttavad üksteise järel. Püüavad kord hõlmata, kord rünnata üksteist. Madalas rannavees aga puhkab rändrahnude hallroosakas külvi. Nende vahel loksub ja jutleb vetikate ja meriheinaga rannavesi, sogane, rohekaspruun. Põhja katab muistsest moreenist väljahutatud kruus, limane, libe. Ebameeldiv on see koht suplejaile, kes peavad siit läbi sammuma, et jõuda sügavasse puhtasse vette. Siia ei ulatu tugev lainetus. Veealune leetseljak halvab lainete jõu. Veerevad vaid rohekashallid vetikatiined vood.

Ettevaatlikult rändame üle veest väljaulatuva kruusavööndi. Õrna palakana katab seda rohekashall kirme, rändvetikaist tekkinud kuivanud kõnts. Lõikheinad ja load, mis punakasrohelise pärjana kruusavööndit piiravad, hellitavad jalgu. Ronime kreemvalgele paekruusa vallile ja rändaja jälgedest tipitud räniliiva joomele, mida on kokku uhtunud hiljutine torm. Tõuseme mitme meetri kõrgusele rannaastangule. Seda chib lopsakas rohurinne, varjavad tuulest sasitud puud ja põõsad. Siit avaneb veetlev vaade Kadrioru rannale, Tallinnale ja kaugele merele.

Üha valjemalt vuhiseb ümbrust haarav meretuul. Hetketi summutab tuulest tuuseldatud lehestu terav sahin

mere raskemeelse kohina. Vaatamata vaba lendu takistava tuule tujudele liugleb rahutult tantsisklevate lainete kohal paar saaki jälgivat kalakajakat. Üks neist laskub murd-lainest piitsutatud, veest läikivale rahnule. Nukralt kõlab ta kaaslaste kilav hüüd mere ja puistu monotoonses kohinas. Võib-olla on see kutse, sest pea kaovad nad kaebleva kisaga tuulisesse kaugusse. Siis tõuseb lendu üksik tiir. Liugleb viivuks vastu tuult ja laskub tagasi rannale. Vabalt ja võimsalt pidutseb Merivälja rannal valla pääsenud meretuul.

SUVEÕHTU KLOOGA RANNAL

16. VII 1961

Kui jõudsimme Kloogale, oli päike juba õhtutaevas. Võisime veenduda, et vesi oli haruldaselt selge ja soe ning suplus nauding. Kogu päeva oli päike kuumutanud randa piiravate luidete liiva. Oli ülirnõnus puhata ta samet-
pehmes embuses ja anduda meremaastiku vaatlusele. Vormirikka ja värvikauni pildina levis ta Paldiski pool-
saarelt Laulasmaa-Lohusalu rannikuni.

Tasakesi kahises jahe merebriis luiteid katvais liiva-
kaerte, puhmais. Nende hallrohelistes ja karedad lehed
silitasid õrnalt üksteist. Terad nende rukkipea laadi vilja-
des hakkasid juba küpsema. Hilissuvine korvõieline –
sarik-hunditubakas kujundas alles õiepungi. Peale tirtsude
unistleva sirina õhus polnud ainsatki häält ja merel heljus
sügav vaikus. Ei kostnud kajaka kisa ega tiiru kriis-
kamist.

Pikast päevatööst väsinud päike hakkas loojuma. Ta
ketas muutus kuldseks. Loodetaevas löid lõkkele viker-
kaarevärvid. Merevesi virvendas sinises, lillas ja roosas
varjundis. Õhk muutus viluks, sundis meid riietuma ja
lahkuma luitelt.

Sammusime üle madalate põldpujutupsude, rosetjate,
lillakaspruunide. Nad surusid oma sulgjaid lehti kiivalt
vastu veel sooja luiteliiva, nagu kardaksid läheneva öö
jahedust. Gratsioosselt viipasid meile merikannide õrn-
roosad õiekerad peentel, pikkadel, pudelrohelistel vartel.
Need paigatruud liivanõmmede ja luidete lilled olid meile
sama südamelähedased kui nendega seltsiv äsja õitsele
puhkenud nõmme-liivatee. Helelillade meeldivalt lõhna-
vate vaipadena katsid nende roomasklevad kääbuspõõsad

vanade liivaluidete samblikusi nõlvu. Nad andsid meile kaasa magusat nõmmearoomi.

Jõudsime aegsasti rannakülaliste rongile. Veel mõni aeg paistis läbi vaiksete männivõrade õrnroosa merevesi. Siis hakkas rong liikuma. Õhtutaevas, männik, sõnajalgade ja rohtude puhmad omandasid vähehaaval halli jume. Kui jõudsime koju, algas vaikne ja õdus suveöö.

TAMULA JÄRVE KALDAL JA VÖRU PARGIS

10. VIII 1961

Suured tuhkallid rünpilved tõttasid üksteist taga ajades itta. Vali tuul veeretab valgeid, vahust pärlendavaid laineridu Tamula järve rohekashallil veteväljal. Pilvest langev kahvatu vari kattis paiguti hetkeks vooge ja summutas nende erksad värvid. Siin-seal kajastas järv sinerdavate laikudena pilvituid taevalaike.

Polnud kuulda muid hääli peale tuule vihina, järve ühetoonilise kohina, kaldapervel loksvate lainete rütmilise sulina ja tuulest painutatud pilliroo sahina.

Selgesti paistis piki järve lõunakallast halle suitsusagaraid maha jättev Antsla-Valga poole liikuv rong. Taamal levivail kinkudel mustasid hambulised kuusikud ja mahedamate piirjoontega lehtpuistud. Kaugel vasemal kumasid sinkjashallid Haanja kuplid tumedate puistusagaraite ja heledamate põllulappidega. Mida kaugemal nad asusid, seda hallimasse uduloori nad peitusid.

Supelrand oli tühi. Ilm – pilvine, jahe ja tuuline – polnud sobiv suplemiseks. Küll aga meelitasid meid puhkama piki supelranda paigutatud mugavad väävelkollased leentoolilaadsed pingid. Meie taga haljendas roheline nõlv mõrkjalt lõhnavate raudrohtudega, kollakasroheliste moorputkedega ja seanuppudega, mis polnud veel täiesti avanud poolsuletud õiekorve. Üleval kiikusid põliste remelgate pikad oksakahlud nagu tuules lehvivad lipud.

Lahkusime supelrannast ja siirdusime selle taga asetsevasse parki. Siin köitis meie tähelepanu põliste lehtpuude mitmekesisus ja kaunidus. Tundsime rõõmu tuules sahisavate pärnade ja tammede, vahtrate ja kaskede, saarte, jalakate ja paplite okste ja lehtede liikumise ilust. Vaatlesime, kuidas värisesid nende tumehallid varjud pargi

kõnniteede valvakal räniliival. Nautisime metsvindi kõlavat soololaulu pargipuude kohina madalal helitaustal.

Enne pargist lahkumist otsisime seal üles Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ilmeka mälestussamba.

Pronksist lauluisa istub hallist betoonist alusel. Selle alusal on roheka kirmega pronksist bareljeef. See kujutab väsinud vanakest kandvat noormeest. Neile järgneb vasakul noor naine. Vanem naine taamal mängib kannelt. Samba jalgmikku piirab peenar lumivalgeid kannikesi ja helesiniseid lõosilmi. Kõigest jäi sügav ja unustamatu mulje.

SUUR-MUNAMÄEL

11. VIII 1961

Taevas kõrgub täna Võru kohal avarana ja heledana. Ta meenutab sinist merd, milles ujub valgeis purjedes pilvelaevu. Tunneme rõõmu lõunapäikese teemantsest särast ja soojusest. Päikeseküllane lõuna muutub palavaks pealelõunaks. Kõikjal virvendab valgusheledaid ja varjusumedaid helke. Hooti tõuseb tuul, tõstab tolmu ja jahutab palavust.

On veel aega Haanja poole viiva bussi väljumiseni. Külastame nägusat muruplatsi Lenini tänava ääres, kiriku kõrval. Vaatleme siia istutatud noori puid ja põõsaid ja kirjuvärvilist õiteküllust. Tumeroheliste elupuude vahel õitsevad kollased, valged ja punased peenralilled. Õite kohal lendlevad valged liblikad nagu suured tuules heljuvad lumelemmed.

Siirdume bussijaama. On laadapäev ja sõitjaid palju. Bussile pääsemine osutub raskeks, sõitjaile ruum väga kitsaks. Inimene on inimese küljes kinni. On kahju, et pole võimalik välja vaadata aknast, et nautida moreenmaastiku ilmekust ja omapära.

Jõuame Suur-Munamäe jalamile. Siit viib avar sirge tee otse mäe tipule, vaatetorni juurde. Jääb mulje, nagu viibiksime kusagil Krimmi või Kaukaasia kõrgendiku nõlval. Kuid kallak pole järsk ja tõus mäele osutub hõlpsaks. Pealegi võib puhata teeveerul oleval pingil. Pea seisame torni jalami platvormil. Sellel on kivikildudest mosaiikjas ring noolega, mis nagu suur magnetnõel osutab põhjast lõunasse. Siit on veetlev vaadata tuldud teele. See tundub sügava kanalina kõrges metsamassiivis.

Kogu Suur-Munamäe katab põline mets, kus kõrged kuused võistlevad sihvakate haabadega. Ka haljendab siin

hajusalt kaski, pärni, toomingaid ja üksikuid tammi. Kõrgmetsa all vohab tihe alusmets. Siin seltsivad sarapuud leppadega, kusla- ja lodjapuud metsvabarnaga.

Nägus kümnekorruseline, 25 m kõrgune lumivalge vaatetorn koosneb kitsamast silinderjast lõunapoolsest ja sellega külgepidi liidetud prismalisest põhjapoolsest osast ning neid kandvast väikesest vestibüüli ja muid kõrvalruume sisaldavast alushoonest. Vaatetorni silinderjas osas on 150-st astmest koosnev tsemendist keerdtrepp, mida valgustavad torni eesküljel olevad 6 akent ja toetab tugev siniseks värvitud rauast käsipuu. Torni prismalise osa kuue korruse seinad on suurelt osalt klaasist ja võimaldavad vaba vaadet ümbruskonnale. Kõigil neil korrustel on puhkamiseks nägusad sinised istepingid. Torni tipul on kahekorruseline raudvõredega platvorm. Siit ulatub vabalt vaatama igas suunas üle torni ümbritsevate kõrgete kuuskede ja sihvakate haabade. Siin seisame üle 340 m kõrgusel merepinnast ja umbes 150 m kõrgusel vaatepiiril olevast maastikust.

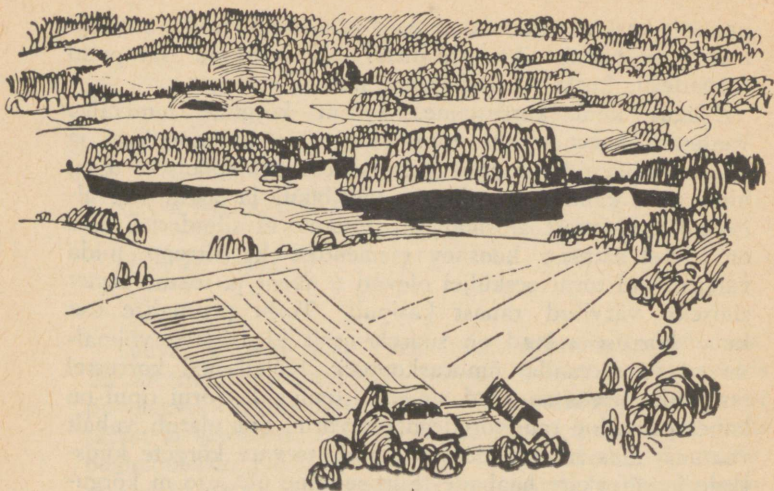
Milliseid paiku võib selge ilmaga näha Suur-Munamäe torni tipult? Üsna lähedal (umbes 1 km) loodes paistab Haanja asundus, lõunas Tuuljärv Plaksi külaga ja põhjas suhteliselt kõrge Vällamägi. Tuuljärv on Eesti NSV kõige kõrgemal asetsev järv, 257 m üle merepinna. Umbes 5 km kaugusel läänes asetseb sügavas orundis Rõuge alevik. Orundi keskel on Eesti NSV kõige sügavam järv – Rõuge Suurjärv.

Ligi 20 km piirkonnas paistab loodes Võru linn Tamula ja Vagula järvega, kirdes Väimela tehnikum, Lossi koolihoone ja Vastseliina, edelas Pullisoo.

Ligi 40 km eemal on näha edelas Hargla ja Ape ning lõunas Aluksne, mõlemad viimased Läti NSV-s.

Peeaaegu 60 km kaugusel kirdes paistavad Värska ja Petseri ja 80 km takka kirdes Pihkva ja põhjas Tartu televisioonimast.

Torni tippu pääseb hõlpsasti. Astmed pole kõrged ja käsipuud on kindlad. On ülev tunne, kui leiad ennast seisvat põliste kuuskede ja kõrgete haabade latvadega samal tasemel. All sügaval ja kaugel levivas maastikupildis valitsevad puistud, peamiselt tumerohelised okasmetsad. Need vahelduvad mitmesuguses järjestuses heledroheliste niitudega, kahkjaskollaste põllulappide ja -vöö-

tidega, hõbedaselt helkivate ja paiguti kollaka kalda-
pervega palistatud järvedega. Nagu fantastilisi madusid
lookleb rohetaval ja kollendaval maastikul valendavaid
maanteid.

Laskume alla vaatetorni alumisele korrusele. Siin paku-
vad huvi vestibüüli seinu kaunistavad Haanjamaa loodust
ja kultuuri illustreerivad pildid koos seletustega: Taborna
määnd Kütiorus, Võhandu jõgi, Musthamba iidse tamme
tüvi, Tuuljärv, Viitina järved Rõuge maastikulisel keelu-
alal. Siis veel Rõuge ürgorg, Kavadi järv Uus-Saaluses,
Vastseliina piiskopkonna lossi varemed, Kirumäe lossi
varemed, Kreutzwaldi mälestussammas Võru pargis jt.

Väljume vaatetornist ja asume tagasiteele. Kõrgete
kuuskede teravad tipud torkavad helesinisesse taevasse,
püüdes puudutada seal heljuvaid pilvekobaraid. Tihe võsa
varjab meid tugeva tuule eest, mis nukralt kohiseb metsa-
puude kõrgeis kroonides.

Jõuame varakult Võrru sõitvale bussile. Nüüd on või-
malik vabalt vaadelda otsmoreenmaastiku omapära ja ilu.
Ohtras külluses ja suures mitmekesisuses liiguvad mööda

puistutega ja põldudega kaetud kuppelmäed, vaarad, kinkud, seljakud ning nende vahel haljendavad orud ja lohud sinerdavate järvedega ja ojadega. Kõik see viis mõtted aastatuhandeid tagasi, aegadesse, mil loode poolt liikusid üle kodumaa tohutud kivirüha, liiva, savi ja rändrahnudega koormatud jäämassid. Kliima soojenedes sulas jää ja ladestas siia kinkudena, vaaradena ja kuppelmägedena oma rüpes peituva kivikoorma. Hiljem sulasid ka need jääpangad, mis pikemat aega pinnases püsisid, andes alguse Haanjamaa orgudes ja lohkudes sinerdavaile järvedele.

Kui Võrru jõudsime, punetas loojuv õhtupäike läänetaevas kui suur hõõguv süsi. Õhtueelne vaikus süvenes ja levis üle päevatööst puhkava linna.

RAJUILM TALLINN-NÕMME MÄNNIKUS

20. VIII 1961

Taevas laiub täna madalana ja melanhoolsena. Ta tinahallis kangas ei paista ühtegi eraldunud pilvesagarat, ühtegi heledamat ega tumedamat laiku. Taeva suur silm, eile veel nii selge ja sinine, on suletud. Ta raskete laugude vahelt voolab pärlendavaid pisaraid, tuikab vilukat vihma.

Tugev edelatuul on teele asunud. Uljalt vingudes kihutab ta läbi kohiseva luitemänniku. Ta järsud haarded sülelevad tuiskavate vihmapiiskade painduvaid vihke. Tuul tantsiskleb nendega üle männivõrade lainetava mere. Haarab kõik puud oma metsikusse tantsukeerdu.

Vihase tuule rünnaku tõukel ei õõtsu mitte ainult vihmatilkadest helmendavad oksad ja oksakesed, vaid kõigub kogu puu tüvest ladvani. Üles ja alla, edasi ja tagasi kiiguvad taeva tuhkhallil taustal nende rohelised sagarad. Vahel nagu püüaksid nad kõik koos pakku põgeneda. Teisel hetkel kaob kooskõla. Nagu harali sõrmedega käed püüavad sama võra oksakahlud haarata üksteist. Ründavad ja peksavad teineteist nagu leppimatud vaenlased. Kõik heitlevad ja tunglevad nagu elustatud soovidest, kihutatud kirgedest. Nagu tahaksid irduda ematüvest ja tõtata mujale.

Üha nukramalt kohiseb tuul õõtsuvates männikroonides. Üha raevukamalt raputab ta hõbedasi tilku pinnast katvale punakaspruunile, läbivettinud okasvaibale. Lääkivate niitidena niriseb vett samblikustelt tüvedelt, voolab piki liivast metsarada, haarates kaasa mulluseid männiokkaid ja kõverasoomuselisi käbisid. Ahnelt neelab äsja veel põuane metsapinnas kosutavat märga, joodab mändide janunevaid juuri.

Tuul tormab läbi tiheda vihmaloori. Purustab selle ja paiskab räbalatena sinna-tänna. Sunnib lahkuma männikust ja otsima varju lakkamatu rajuvihma eest,

SISUKORD

Kuressaarest Sõrve	7
Õpperetk Tartust Võrtsjärvele	10
Suveõhtu Pärjatsi-Mummusaare rannal	13
Suveõhtu Kannukal	16
Kannuka külast Sõtke joale	18
Kannukalt Narva joale	20
Narvast Kannukale	22
Läbi Saare- ja Muhumaa	23
Tartust Viljandi	29
Viljandist Pärnu	32
Pärnust Virtsu	35
Virtsust Kuivastusse	37
Kuivastust Kuressaarde	39
Petseri kloostris	42
Teel Vapramäele	45
Vapramäel	48
Riia maanteel ja Konguta teel	51
Vapramäe pärn	53
Tartust Vorbuse metsa	55
Tallinn-Nõmmel	58
Mustamäelt Glehni parki	62
Tallinn-Nõmme supelbassein	66
Kadrioru rannal ja Maarjamäel	68
Kevad Emajõe orus	72
Kuusnõmme lahe rannal	76
Viljandi linnusemäel	78
Tartu ümbruse talimaastik	81
Porkunis	83
Tartust Parika järvele	86
Õppereis Emajõe ja Peipsile	88
Pullijärvel	91
Tartust Otepääle	93
Otepää linnamäel	95
Pääsküla rabas	98
Varasügisel Toompeal Patkuli trepil	100
Vaksali (Nunne) tänava pingil	101
Stroomi metsast Rocca al Marese	103
Tartust Puhtule	105
Rännak Puhtulaius	111
Puhtulau parkmetsas	116

Ullutilaiul	119
Kevadõhtu Puhtulaiu rannal	124
Kevad Toompea nõlval	125
Kadrioru rannal	127
Piritalt Meriväljale	129
Merivälja rannal	132
Suveõhtu Klooga rannal	134
Tamula järve kaldal ja Võru pargis	136
Suur-Munamäel	138
Rajuilm Tallinn-Nõmme männikus	142

П и й п е р Иоханнес

ПУТЕШЕСТВИЯ ПО ТРОПАМ ЭСТОНИИ. Заметки о природе

На эстонском языке

Оформление: В. Тынниссон

Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja L. Ruud

Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa

Tehniline toimetaja L. Kann

Korrektor O. Kajando

Laduda antud 25. VI 1968. Trükkida antud 14. XI 1968. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik, 58×84/16. Trükipoognaid 9. Ting-trükipoognaid 7,56. Arvestuspoognaid 6,06. Trükiarv 15 000. MB-08992. Tellimise nr. 2158. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn. Pikk t. 40/42.

Hind 23 kop.

2—8—4

29544

476 943

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00476943 8

23 kop.